

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:
LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
KAREL PEZL, OTTO PICK,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tiskoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

OBSAH 3/2004 ROČNÍK XXVIII

STR.

Světozor	2
Jugoslavijská pět let poté / -zz-	3

JUGOSLAVIJA PĚT LET POTÉ

PERSPEKTIVY STABILIZACE SRBSKA A ČERNÉ HORY / Ladislav Cabada	4
ROZKOLY V POSTMILOŠEVIČOVSKÉM SRBSKU / Slobodan Antić	7
KONFEDERACE SRBSKA A ČERNÉ HORY JE PROZATÍMNÍ ŘEŠENÍ / Martin Ehl	9
SRBSKO A PARLAMENTNÍ VOLBY: VÝSLEDEK, KTERÝ NEŠEL ZMĚNIT / Srdjan Prtina	10
VOJVODINA, JENOM ROVINA / Filip Tesař	13
NĚKTERÉ PROBLÉMY MÍSTNÍ SAMOSPRÁVY V POVÁLEČNÉM KOSOVOU / Ivo Šanc	15

ZEMĚMI SVĚTA

PROKLÉTÍ AFRODITINA OSTROVA / Vratislav Košťál	17
SLOVENSKO VOLÍ PREZIDENTA / Vladimír Srb	23
SÚDÁN – MÍR NA OBZORU / Tomáš Raděj	24

VZTAHY A PROBLÉMY

STAV ČESKO-NĚMECKÝCH PŘÍHRANIČNÍCH OBLASTÍ V OBDOBÍ PŘED VSTUPEM ČR DO EU / Jiří Česal, Dalibor Holý	27
--	----

VOLNÁ TRIBUNA

REAKCE NA BEDNÁŘE / Filip Tesař	31
KŘÍŽOVATKA LOAJALIT / Jaroslav Šonka	32
NOVÁ EVROPA A NOVÝ SVĚT V POJETÍ ČESKÝCH (ČESKOSLOVENSKÝCH) POLITICKÝCH STRAN 1945–1948 / Michal Pehr	34

RECENZE

VNĚJŠÍ VZTAHY EVROPSKÉ UNIE / Vladimír Jeníček	35
KOREJSKÁ VÁLKA: NOVÉ POHLEDY A NÁRODNÍ HLEDISKO / Jakub Svoboda	37
ČESKOSLOVENSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA A VÝVOJ MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ / Ivona Řezanková	38

DOKUMENTY

DOHODA Z COTONOU / Petr Halaxa	20
--------------------------------	----

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

► *Zahraniční politika Spojených států ve volebním roce a její aktéři* ► *Vnitroamerická debata o boji proti terorismu* ► *Bezpečnostní strategie Spojených států* ► *Soucitný konzervatismus a americká zahraniční politika* ► *Prosazování západních hodnot na Blízkém východě* ► *Lobbing v Evropské unii* ► *Hlasování o evropské ústavě* ► *Bezpečnostní situace Gruzie po prezidentských volbách* ► *Všechna moc pochází z Kremle*

1. – radikální muslimský duchovní žijící v Londýně Omar Bakrī oznámil v italskému listu La Repubblica za vysoce pravděpodobný nový atentát, možná ještě ničivější než teroristické útoky z 11. září 2001.

1. – britská rozhlasová stanice BBC odvysílala program opírající se o oficiální severokorejské dokumenty, podle něhož KLDŘ zabíjí své politické vězně v experimentálních plynových komorách a nové chemické zbraně ověřuje na ženách a dětech.

1. – během dvou víkendových dnů zahynulo při sebevražedných útocích v Mosulu a Irbílu nejméně 100 lidí, převážně Iráčanů.

2. – izraelský premiér Ariel Šaron oznámil přípravu plánu likvidace všech 17 židovských osad v pásnu Gazy.

2. – americký prezident George W. Bush oznámil, že se rozhodl nařídít vytvoření komise, jejímž úkolem bude přezkoumat informace zpravodajských služeb o iráckých zbrojních programech. Komise by měla vnést jasno nejenom do problematických zpravodajských informací o Iráku, ale i o dalších oblastech.

3. – britský premiér Tony Blair oznámil, že budou prověřeny loňské zpravodajské informace o iráckých zbrojních programech.

3. – KLDŘ přistoupila na uspořádání druhého kola šestistranných rozhovorů o svém jaderném programu.

3. – bylo oznámeno, že první rakety systému národní raketové obrany, který má chránit USA před balistickými střelami, by měly být rozmístovány od června a od října by měly být funkční.

3. – v Haagu byl před Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii zahájen proces s Momčilem Krajišnikem, jedním z čelných osnovatelů etnických čistek páchaných za bosenské války v letech 1992–1995. Je obviněn z genocidy, válečných zločinů a ze zločinů proti lidskosti.

3. – americký ministr zahraničí Colin Powell v rozhovoru pro místní tisk zapochyboval, zda by Ioni vyzval k válce proti Iráku, kdyby mu tehdy bylo řečeno, že tato arabská země nedisponuje zbraněmi hromadného ničení.

4. – zakladatel pákistánského jaderného programu Abdul Kádír Chán přijal plnou odpovědnost za skandál týkající se šíření pákistánských jaderných zbraní a technologií do Libye, Íránu či KLDŘ. Pákistánský prezident Parviz Mušaraf mu udělil zpětně milost.

4. – bylo oznámeno, že Slovensko nebude v nejbližších dnech kupovat armádní letouny, ale spokojí se

s opravenými ruskými stíhačkami MIG-21.

5. – americký ministr obrany Donald Rumsfeld poprvé přiznal, že v době, kdy Američané přišli do Iráku, v zemi možná žádné zbraně hromadného ničení nebyly. Rozhodnutí prezidenta vstoupit do Iráku nezpochybnil a nabídl několik teorií, vysvětlujících, proč zbraně v Iráku nejsou: zbraně prý mohly být vyvezeny, dobře schovány nebo dokonce zničeny těsně před americkou invazí.

5. – na Haiti vypuklo povstání proti prezidentu Jeanu-Bertrandu Aristidovi.

5. – hamburský soud zprostil údajného teroristu Abdala Ghaního Mzúdiho všech obvinění týkajících se jeho údajné účasti na teroristických útocích z 11. září 2001. V procesu, který trval téměř půl roku, se nepodařilo prokázat podíl Mzúdiho na přípravě atentátu.

6. – při atentátu v moskevském metru zahynulo na 40 lidí. Podle policie spáchala útok sebevražedná atentátnice z Čečenska.

8. – Spojené státy a Austrálie dospěly po třech týdnech jednání k dohodě o volném obchodu. Dohoda ruší cla na více než 99 procent obchodu s průmyslovým zbožím.

9. – indonéský extrémista Suranto Abdul Ghoni byl odsouzen k doživotnímu trestu za nezákonné držení zbraní a podíl na teroristickém útoku na ostrově Bali, při němž v roce 2002 přišlo o život 202 lidí.

10. – Světová zdravotnická organizace kritizovala asijské státy zasažené ptačí chřipkou, že se snaží chránit své hospodářství na úkor zdravých lidí, protože neposkytují dostatečné informace o nákaze.

10. – francouzské Národní shromáždění drtivou většinou schválilo zákon, který zakazuje okázalé nošení náboženských symbolů ve veřejných školách. Zákon je zaměřen hlavně proti muslimským šátkům.

11. – bylo oznámeno, že Spojené státy a Libye obnovily diplomatické vztahy.

11. – byla zveřejněna informace, že Spojené státy otevřely možnosti účasti na obnově Iráku i těm státům, které nesouhlasily s válkou proti Saddámu Husajnovi.

12. – oznámili jihokorejsí vězkumníci, že se jim podařilo jako prvním na světě úspěšně naklonovat lidská embrya a získat z nich kmenové buňky, které jsou považovány za klíčové pro léčení nemocí jako cukrovka nebo Parkinsonova či Alzheimerova choroba.

12. – Izrael oznámil, že bude bojkotovat jednání o bezpečnostní bariéře, která má začít 23. února u Mezinárodního soudního dvora v Haagu.

13. – čelní představitelé kyperských Řeků a kyperských Turků – Tasos Papadopoulos a Rauf Denktaş se v New Yorku dohodli, že budou pod záštitou OSN jednat o opětovném sjednocení ostrova tak, aby Kypř vstoupil 1. května do EU jako jednotná země.

13. – nizozemská vláda rozhodla, že nizozemští zaměstnavatelé budou moci přijmout pracovníka ze země přistupující k EU, jen pokud na dané místo nebude žádný domácí uchazeč. V oblastech s vysokou nezaměstnaností nebude přijetí zahraniční pracovní síly přicházet v úvahu.

16. – Indie a Pákistán po více než dva a půl letech napjatých vztazích zahájily v Islámábádu mírové rozhovory. Za 14 let v indické části Kašmíru zahynulo v důsledku bojů na 40 000 lidí.

17. – haitský prezident Jean-Bertrand Aristide požádal o mezinárodní pomoc při řešení situace v zemi.

17. – ředitel ruského Úřadu pro letectví a vesmír Jurij Kopetěv oznámil, že ruští inženýři zahájili konstrukční práce na novém vesmírném plavidle, které má být dvakrát větší a prostornější než stávající loď Sojuz. Plavidlo by mělo pojmout nejméně šestičlennou posádku.

18. – Jacques Chirac, Tony Blair a Gerhard Schröder jednali v Berlíně o možnostech, jak zvýšit výkonnost evropské ekonomiky.

18. – bylo oznámeno, že polský premiér Leszek Miller opustí křeslo předsedy Svazu demokratické levice, ponechá si však funkci premiéra.

19. – iránské ministerstvo zahraničí popřelo, že se Teherán na svých vojenských základnách věnuje jadernému výzkumu. Podle amerického deníku USA Today našli inspektoři OSN v Íránu moderní zařízení na výrobu obohaceného uranu použitelného pro jaderné pumy.

19. – na půdě OSN byly zahájeny rozhovory mezi kyperskými Turky a Řeky o znovusjednocení ostrova.

19. – generální tajemník OSN Kofi Annan vyloučil možnost konání parlamentních voleb v Iráku do 30. června, spojenci však podle něho musí k tomuto datu dodržet slib předání moci Iráčanům.

20. – v parlamentních volbách v Íránu zvítězili konzervativci, kteří znemožnili kandidaturu proreformních kandidátů. Reformisté z velké části volby bojkotovali.

22. – známý bojovník za práva amerických spotřebitelů Ralph Nader (70) oznámil, že se jako nezávislý kandidát zúčastní listopadových prezidentských voleb ve Spojených státech. Jeho prohlášení znepokojilo demokraty, kterým při minulých vol-

bách odlákal na Floridě rozhodující hlasy pro jejich kandidáta Ala Gora.

22. – Izrael začal bourat část bezpečnostní bariéry, kterou buduje na hranicích se západním břehem Jordánu.

22. – haitští povstalci, které vede Guy Philippe, obsadili druhé největší haitské město Cap-Haïtien.

23. – bylo oznámeno, že britské a americké speciální síly zjistily, že vůdce teroristické organizace al-Kaidá Usáma bin Ládín se ukrývá v severovýchodním Pákistánu poblíž afghánských hranic.

23. – Mezinárodní soudní dvůr v Haagu začal projednávat kontroverzní izraelský projekt bezpečnosti zdi mezi izraelským a palestinským územím. Podnět k tomu dala žádost VS OSN v prosinci minulého roku. Soud má rozhodnout, zda je stavba legální z hlediska mezinárodního práva.

24. – v projevu, který je považován za začátek předvolební kampaně, obvinil americký prezident George W. Bush demokraty z váhavosti vůči nebezpečí terorismu a z neschopnosti předložit vlastní řešení ekonomických problémů, na které poukazují.

24. – ruský prezident Vladimir Putin odvolal vládu premiéra Michaila Kasjanova. Úřadujícím šéfem vlády jmenoval dosavadního vicepremiéra Viktora Christěnka.

24. – irská vláda oznámila, že omezí přístup ke svému sociálnímu systému pro občany z nových členských zemí EU, kteří do země přijdou pracovat.

24. – Evropská komise vyslovila znepokojení nad lavinou omezení pohybu pracovních sil z budoucích členských států EU. Nizozemsko, Švédsko, Dánsko a nyní také Velká Británie a možná i Irsko neotevřou plně svůj pracovní trh uchazečům o zaměstnání.

25. – Velká Británie oznámila, že poskytne amnestii občanům nových členských států EU, kteří dosud v zemi pracují ilegálně, pokud se po 1. květnu zaregistrují podle nových pravidel.

26. – makedonský prezident Boris Trajkovski zahynul při leteckém neštěstí.

26. – Spojené státy zrušily zákaz cest svých občanů do Libye.

29. – vyvrcholila několikátýdenní politická krize na Haiti. Poté, co ozbrojení odpůrci prezidenta Jeana-Bertranda Aristida dobili další velká města a obklíčili haitskou metropoli Port-au-Prince, se vzdal Aristide moci a opustil zemi. Funkce hlavy státu se přechodně ujal předseda nejvyššího soudu Boniface Alexandre. Spojené státy již vyslaly na Haiti námořní pěchotu s úkolem zajistit v zemi bezpečnost a pořádek.

Jugoslavijská pět let poté...

Je to letos sedmdesát pět let od doby, kdy *Království Srbů a Chorvatů*, vzniklé spojením nejen Srbska a Chorvatska, ale i Bosny, Hercegoviny, Slovinska, Makedonie a Černé Hory přijalo název Jugoslávie (*Jugoslavijská*). V roce 1963 se přejmenoval tento stát, který mezitím prošel během 2. světové války útrapami jako málokterá jiná evropská země, na Socialistickou federativní republiku Jugoslávie. Tím ovšem výčet letošních jugoslávských výročí zcela nekončí.

Mimo jiné to bude letos v červnu šest set patnáct let ode dne, kdy byla na Kosově poli poražena srbsko-chorvatsko-albánská vojska Muradem I., který přišel o život, když jeden z jeho srbských protivníků mu nejdříve nabídl spojenectví a pak, ještě před bitvou, mu podřízl hrdlo. Bude to ale také pět set šedesát let od bitvy u Varny, kde porážkou spojených, řekněme evropských vojsk, na čas skončilo úsilí zabránit rozšiřování Turecké říše na Balkáně a do jihovýchodní Evropy. Mezi ta další starobylá výročí bychom snad mohli ještě zařadit dobytí Bělehradu Turky (1521) a vytvoření Sandžaku, abychom měli pohromadě data, která tvoří počátky politické a národní mytologie moderního jihoslovanského státu. Potom, po povstání Srbů v bělehradském pašalíku vedeném Jiřím Petrovičem, mimochodem letos v únoru od něho uplynulo právě dvě stě let, se tato mytologie postupně stala fundamentálním a na budoucnost odkazujícím příběhem národního hnutí, jehož byl vznik Jugoslávie jen jedním z vrcholů. Bude to letos také devadesát let od okamžiku, kdy Gavrilo Princip vystřelil svých legendárních sedm kul na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda, a také osmdesát pět let od zahájení mírové konference v Paříži, která ve své saintgermainské části uznala nezávislost Jugoslávie (jednostranně vyhlášené jako konstituční monarchie Srbů a Chorvatů již v prosinci 1918) jako jednoho z nástupnických států rakousko-uherského císařského a královského soustátí. Když 6. dubna (1941) zahájila německá armáda bombardování Bělehradu, měla být Jugoslávie nejen dobytá, obsazena a připojena k Hitlerově *Nové Evropě*, ale šlo také o to, aby byl morálně zlomen odpor obránců jugoslávské nezávislosti. Milošević nikoli bez ohlasu připomínal tuto událost právě v dubnu 1999 a čas od času se v politických komentářích tato paralela objevuje ještě dodnes.

Všechna tato data moderního příběhu, která měla a stále ještě mají legitimizovat jugoslávskou národní a politickou identitu, jsou spojena nejen s pohyby armád, přesuny hranic, ale i s podstatnými změnami vnitropolitickými. Jen v posledních devadesáti letech se hranice území, které bylo po nějakou dobu označované jako *Jugoslavijská* a jehož název je stále ještě alespoň částí názvu posledního nástupnického soustátí, změnily nejméně třikrát. Naše váhání se ovšem rychle změnilo v otázku, pokud se budeme ptát, zda tyto historické nebo jen aktuální změny mapy jihovýchodní Evropy znamenají také nějakou kvalitativní změnu politických systémů nebo uspořádání zemí po erozi, rozkladu a ránu z milosti, které se bývalé socialistické a komunistické *Jugoslavijské* dostalo.

Dnes, kdy jsme se alespoň v čase dokázali vzdálit, a mnozí dokonce zapomenout na svá mediálně odvázná angažmá, kdy se přestávají počítat mrtví jen na jedné nebo druhé straně, kdy Meziná-

rodní tribunál pro bývalou Jugoslávii v Haagu je sice stále ještě vnímán, zejména v Srbsku, jako pomstychtivý *tribunál*, a nikoli jako *soud* hledající a nacházející spravedlnost, ale který koneckonců se snaží najít vinu a odsoudit zločiny proti míru, vedení války a lidskosti, je snad vhodná doba zamyslet se nejen nad posledním pětiletým výročím a povahou obnovy demokratických institucí, ale i nad podobou proměny politického systému, který ačkoli byl podstatně liberálnější než systémy socialistických států v ostatních částech východní a střední Evropy, přece jen vycházel z axiomů socialistické a komunistické ideologie a měl tak výrazná specifika, že se jich dlouhodobě obával J. V. Stalin a mnozí jeho nástupci.

Jedním z významných poučení různých balkánských válek a krizí je, že historická výročí, historie, a to, čemu říkal Todor I. Živkov *etnický syndrom*, nejsou dost dobře použitelné jako instrumenty analýzy nebo nabytí poznání toho, co se v jihovýchodní části Evropy děje. Zejména novodobá politická mytologie je odváděním od poznání skutečného stavu věcí. Návrat k etnicitě, k ideologickému chápání skupinové identity, dokázal už ve dnech rozkladu socialistické Jugoslávie, a pak zejména v době kosovské krize, odůvodnit a legitimizovat utrpení a vraždění lidí. A ani *geopolitika* nebo *géographie humaine* nám nedávají dost argumentů, kterými by bylo možné si nadčasově uvědomovat události, ke kterým došlo před pěti lety.

Pokusíme-li se shrnout důsledky událostí v Kosovu, pak těch nejdůležitějších cílů vlastně nebylo dosaženo. Lidé v Jugoslávii jsou totiž zastráni jen přiměřeně a v souladu se svým eschatologickým mýtem čekají jen na další příležitost. Ekonomika byla rozvrácena jen dočasně, ale důsledkem této dočasnosti je vznik zdvořelých ekonomických institucí, které pohlcují energii systému. To vede k fragmentarizaci společnosti, která může někdy v budoucnosti zaměnit chaotické občanství za tolik obhajovanou svobodu. Nenaplnila se ani představa o Velké Albánii, ani se nenaplnily separatistické tendence motivované albánskou sounáležitostí, i když se o úloze albánských Albánců v celém konfliktu stále ještě nemůžeme dohodnout. Jediným výrazným a přetrvávajícím důsledkem pak tedy zůstává osud běženců, kvůli nimž boje v Kosovu-Metochii vlastně vznikly. Přestali sice být vyděšenými poutníky od vesnice k vesnici, od úkrytu k azylovým domům, ale jejich potenciální mobilita není menší než ona absolutní v devadesátých letech 20. století.

Rozhodli jsme se v tomto čísle Mezinárodní politiky připomenout ono poslední z mnoha výročí, které ačkoli se tomu skoro nechce věřit, je již výročím pátým. Nedaří se nám sice stále ještě pochopit, jaké byly geopolitické souvislosti celého problému (a to včetně rozpadu socialistické Jugoslávie), a ani nevíme, zda to byly důvody pouze ideologické, jak by se mohlo usuzovat z politické hry se slovy, mezi nimiž slovní spojení *humanitární bombardování* jistě zůstane nezapomenutelným. Vnější pohled na kosovskou krizi, a měl by být zaměřen nejen ze Západu, ale i z ruského Východu, jemuž se Jugoslávie po dlouhých letech úplně otevřela, je však jen částí zatím také jen domnělé pravdy. Právě pohled z nitra nepřátelství, konfliktů, válek a dnes stále ještě nebezpečného příměří by měl být hlavním kritériem studií, které jsme vybrali k publikování v tomto čísle MP.

Nicméně nezapomínáme ani na další tradiční témata: neviditelnou válku a evropskou integraci. Diskuse o ohniscích nebezpečí v současném světě, ať již mají podobu teroristických útoků nebo lokálních konfliktů, či jsou pouze simulací na monitorech zpravodajských služeb, je neukončitelná právě proto, že nás vždy znovu a znovu zaskočí nějakou novou aktualitou. A také evropská integrace, o které bylo nahromaděno stejně pronikavých myšlenek jako slovního balastu, se zdá být nekonečná. Hlásíme se k ní pokračováním diskuse na téma ústavní smlouvy, či přesněji ústavodárného vyjednávání, a to bez ohledu na politické pozadí obdobných diskusí probíhajících na nejrůznějších aktuálních politických fórech. Koneckonců *Kosovo polje* je také v Evropě a kdo ví, zda díky opěvované komerční flexibilitě svých obyvatel do ní nevstoupilo rychleji než všechny vyšlapanými cestičkami stále pomaleji kráčející země přístupující desítky.

Perspektivy stabilizace

Srbska a Černé Hory¹⁾

LADISLAV CABADA

Srbsko a Černá Hora, jak se od jara 2002 „prozatímně“ jmenuje bývalá Svazová republika Jugoslávie (v textu budu užívat obě označení jako synonyma), je jednou z nejméně stabilních evropských zemí, která se již po 15 let nachází v hluboké politické, hospodářské i bezpečnostní krizi.

Po pádu režimu Slobodana Miloševiče a nástupu relativně reformního premiéra Zorana Djindjiče se mohlo zdát, že Jugoslávie nabrala v mnoha oblastech nadějný směr k větší pluralitě, spolupráci s mezinárodním společenstvím a stabilizaci hospodářské situace, ovšem rok 2003 přinesl hned několik významných událostí, které tento pocit výrazně relativizují. Mám zde na mysli nejen březnovou vraždu premiéra Djindjiče, ale také šokující výsledky prosincových parlamentních voleb, v nichž s téměř 28 procenty zvítězila fašistická Srbská radikální strana, která jako lídra své kandidátní listiny použila v Haagu zadržovaného Vojislava Šešelje, obviněného z řady závažných zločinů proti lidskosti. Volby ukázaly, že srbská společnost je vývojem posledních patnácti let výrazně frustrována a začíná hledat výrazné antidemokratické řešení. Politickým stranám se sice nepodařilo sestavit vládu a v polovině února 2004 byly vypsané nové parlamentní volby, ty by ovšem mohly znamenat další posílení autoritářských či ještě extrémnějších skupin.

Podívejme se tedy stručně na příčiny kritického stavu jugoslávské politiky, jejich dopady na region jihovýchodní Evropy a možná řešení krizové situace.

Bezpečnostně-politická východiska jugoslávské krize

Svazová republika Jugoslávie (Savezna republika Jugoslavija) je z bezpečnostního hlediska bezpochyby jedním z nejohroženějších států v Evropě, současně pak také jedním ze států, jejichž vnitřní i vnější politika potenciálně výrazně ohrožuje bezpečnost jihovýchodní Evropy. Již samotný vznik Jugoslávie ukazoval na problematičnost vývoje v regionu jihovýchodní Evropy, jehož je centrální částí – tzv. nová Jugoslávie se totiž zrodila v sérii válek, které v 90. letech 20. století proběhly na území bývalé „Titovy“ Jugoslávie (Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Kosovo). Jugoslávie hrála ve všech zmíněných konfliktech

klíčovou roli, ať již otevřeně (Slovinsko, první fáze války v Chorvatsku, Kosovo), či více méně skrytou politickou, ekonomickou i vojenskou podporou srbských iredent v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině.

Důsledkem jugoslávského angažmá ve zmiňovaných konfliktech je hluboká ekonomická a materiální vyčerpanost Jugoslávie, opomenout nemůžeme ani několik uprchlických vln, které zaplavily Jugoslávii a učinily ji zemí s největším podílem uprchlíků v Evropě. Tyto faktory – a řada dalších – ovlivňují a bezpochyby budou i nadále ovlivňovat vnitřní stabilitu a bezpečnost Jugoslávie, současně se však výrazně promítají také do stability v okolních státech a prakticky celé jihovýchodní Evropě.

Formálně byla Jugoslávie založena 27. dubna 1992, kdy jugoslávská skupština (za přítomnosti pouhé třetiny všech poslanců) přijala novou ústavu tzv. zbytkové Jugoslávie. Nový stát se přitom hlásil k odkazu Titovy Jugoslávie a považoval se za jediného nástupce tohoto útvaru. Stará ani nová ústava ovšem nebyly skutečně dodržovány a centrální pozici v systému zaujal Slobodan Milošević, postkomunistický autoritářský politik, který se na přelomu 80.–90. let 20. století přihlásil k nacionalistickým skupinám v Srbsku a začal svou politiku budovat na myšlence tzv. Velkého Srbska.

Miloševičova politika vycházela primárně z konfliktních konceptů, a to jak proti vnějším, tak i proti vnitřním „nepřítelům“. Vnější nepřitelem se v tomto konceptu stal každý, kdo usiloval o stejná území či skupiny obyvatel jako Slobodan Milošević, vnitřním nepřitelem pak každý, kdo ohrožoval Miloševičův mocenský monopol uvnitř Jugoslávie. Důsledkem tohoto vývoje je skutečnost, že Jugoslávie je státem vzniklým v důsledku násilných konfliktů a válek a žije i nadále „ve stínu násilí“. Po celé patnáctileté dějiny tohoto státu Jugoslávii nemůžeme považovat za „normální“ demokratický stát, resp. stát v procesu demokratické hospodářské, politické či kulturní tranzice. „Také v obdobích bez válečných střetnutí

(např. 1995–1998) ovládaly všední existenci státu konflikty: Tentokrát skrze státní násilí na vlastních občanech, kteří vystupovali proti represivní a autoritativní politice Miloševičova režimu“.²⁾ Dodejme jen, že ani po Miloševičově pádu se situace příliš nezměnila – Jugoslávie je stále na pokraji občanského konfliktu, ať již z důvodů státoprávních, ekonomických či jiných.

Podíváme-li se na mapu jihovýchodní Evropy, vidíme, že Jugoslávie v ní zaujímá centrální pozici. Jugoslávie, jejíž území zabírá celkem 102 173 km² (z toho Srbsko včetně autonomních oblastí 88 361 km² a Černá Hora 13 812 km²), hraničí se sedmi státy (Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Albánie a Makedonie), přičemž vztahy s většinou ze sousedních států jsou stále značně problematické. Jugoslávie vzhledem ke své geografické i geopolitické poloze hraje klíčovou roli v regionu jihovýchodní Evropy. Někteří autoři ji metaforicky označují jako „Německo Balkánu“, když tvrdí, že „vývoj jugoslávské vnitřní politiky ovlivňuje všechny její sousedy“.³⁾

Tuto skutečnost ještě prohlubuje fakt, že ve většině sousedních států žijí – nebo žily – relativně početné srbské menšiny, které chce jugoslávský (srbský) stát ochraňovat. Na mysli máme především Chorvatsko, odkud byla většina Srbů vyhnána do roku 1995 (Srbové tvořili před rokem 1990 asi 10 procent obyvatel Chorvatska), a Bosnu a Hercegovinu, kde se v průběhu 90. let vytvořil autonomní srbský útvar, potvrzený Daytonskou mírovou dohodou jako jedna z konstitutivních složek bosensko-hercegovské federace – Republika srbská v Bosně a Hercegovině. Tento útvar zaujímá na základě Daytonské dohody 49 procent území Bosny a Hercegoviny a vyvíjí se – na rozdíl od druhé části státu, Muslimsko-chorvatské federace – ve výrazné izolaci před vlivem západních institucí. Opomenout nemůžeme ani srbskou menšinu v Makedonii, která se – podobně jako řada Makedonců – během letecké kampaně NATO proti Jugoslávii v roce 1999 deklarativně hlásila k Jugoslávii, resp. Srbsku. Připomeňme jen, že Makedonie byla po dlouhou dobu v Srbsku označována jako „Jižní Srbsko“ a makedonština jako dialekt srbštiny (podobně ovšem v Bulharsku byli a jsou Makedonci považováni za Bulhary a jejich jazyk za bulharský dialekt).

Zvláštním případem je nepochybně otázka Srbů v Kosovu. Specifičnost je způsobena především tím, že Kosovo má stále statut srbské autonomní provincie státoprávně náležející k Jugoslávii, proto by zde Srbové neměli být považováni za menšinu, ale za součást většinového národa. Existence Kosova pod mezinárodním protektórátem ovšem znamená také postavení Srbů jako ohrožené menšiny, která již z velké části území Kosova opustila.

Druhý specifický případ představuje Černá Hora. Místní obyvatelstvo je sice považováno za samostatný národ, současně

ovšem používá srbský jazyk, a je tedy velmi obtížné rozhodnout, do jaké míry jsou Černohorci samostatným státotvorným národem. V případě dalšího rozvolňování srbsko-černohorského státu by mohlo dojít k rozdělení černohorské společnosti a k formování autonomistické až iredentistické (pro)srbské menšiny.

Jugoslávie sama je ovšem také etnický výrazně promíšeným státem. Podíly jednotlivých menšin se liší v závislosti na tom, jakou metodologii výpočtů zvolíme (např. zda zahrneme i Kosovo, či nikoli), a také na tom, které údaje použijeme. I jugoslávští autoři přiznávají, že „údaje jsou značně nespolehlivé kvůli pohybům a přesunům obyvatelstva v posledních krizových letech“.⁴⁾ V Jugoslávii podle dostupných údajů žije přibližně 10,7 milionu obyvatel (10 milionů v Srbsku a 680 tisíc v Černé Hoře). Počet uprchlíků přitom Úřad vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR) odhaduje na 0,5 milionu osob, odhady jiných autorů (The World Almanac či např. renomovaný politolog Aleksa Djilas) jsou ještě o 200 tisíc vyšší, tedy 700 tisíc osob. Jugoslávie je tak zemí s největším počtem uprchlíků na svém území v Evropě a sedmou v absolutním světovém pořadí. Uprchlíci tvoří 10 procent černohorské společnosti, jen o málo menší je jejich podíl v Srbsku.

Také etnické, resp. teritoriálně-etnické složení Jugoslávie je velice komplikované. Takzvané „státotvorné“ národy – tedy Srbové a Černohorci – tvoří pouze 68 procent obyvatelstva Jugoslávie (62,6 procenta Srbů a méně než 6 procent Černohorců). Přibližně jednou třetinou se tedy na obyvatelstvu Jugoslávie podílejí etnické menšiny, z nichž největší je albánská menšina s podílem 14,5 procenta, která je lokalizována především na Kosovu. Pokud by se Kosovo v budoucnosti mělo oddělit od Srbska, resp. Jugoslávie, výrazně by to zvýšilo etnickou „homogenitu“ Jugoslávie.

Vedle obyvatel albánské národnosti žijí v Jugoslávii také významné menšiny maďarská (3,3 procenta), rumunská, valašská, romská a chorvatská, jejichž příslušníci žijí převážně na severu Srbska (oblast Vojvodiny, Bašky a Sremu); při hranicích s Bulharskem menšina bulharská; kromě Kosova nacházíme významnou albánskou menšinu také v Preševském údolí, tedy v oblasti měst Preševa, Medvedje a Bujanovce na jihu Srbska; a z bezpečnostního hlediska nikoli nepodstatnou menšinu muslimskou nacházíme v oblasti Sandžaku, trojúhelníku sevřeného mezi Srbskem, Černou Horou a Bosnou a Hercegovinou.

Rozdělení Jugoslávie a vznik samostatných útvarů Srbska, resp. Černé Hory by národnostní problémy spíše zvýraznily, než zmírnily. Černá Hora by se mohla ocitnout pod tlakem Bosny a Hercegoviny i Kosova, navíc by se v ní formovala (pro)srbská menšina. Etnická skladba Srbska by se mohla „homogenizovat“ především oddělením Kosova s většinou albánských obyvatel Ju-

goslávie, problém by naopak mohl představovat Sandžak, na který by si zřejmě činily nárok Bosna a Hercegovina, Kosovo, Srbsko i Černá Hora. Za hranicí Srbska by se navíc mohly ocitnout další srbské menšiny – vedle Černé Hory také v Kosovu, byť se podíl srbského obyvatelstva v této provincii stále snižuje.

Socioekonomická situace ve Svazové republice Jugoslávii

Výrazným problémem dnešní Jugoslávie je také obtížná socioekonomická situace. Prvním důležitým údajem je v tomto smyslu relativně velmi vysoký podíl rurálního obyvatelstva. Podle údajů z roku 1999 (The World Almanac) pouze 57 procent jugoslávského obyvatelstva můžeme považovat za urbánní; více než 40 procent obyvatel tedy stále žije na venkově a žije se tradičními způsoby obživy. Jugoslávie tedy zřetelně neprošla výraznou společenskou modernizací a absolutní převahu si udržely tradiční formy hospodaření, tj. sektory primární a sekundární s vysokým podílem zemědělského obyvatelstva.

Tento fakt je nadále prohlubován prakticky nepřetržitou hospodářskou krizí, do níž Jugoslávie upadla již koncem 80. let. Neschopnost Jugoslávie splácet zahraniční úvěry, resp. získat nové, vyvolala již v posledních letech existence Titovy Jugoslávie ekonomickou krizi, projevující se především vysokou inflací a nedostatkem některých komodit (ropné výrobky, káva, čaj apod.). Krize se dále prohlubovala po vypuknutí války na Balkáně a uvalení hospodářských sankcí na Jugoslávii.

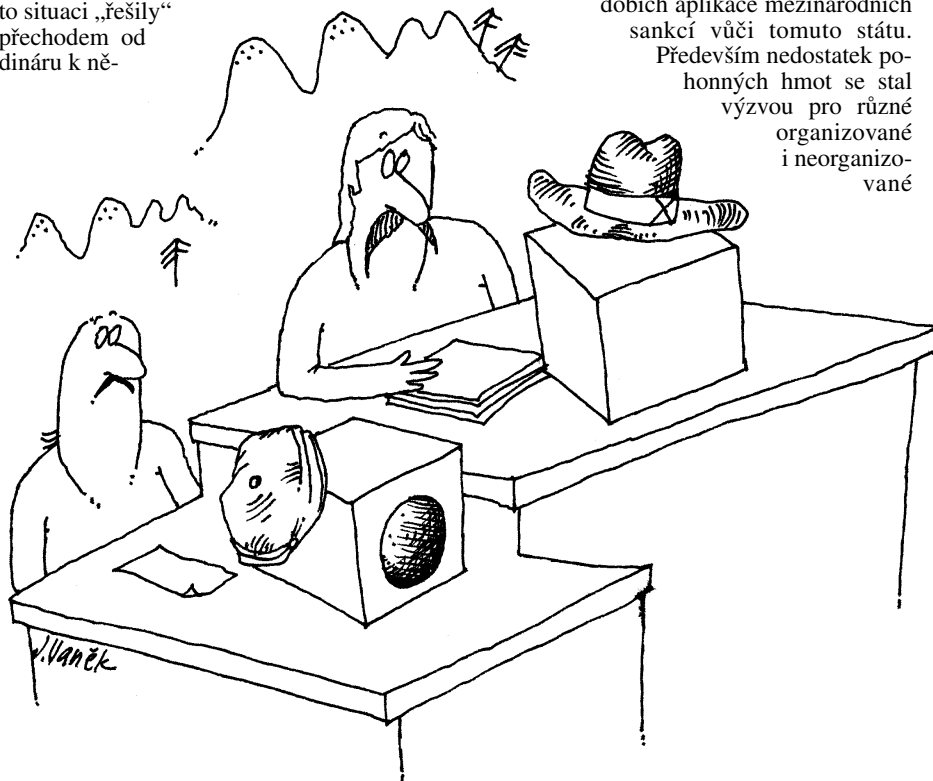
Obyvatelstvo i hospodářsko-politické elity tuto situaci „řešily“ přechodem od dináru k ně-

mecké marce (později se stala dokonce oficiální měnovou jednotkou v některých částech Jugoslávie – Kosovo a Černá Hora) a později k euru, případně k barterovému typu obchodování.

Hospodářské sankce výrazně narušily strukturu jugoslávského obchodu – do roku 1991 byly největšími obchodními partnery Jugoslávie Německo, Itálie a Sovětský svaz. Postiženy byly vedle Jugoslávie také další státy v jihovýchodní Evropě, protože Jugoslávie je navzdory své relativní ekonomické slabosti významným hospodářským partnerem, a to především pro Makedonii a Bulharsko. Opomenout nemůžeme ani faktor dopravní. Díky své centrální poloze představuje především Srbsko důležitý komunikační prostor, který vzhledem k sankcím a válkám nemohl být využíván.

Jugoslávie nedisponuje dostatečným množstvím většiny strategických surovin a nerostů. Relativně dobře se může z vlastních zdrojů zajistit pouze olovem (na území Jugoslávie leží podle odhadů asi 4 procenta světových zásob) a bauxitem (2 procenta), uhelné doly zatím byly schopny zajišťovat fungování tepelných elektráren, na něž Jugoslávie spoléhá (Jugoslávie nemá od secese Slovinska na svém území žádnou jadernou elektrárnu; elektřina z vodních elektráren představuje pouze zlomek potřeby). U ostatních komodit – především ropné produkty – je Jugoslávie výrazně závislá na importu. Tato závislost by se mohla ještě prohloubit poté, co by bylo od Jugoslávie odděleno Kosovo, kde leží významná uhelná naleziště.

Výrazná závislost a bezpečnostní zranitelnost Jugoslávie na importu strategických surovin se jasně ukázala v obdobích aplikace mezinárodních sankcí vůči tomuto státu. Především nedostatek pohonných hmot se stal výzvou pro různé organizované i neorganizované

kriminální skupiny, které pašovaly ropné produkty zejména z Rumunska. Obcházání hospodářských sankcí, pašování a černý obchod také výrazně ovlivnily formování postkomunistické ekonomické elity v Jugoslávii. Stínová či přímo černá ekonomika se stala jednou z hospodářských dominant Jugoslávie – pašování ropných produktů, obchod se zbraněmi, výroba a pašování „značkových“ cigaret, alkoholu či oblečení se staly velmi výnosným obchodem. Opomenout nemůžeme ani tu skutečnost, že Kosovo se stalo jedním z předních producentů i distributorů omamných látek v Evropě. Hospodářská elita – ale do jisté míry také elita politická – se z velké části formovala na bázi mezinárodní kriminální činnosti; tato skutečnost bude mít nepochybně i do budoucna vliv na jugoslávskou politiku.

Makroekonomické ukazatele jugoslávské ekonomiky jsou tristní. V období let 1989–1997 poklesly reálné hodnoty HDP o více než 50 procent, podobný vývoj znamenala Jugoslávie také u exportu. V roce 2001 byl HDP na jednoho obyvatele/rok odhadován na 2000 dolarů (připomeňme, že některé postjugoslávské republiky vykazují až šestinásobně vyšší hodnoty).

Nezaměstnanost se v Jugoslávii pohybuje v závratných výšinách – přesná čísla však opět nejsou dostupná. Podle Dušana Reljiće v Jugoslávii vůbec nefunguje řada hospodářských odvětví, počet nezaměstnaných (pouze Srbsko a Černá Hora) se pohybuje kolem 800 tisíc, dalším 600 tisícům přímo hrozí propuštění.⁵⁾ V úvahu přitom musíme vzít také vysoký počet uprchlíků, kteří se v těchto statistikách zřejmě vůbec neobjevili. Velká část jugoslávského obyvatelstva je tak odkázána na sociální pomoc státu, ale především mezinárodního společenství.

Jugoslávské hospodářství vzhledem k politickému vývoji v 90. letech 20. století prakticky vůbec nezahájilo konverzi a transformaci od státně-dirigistického modelu k modelu tržnímu. Většina významných hospodářských odvětví nadále zůstává v držení státu (mají statut tzv. společenského vlastnictví). Pro ilustraci uvedme některá známá čísla: v Srbsku (bez Kosova) v roce 2002 existovalo přibližně 60 000 soukromých podniků, privátní sektor ovšem disponuje pouhými šesti procenty kapitálu a na hrubém domácím produktu se podílí pouhými čtyřmi procenty.⁶⁾

Vzhledem k dlouhodobé hospodářské krizi a náletům NATO (škody způsobené nálety se odhadují na 30 miliard dolarů) není Jugoslávie schopna zajistit své potřeby v zásobování obyvatelstva vodou, elektrinou, teplem, nedostává se peněz na obnovu komunikací apod. Tato situace představuje vážné bezpečnostní ohrožení, a to směrem dovnitř státu i navenek. Uvnitř Jugoslávie může dlouhodobá ekonomická frustrace obyvatel vést k demonstracím a jiným protirežimním vystoupením, která by mohla vyústit jak v občanskou válku, tak např. v promiloševičovské a velkosrbské resentimenty.

Takový vývoj – ale již sama současná hospodářská situace – jsou závažným podnětem pro ekonomicky i bezpečnostně motivovanou emigraci jugoslávského obyvatelstva do západní Evropy, resp. Evropské unie.

Tato situace by se mohla týkat v první řadě národních elit, což by nadále oslabovalo výkonnost jugoslávské ekonomiky. Druhým významným faktorem by pak mohlo být přenášení nelegálních hospodářských aktivit z Jugoslávie do západní a střední Evropy, ke kterému již v některých případech dochází (obchod se zbraněmi, omamnými látkami, „bílým masem“, organizované krádeže aut, pašování apod.). Zájem západních institucí tedy v tomto smyslu musí být především hospodářská stabilizace Jugoslávie a zabránění vlně ekonomických uprchlíků z jejího území.

Politická krize a její možná řešení

Velká část komentátorů spojuje současnou jugoslávskou politickou krizi s vraždou premiéra Zorana Djindjiće, který byl údajně demokratickým reformátorem. Při vší úctě k mrtvému politikovi je třeba říci, že tomu tak nebylo a že ani období po pádu S. Miloševiče nemůžeme označit za stabilizační.

V letech 2001–2003 byla jugoslávská politika poznamenána – vedle výše zmíněných systémových problémů – také sporem mezi jugoslávským prezidentem V. Koštunicou a předsedou srbské vlády Zoranem Djindjičem. Tento spor charakterizoval A. Djilas jako spor mezi archaickým a spíše konzervativním nacionalistou na straně jedné a bezskrupulózním pragmatikem na straně druhé. Prezident Koštunica byl sice západními politiky vydáván za demokratického politika, jeho míra tolerance vůči Západu a distancování od Miloševičova režimu však byla silně omezena. To se výrazně ukazovalo především v postoji prezidenta Koštunice k vydávání jugoslávských občanů k Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro zločiny v bývalé Jugoslávii (ICTY).

Ani premiéra Z. Djindjiće ovšem nemohl Západ chápat jako jasného zastánce demokratických postupů a distancování od bývalého režimu. Kurz vlády vedené Djindjičem byl výrazně pragmatický. Připomeňme, že spolupráci s ICTY schválila vláda teprve 1. dubna 2002, s denním zpožděním vůči ultimátu Spojených států amerických, které spolupráci podmiňovaly další finanční pomoc Jugoslávii. Djindjić samozřejmě musel obrátně lavírovat mezi požadavky mezinárodního společenství a veřejným míněním. A právě zde vidím hlavní příčinu jugoslávské krize, resp. problémů, které znemožňují etablování demokracie v této zemi.

Rozpor mezi požadavky mezinárodního společenství a názorem jugoslávského veřejného mínění, projevený např. v již zmíněných parlamentních volbách z prosince 2003, ukazuje, že jugoslávská – ale spíše srbská – společnost zatím nebyla schopna distancovat se od agresivní srbské politiky

posledních patnácti let. V tom ji do značné míry „utvrdilo“ i mezinárodní společenství, které jako by z Jugoslávie sňalo vinu a personifikovalo ji s několika politiky na čele s Miloševičem. Mýtus „exkluzivní“ Miloševičovy viny je přitom velkým nebezpečím pro budoucnost Jugoslávie, resp. Srbska.

Osobně se domnívám, že naopak velká část srbské společnosti akceptovala „politiku konfliktu“ jako správnou cestu a že hlavní kritika směřuje k Miloševičovi proto, že válku prohrál, nikoli že ji rozpoutal. Prosinčové volby jsou pro mne z tohoto důvodu především náznakem hledání nového „vůdce“ pro další bitvy, které mají „rehabilitovat“ srbskou politiku v očích veřejnosti, a především Balkánu. Takovým vůdcem má být buď fašista Šešelj, nebo konzervativní nacionalista Koštunica, jehož strana s eufemistickým názvem „demokratická“ (užívání pojmu „demokratický“ ve spojení s velmi autoritářskými stranami je na Balkáně zcela běžné) obsadila v parlamentních volbách druhé místo.

Srbská společnost prošla v posledních dvaceti letech procesem, který bych se nebál označit jako „nacistifikaci“. Všechny významné politické proudy v zemi se v 90. letech dokázaly shodnout na myšlence, že Srbové jsou „nadařazeným“ národem, byť tuto nadařenost zdůvodnily různé (vždy však s odkazem na historii a její „nespravedlnost“). Má-li tedy Srbsko jako dominantní část Jugoslávie ustavit demokratickou formu vlády, bude muset srbská společnost projít jistým denacifikačním procesem, během něhož přizná svou vinu a nebude ji svalovat na několik jedinců. Denacifikace z vnitřních zdrojů je ovšem procesem nesmírně zdoluhavým a komplikovaným, který vyžaduje výměnu jedné, ale spíše dvou generací, velký tlak mezinárodního společenství a také racionalizaci politiky na úrovni politických elit.

Pokud se Srbsku nepodaří vyplnit tyto podmínky, budou ve volbách pravidelně vítězit autoritářské a totalitářské politické strany, které zemi přivedou k ještě větší izolaci. V takovém případě čeká Srbsko a případně celou Jugoslávii budoucnost, kterou můžeme v Evropě přirovnat pouze k Bělorusku. Jugoslávie se stane „černou dírou“ na mapě, která bude permanentně destabilizovat velkou část jihovýchodní Evropy.

cabada@kap.zcu.cz

¹⁾ Podstatná část tohoto textu vznikla v rámci Interní grantové studie Vojenské akademie v Brně „Bezpečnostní politika Jugoslávie“, kterou autor připravil se spoluřešitelkou PhDr. Šárkou Waisovou.

²⁾ Reljić, D., *Das politische System Jugoslawiens*, In: Ismayr, W. (ed.), *Die politischen Systeme Osteuropas*, Opladen: Leske + Budrich, 2002, str. 683.

³⁾ Cabada, L., *Democracy by Protectorates?*, In: Hnízdo, B. (ed.), *Political Changes in the Czech Republic and Taiwan: Comparison*, Praha: Institut politologických studií FSV UK, 2002, str. 32.

⁴⁾ Reljić, cit. dílo, str. 687.

⁵⁾ Tamtéž, str. 688.

⁶⁾ Tamtéž.

Rozkoly v postmiloševičovském Srbsku¹⁾

SLOBODAN ANTONIĆ

Hlavní společenský (a politický) rozkol v dnešním Srbsku je oním rozkolem (cleavage) v klasifikaci společenských rozporů Lipseta a Rokkana (1967), jenž se týká utváření mocenského řádu a zahraniční strategie.²⁾ Ten se po roce 2000 stal natolik hlubokým, že odsunul do pozadí všechny ostatní rozpory v politickém životě Srbska.

Rozkol se týká vztahu vůči starým, socialistickým režimům (Josipa Broze Tita a jeho následníků, 1944–1987, a Slobodana Miloševiče, 1987–2000). Ty spočívaly ve vnitřní sféře na veřejném vlastnictví, vysoké společenské (rozpočtové) spotřebě, ideálech plné zaměstnanosti a minimálních třídních rozdílů a na státní péči o občany a jejich rodiny. V zahraniční sféře se opíraly o zásadu neutrality a rovného odstupu vůči hlavním světovým mocnostem, tj. o hypernacionalismus a exklusivismus („nezúčastněnost“ a „třetí cestu“ za dob Tita, „odpor vůči novému světovému řádu“ za Miloševiče).

Rozkol se projevil ve vztahu k rychlosti, hloubce a způsobu změny uvedených prvků bývalého režimu. V Srbsku vznikla typická čtyřdílná konfigurace politického prostoru, podobná francouzské politické scéně v letech 1789–1966.³⁾ Levice a pravice se nezfornovaly na základě vztahu k přerozdělování příjmů a majetku, nýbrž ve vztahu ke starému režimu. Levice se vyslovila pro rychlou a zásadní změnu klíčových prvků starého režimu, pravice pro jejich pozvolnější výměnu, nebo pro zastavení změn. Tak se v Srbsku zformovaly:

1. radikální levice, která je pro rozhodné a rychlé změny, i za použití revolučních metod;
2. umírněná levice, která je pro rychlé změny, ale pouze podle parlamentních pravidel hry;
3. umírněná pravice, která je pro opatrné a pomalejší změny, výhradně parlamentním způsobem;
4. radikální pravice, která je proti zásadním změnám, nebo pouze pro ty, které jsou nevyhnutelné.

Rozdělení je výsledkem povahy „revoluce 5. října 2000“, která svrhla Miloševičův socialistický režim. „Pátý říjen“ byl ve skutečnosti *zákonným* vystřídáním se u moci – avšak *násilnou* cestou. Miloševič 24. září 2000 prohrál volby, organizované podle jeho pravidel a pod jeho dohledem. Odmítl uznat jejich výsledky, 5. října k tomu byl přinucen, byla ustavena nová moc, ne však jako pokračování násilného 5. října, nýbrž jako výsledek pokojného 24. září. Miloše-

vić byl svržen, ale jeho právní řád pokračoval v existenci.

Rozkol ve společenské elitě Srbska nastal právě v otázce strategie dalších změn. Radikální levice požadovala skutečnou revoluci, rychlé a zásadní změny bez omezování „Miloševičovými ústavami a zákony“. Umírněná levice přistoupila na hluboké změny, ale pouze na takové, jejichž centrem bude demokratický parlament. Umírněná pravice ovšem zdůrazňovala, že právní jistota je důležitější než změny, a pokud je není možné provést ústavní a zákonnou cestou – tím hůře pro ně. A konečně radikální pravice upozorňovala, že změna ústavy vyžaduje dvoutřetinovou parlamentní většinu a podporu poloviny voličů v referendu, což nová moc nemůže zajistit, a proto je na veškeré změny mimo ústavní rámec nutno rezignovat.

Jaké politické síly patří do těchto kategorií a co je jejich ideologií?

Radikální levice v dnešním Srbsku – ve smyslu výše uvedené klasifikace – jejich protivníci nazývají „reformisty“ či „mondialisty“. *Reformisté* se domnívají, že nezbytné reformy – rychlá a úplná privatizace, připojení se k NATO a EU – jsou pro většinu obyvatel příliš nesrozumitelné a bolestné. Proevropská elita se proto v přechodném období nemusí přeměšně držet demokratických pravidel hry. *Mondialisté* zase věří, že většina obyvatel Srbska je díky dlouholeté mediální manipulaci Miloševičova režimu „nakažena“ nacionalistickou ideologií. Nezbytné je proto období „kulturní dekontaminace“. Teprve poté je možné v Srbsku obnovit plný parlamentarismus. Oba proudy radikální levice se tedy shodují v tom, že Srbsko je momentálně ve fázi, v níž se proevropská elita nesmí přespříliš vázat ani právními pravidly (natožpak těmi zděděnými po starém režimu!), ani příliš pevnými demokratickými procedurami.

Kromě některých malých stran patří k okruhu radikální reformistické levice především Demokratická strana (DS), obzvláště v době, kdy v čele vlády stál Zoran Djindjić (2001–2003). Djindjić věřil, že jsou-li v Srbsku nutné bolestné a hluboké změny, pak je nejlepší, když ty změny budou co nejrychlejší. „Když musíš spolknout

žábu,“ názorně objasňoval na jedné přednášce v Praze, „pak spolkní žábu, pokud musíš spolknout víc žab, pak nejdřív spolkní tu největší.“⁴⁾ Ty bolestné změny, jak věřil, může uskutečnit pouze rozhodná, nesentimentální elita. „Špatný systém nemůžeme měnit krůček po krůčku v souladu s pravidly téhož systému, poněvadž v některých místech je udělán tak, aby se změnit nedal,“ říkal Djindjić. „Při dodržování pravidel toho systému je jediné, k čemu můžeme dojít, je ten samý, jen o něco lepší systém.“⁵⁾

Na kritiku DS odpovídala, že je „nejdůležitější otázkou otázka efektivity a cíle“.⁶⁾ A to, že se veřejnost proti takovému přístupu bouří, je v tomto pohledu jen dalším důkazem nezralosti srbské společnosti. „V Srbsku neměla společnost sílu dokonce ani pochopit, co všechno je třeba udělat.“⁷⁾

Radikální levice poté, co se v srpnu 2001 stala dominantní vládní silou, nezůstala pouze u slov.⁸⁾ Vrchol politické moci zažila během výjimečného stavu, vyhlášeného po vraždě premiéra Djindjiće (12. 3. 2003, v platnosti do 22. 4.). V průběhu této „jakobínské fáze srbské revoluce“ byly dočasné pozastaveny ústava, zákony i elementární lidská práva, a zatčeno bylo přes deset tisíc lidí.⁹⁾ V cenzurovaném veřejném mínění byla rozpoutána i zuřivá kampaň proti všem ostatním politickým silám, především proti umírněné pravici. Pouze rozhodný nátlak západních velvyslanců, především amerického a britského, zabránil rozvášněným „reformistům“ v tom, aby své hlavní politické protivníky vsadili do vězení a převážnou část opozice postavili mimo zákon.

Umírněná levice se domnívá, že rychlé a hluboké reformy srbské společnosti jsou nezbytné, ale odmítá myšlenku „autoritativní modernizace“. Podle nich je třeba už teď respektovat základní pravidla demokratického řádu a v jeho rámci elementární morální a právní normy. Za revoluční rétorikou „radikálních reforem“, domnívají se, se často skrývá jen přání zajistit si nekontrolovanou moc. Reformy ano – ale maximálně demokraticky a za maximálního dohledu veřejnosti.

Hlavní politickou silou zastupující tuto pozici byla bezprostředně po svržení Miloševiče Demokratická strana Srbska (DSS). Ta se ovšem koncem roku 2001, po konfliktu s Djindjićem a vystoupení z jeho vlády, posunula na pozici umírněné pravice. Její místo na umírněné levici v průběhu roku 2003 (rovněž v důsledku konfliktu s radikální levicí) zaujala strana G17 Plus (do té doby na pozicích radikálního reformismu). Vzhledem k těmto posunům i tlaku silné radikální levice i silné umírněné pravice se umírněná levice nedokázala jasněji politiky vymezit. Přesto bylo toto místo prakticky stále vyplněno, a dá se očekávat, že dnes poměrně vlivná strana, jakou je G17 Plus, se v této pozici dokáže představit jako sebevědomá strana reformní levice.

Umírněnou pravici dnes v Srbsku tvoří především Demokratická strana Srbska (DSS), této pozici se však přiblížily i dvě

další parlamentní strany – Srbské hnutí obnovy (SPO) a Nové Srbsko (NS). Má dosti pevné zázemí v části kulturní elity i dosti rozvinutou ideologii. Rozhodně nesouhlasí s potřebou jakéhokoli patronátu „proevropské“ elity nad národem a požaduje respektování ústavy, zákonů a demokratických procedur. „Otázka vlády práva je důležitější než jakákoli jiná otázka,“ vysvětluje vůdce DSS Vojislav Koštunica.¹⁰⁾ Ekonomické a společenské reformy se nesmějí provádět na úkor elementárního principu civilizované společnosti – právní jistoty. Z toho důvodu je nutné, chceme-li zásadně zreformovat společnost, začít od samotného základu, to znamená ústavy. „Jeden druh reformy je důležitější než jakýkoli jiný, a to je ústavní reforma. A té ústavní reformě je potřeba podřídit všechno.“¹¹⁾ Dokud se však existující ústava nezmění, musí se respektovat bez ohledu na to, že ji vyhlásil Milošević. Protože problém s Miloševićovým režimem nespočíval v autoritativní ústavě, nýbrž v tom, že se podle ústavy nevládlo. Poněvadž v ústavě není nic autoritativního, je namístě ji respektovat, dokud se nepřijme nová.

Co se zahraniční politiky týče, umírněná pravice rovněž podporuje rychlejší integraci Srbska do Evropské unie. Je nicméně mnohem zdrženlivější, pokud se jedná o rychlost připojení Srbska k NATO. Domnívá se, že občané Srbska ještě nemohou zapomenout na 88 dětí, které byly zabity během tříměsíčního bombardování ze strany NATO roku 1999. Myslí, že zlepšení vztahů Srbska a Západu nelze zredukovat pouze na bezpodmínečné přiznání srbské viny, že i Západ musí uznat určité chyby. „Je na mezinárodní scéně, aby dokázala, že se zřekla laciného triumfalismu z doby bombardování, zjednodušeného vidění Balkánu a nepřesného vidění Srbů,“ vysvětluje Vojislav Koštunica.¹²⁾

Radikální pravici tvoří strany starého režimu – Socialistická strana Srbska (SPS) a Srbská radikální strana (SRS). Spojuje je přesvědčení, že Miloševićův režim byl i přes chyby, jichž se dopustil, ve své podstatě demokratický a vlastenecký. Byl demokratický, protože ani jedna opoziční strana nebyla zakázána a opoziční lídři nebyli ve vězeních, ale na kandidátkách.

A vlastenecký, protože bránil srbské národní zájmy kdekoli, kde byly v ohrožení, i za cenu konfliktu s největší světovou mocností.

Poněvadž starý režim vnímá jako pozitivní politické dědictví, odsuzuje radikální pravice každý pokus zásadního rozchodu s minulostí. Radikální, ale i umírněnou levici vnímá především jako přímé agenty Západu, kteří makroekonomickou politikou (podle instrukcí Světové banky a MMF) a zlodějskou privatizací dovedli Srbsko k ekonomickému a národnímu kolapsu. A za tuto zkázu není podle radikální pravice odpovědná jen radikální, nýbrž i umírněná levice. „Domnívám se, že Koštunica je zdaleka nejodpovědnější za všechno, co se děje, a že on je klíčem celého megapodvodu,“ objasňuje vysoký funkcionář SPS Aleksandar Vučić. „On ve skutečnosti všechny tamty dovedl k moci. ...On je drží u moci.“¹³⁾

Radikální pravice dnes pochopitelně nežadá doslovnou restauraci starého režimu. I ona soudí, že privatizace a ekonomická integrace do EU jsou vážnými stupni v ozdravení srbského hospodářství. I ona odmítá nové konflikty se Západem jako způsob hájení srbských národních zájmů – natožpak nové válečné konflikty. Přesto je radikální pravice pro bezpodmínečné zachování samotného jádra starých režimů (jak Titova, tak Miloševićova) – silného, národního a ve své podstatě patrimoniálního státu.

Čtyřlůňka struktura politické scény není srbskou zvláštností. Dnešní Srbsko však patří k těm zvláštním politickým systémům, nastalým po svržení dlouholetého starého režimu, který část obyvatelstva podporuje. V takových systémech jsou radikální křídla levice i pravice velmi silná, občas i stejně jako jejich umírněné části. V tom se právě takové systémy odlišují od zavedených parlamentních poměrů, ve kterých jsou umírněná křídla mnohem silnější než radikální. Za druhé, zatímco v obvyklých poměrech probíhá základní dělicí linie zhruba středem politického prostoru, v postrevolučních systémech je dělicí linie zdvojnásobena, takže jedna rozděluje levici, druhá pravici. To znamená,

že kvůli rozsáhlým ideologickým rozdílům bude umírněná levice spíše utvářet koalici

s umírněnou pravici, než aby uzavřela spojení s radikální levicí. Totéž platí i pro umírněnou pravici. Maurice Duverger svého času vypočítal, že v tehdejší parlamentní historii Francie (1789–1966) sjednocená levice vládla méně než deset let, sjednocená pravice méně než dvacet let, zatímco po celou zbylou dobu parlamentní většinu utvářely koalice levých a pravých umírněných.¹⁴⁾

Veškeré charakteristiky takového systému, který Duverger nazývá *centrismem*, nacházíme i v dnešním Srbsku. Podle výsledků voleb z 28. prosince 2003 je krajní levice stejně silná jako umírněná (DS získala 14 procent mandátů, G17 Plus 15 procent), a krajní pravice dokonce silnější než umírněná (SRS a SPS mají 42 procent mandátů, DSS, SPO a NS 30 procent). Je téměř jisté, že Srbsko bude mít centristickou vládu (menšinovou, s podporou SPS). Vláda sjednocené pravice, např. koalice DSS a SRS, byla před volbami i po nich rozhodně odmítnuta právě ze strany umírněné pravice. Otázka vlády sjednocené levice nebyla po volbách ani nastolena, protože by neměla dostatek mandátů. Ale ostrý střet mezi G17 Plus a DS během roku 2003 i předvolební odklon umírněné levice od krajní neponechával voliče příliš na pochybách, že G17 Plus vidí svého koaličního partnera především v umírněné pravé DSS.

Takovýto „centristický“ vývoj politických událostí v budoucnu pravděpodobně povede k určitému uklidňování. „Centrismus umožnil dvěma nepřátelům Franciím, připraveným se navzájem zničit, které se to i pokusily učinit, pokojně koexistovat a nalézt relativní jednotu.“¹⁵⁾ Není důvodu, aby se tak nestalo také v Srbsku.

¹⁾ Článek vznikl jako jeden z výstupů projektu „Transformační strategie společenských skupin v Srbsku“, napsán je speciálně pro Mezinárodní politiku.

²⁾ Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein: *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments*. Introduction. In: ed. Lipset, S. M. – Rokkan, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, New York: The Free Press, 1967, s. 1–64.

³⁾ Viz Duverger, Maurice: *Demokratija bez naroda*, Beograd: Rad, 1968.

⁴⁾ Nacional, 10.–11. 8. 2002, s. 7.

⁵⁾ NIN, 3. 5. 2001, s. 19.

⁶⁾ Místopředseda DS Čedomir Jovanović v rozhovoru pro list Danas, 31. 1.–1. 2. 2004, s. III.

⁷⁾ Jovanović, tamtéž.

⁸⁾ Podrobně viz Antonić, Slobodan: *Political Systems and Elites in Serbia before and after October 5th*. In: Vujadinović, D. (ed.): *Between Authoritarianism and Democracy: Serbia, Montenegro, Croatia*. Vol. I: *Institutional framework*, Beograd: CEDET, 2003, s. 125–142.

⁹⁾ Podrobně viz Antonić, Slobodan: *Serbia after Djindjić*. In: *East European Constitutional Review*, 2/3, 2003, Vol. 12, s. 113–118.

¹⁰⁾ Blic, 27. 7. 2001, s. 3.

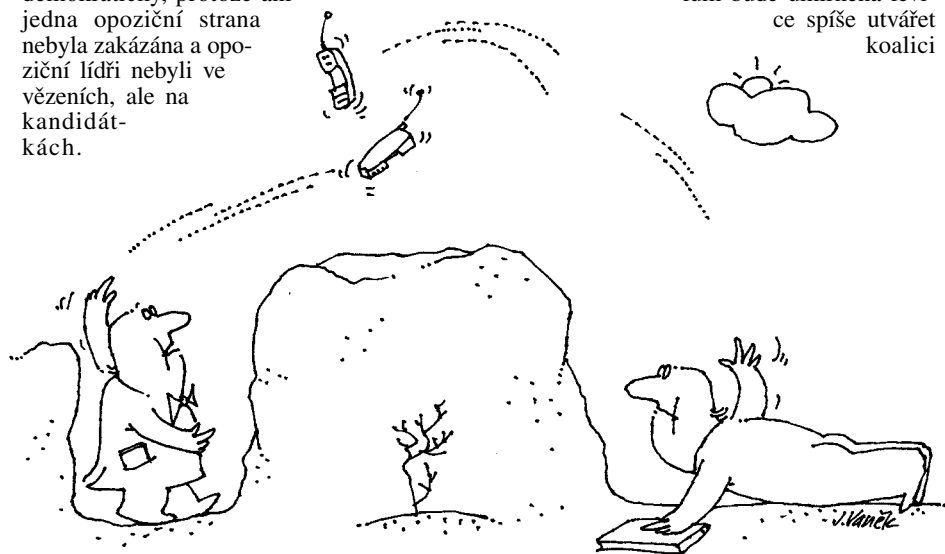
¹¹⁾ Vojislav Koštunica v rozhovoru pro NIN, 4. 10. 2001, s. 20.

¹²⁾ Politika, 16. 11. 2001, s. 1.

¹³⁾ Jutarnje novine, 13.–14. 10. 2001, s. 5.

¹⁴⁾ Duverger, s. 148–157.

¹⁵⁾ Duverger, s. 173.

Konfederace Srbska a Černé Hory je prozatímní řešení

Nespokojenost s trváním srbsko-černohorského soustátí vyjádřili na začátku letošního února přední černohorští politici, když u příležitosti prvního roku trvání konfederace s názvem Srbsko a Černá Hora hodnotili, zda se daří plnit těžce dojednanou ústavní dohodu o společném státu.

MARTIN EHL

Společné zákony se přijímají pomalu, ústavní soud nebyl ještě ani ustaven jako jedna z pěti společných institucí a srbská strana neplní své závazky, tvrdil v rozhovoru pro agenturu Beta černohorský premiér a bývalý prezident Milo Djukanović. Vzácně se s ním shodlo i několik opozičních politiků na jinak velmi rozhádané černohorské politické scéně. Djukanović ovšem na rozdíl od opozice zdůraznil vztah k Evropské unii. „Kdyby oba státy byly samostatné, dávno už by měly podepsané stabilizační a asociační dohody s Evropskou unií,“ řekl Djukanović a nepřímě naznačil, že Černá Hora je na tom lépe a je stabilnější než Srbsko.

Podobná prohlášení se po dlouhé době týkala společného státu, který vznikl po vleklých a dlouhých jednáních pod tvrdým tlakem Evropské unie v únoru 2003. Evropské politici se obávali, že nezávislost Černé Hory by podnítila kosovské Albánce k předčasnému vyhlášení samostatnosti Kosova a Balkán by se znovu ocitl na pokraji konfliktu nebo by se na něm dramaticky zvýšilo napětí. Soustátí, které by se dalo charakterizovat jako volná konfederace, je ovšem podle všech známek provizoriem, které dlouhodobě nevyhovuje ani jedné straně.

Poměrně přesně zhodnotila význam Srbska a Černé Hory nevládní Mezinárodní krizová skupina (ICG), která sleduje dlouhodobě události na Balkáně. „Vytvoření nového státu Srbska a Černé Hory nevyřešilo budoucí vztah obou republik. ... Zdlouhavá jednání ukázala nedostatek společného cíle nebo konsenzu, jednání udržel v chodu jen těžký tlak ze strany Evropské unie,“ uvádí zpráva ICG z dubna 2003. ICG doporučuje, aby se Černohorcům nadále nebránilo v samostatnosti, která byla společnou dohodou vyloučena nejméně po dobu tří let.¹⁾

V Srbsku otázka společného státu s Černohorci ustoupila do pozadí kvůli ekonomické a politické reformě, kvůli boji proti organizovanému zločinu po vraždě premiéra Zorana Djindjiče v březnu 2003 i kvůli rozpadu reformní vládní koalice. Ještě v březnu 2002, kdy byla dohoda o novém

státě podepsána, si Srbové dělali naděje, že by společný stát mohl fungovat. „Srbové a Černohorci žili společně ve třech státech, které se pokaždé jmenovaly Jugoslávie. Čtvrtý stát, který by se měl jmenovat Srbsko a Černá Hora, by byla malá, ale funkční federace podobná Švýcarsku,“ napsal tehdy srbský týdeník NIN.

Otázka společného státu už ale dávno není prioritou, která brala za srdce Srby. Srbsko se zmítá v sociální, ekonomické i národní nejistotě. „Hlavní problém Srbska je definice sebe sama,“ napsal v lednu 2003 Janusz Bugajski, ředitel východoevropského programu washingtonského Centra pro strategická a mezinárodní studia. Srbské politici jsou utopeni do vlastních sporů a scéna není stabilizovaná jako v Černé Hoře. Srbsko podle Bugajského ovšem nemá ani jasně ustavené instituce, definovaný sociální prostor, dokonce ani území.²⁾

V posledních dvou letech se v Bělehradě o nezávislosti Srbska příliš nediskutovalo, protože to politici nepokládali za prvořadé důležité. Obyvatelé to příliš nezajímalo a o samostatnosti, k níž by přistoupili sami aktivně, příliš neuvažují, což dokládá například volební propad křesťanských demokratů Vladana Batiče v posledních volbách. Batič jako jediný čelný srbský politik otevřeně hlásá nezávislost Srbska. Naopak otázku společného státu by mohli vyzdvihnout více nacionalisté, kteří v prosincovém hlasování dostali hodně hlasů. Pro ně je Černá Hora automatickou součástí Velkého Srbska, pro ně hlasovali ti srbsí voliči, kteří už jsou unaveni sociální nejistotou, poklesem hospodářství a růstem nezaměstnanosti.

Podle výsledků průzkumu nevládního Centra za průzkumy alternativy/Center for policy studies z loňského října ovšem neexistuje na otázku státního politického uspořádání a identity mezi Srby většinový názor. Více než dvě pětiny Srbů očekávají, že po třech letech, na které je embargo o referendu o nezávislosti, se z obou republik stanou dvě nezávislé země. Jen třetina věří, že stát zůstane pohromadě.³⁾

Černohorci, jejichž političtí představitelé jsou v otázce společného státu mnohem

aktivnější, se podobně jako Srbové soustřeďují na otázky každodenního života, ekonomického přežití a na boj s horšící se sociální situací. Podle průzkumu z června 2003 organizovaného Center for Democracy and Human Rights (CEDEM), nevládní organizací financovanou západními sponzory, za největší problém považují Černohorci chudobu (45,6 procenta). Vztah v konfederaci se umístil až na šestém místě s 23,9 procenta za korupci, kriminalitou či vysokými cenami.⁴⁾

Stabilita, o níž hovoří Milo Djukanović, je jen zdánlivá. Volební výsledky z posledních let hovoří o tom, že podíl zastánců federace a nezávislosti je rozdělen v černohorské společnosti zhruba na polovinu. V oblastech tradiční staré Černé Hory kolem historického hlavního města Cetinje jsou stoupenci nezávislosti téměř všichni. Kolem přístavu Herceg Novi a v příhraničních oblastech u Srbska vedou jednoznačně příznivci federace. V poslední době se ovšem přiklání kyvadlo štěstí více na stranu stoupenců nezávislosti. Loni před dubnovými prezidentskými volbami se rozpadla opozice, která sestávala ze stoupenců společného státu. Tím zastánci nezávislosti Černé Hory, rozdělení do dvou táborů – liberálové a stoupenci premiéra a bývalého prezidenta Míla Djukanoviče, získávají v politickém boji převahu. Stoupenci společného státu jsou zformováni do tří stran, které ale nebyly schopny spolupracovat. Podle průzkumu CEDEM z dubna 2002, měsíc po podepsání ústavní dohody o novém státu, by pětáct procent černohorských voličů hlasovalo pro nezávislost, pětadvacet pro tehdejší jugoslávskou federaci a dvacet chtělo vztah obou republik změnit na konfederaci, což se nakonec stalo. Novější či přesnější odhady nejsou dosud k dispozici.

Hranice mezi oběma státy na první pohled připomíná hranici normálních dvou nezávislých států, jedni počítají v dinárech, druhí v eurech a legislativa není zdaleka sjednocená. Černohorci stejně jako Srby stále čeká zásadní reforma soudnictví, policie a administrativy, na kterou tlačí Evropská unie dříve, než se začne zabývat úvahami o jakékoli smlouvě, která by naznačovala budoucí připojení obou států k EU.

V rozhovorech, které vyhlášení konfederace předcházely, Srbové kladli větší důraz na ekonomiku, chtěli jednotný celní systém a měnu, což vadilo Černohorcům. Hlavní architekti srbských reforem jako Miroslav Labus a Mladjan Dinkić byli buď pro společné ekonomické ukazatele, nebo pro oddělení obou států. Srbsko totiž platí devadesát procent provozu společného státu, tak si chtělo pohlídat peněžní toky. Reformisté teď budou navíc zápasit o pokračování privatizace a dalších reformních opatření, když vládnout budou nejspíš umírnění nacionalisté Vojislava Koštunice s nejistou podporou menších stran.

Milo Djukanović sice rád a často hovoří o tom, že jeho země zavedla už dávno euro a má zákony přijaté podle evropských norem. Finanční stabilita země s 650 000 oby-

vatelí však závisí na spolupráci se zahraničím, na pomoci, na vývozu hliníku z jediné továrny u Podgorice, na nejistých výsledcích turistiky a na schopnostech Černohorců při nelegálním podnikání a na černém trhu. Pašování zboží, drog a propojení na organizovaný zločin, obrovská korupce je společná oběma částem konfederace, ale pro Černou Horu je příznačnější. Západ potřeboval Djukanoviče v druhé polovině devadesátých let jako nástroj v boji proti Slobodanu Miloševićovi, proto přimhuřoval oko nad všemi těmito nešvary v Černé Hoře, kde patří pašování jakéhokoli zboží k tradici podobně jako vlastnictví a nošení střelných zbraní.

Černohorci se také snaží vést vlastní zahraniční politiku, i když oficiálně nemají vlastní diplomatická zastoupení. Jejich pět základních ekonomických misí v západních

poru, že by oddělení Černohorců mohli zabránit silou. Pokud jde o státoprávní uspořádání, Kosovo trápí Srby více než Černá Hora. Srby čeká bolestné poznání, že Kosovo se také stane s největší pravděpodobností nezávislým státem. Paradoxem poněkud je, že všechny současné i budoucí nezávislé státy vzniklé na území bývalé Jugoslávie deklarují jako svůj oficiální cíl vstup do Evropské unie. Pro obyčejné obyvatele však v součastnosti není prioritou to, jak se jejich stát jmenuje a zda je nezávislý. Sociální a ekonomické starosti jsou pro ně přednější a čekají na ty politiky, kteří jim zaručí zlepšení jejich situace bez ohledu, zda se stát bude jmenovat Jugoslávie nebo nějak jinak. Národní cítění hraje bezpochyby svou roli v obou případech, u Srbů je silnější pocit ztráty identity a identifikace se společným státem. K nezávislosti tak budou dotlačeni

Proč v předčasných parlamentních volbách v Srbsku vyhrála Srbská radikální strana (SRS) Vojislava Šešelje a co od voleb lze očekávat, jsou snad dvě nejčastější otázky týkající se Balkánského poloostrova po 28. prosinci 2003, kdy se volby v Srbsku konaly.

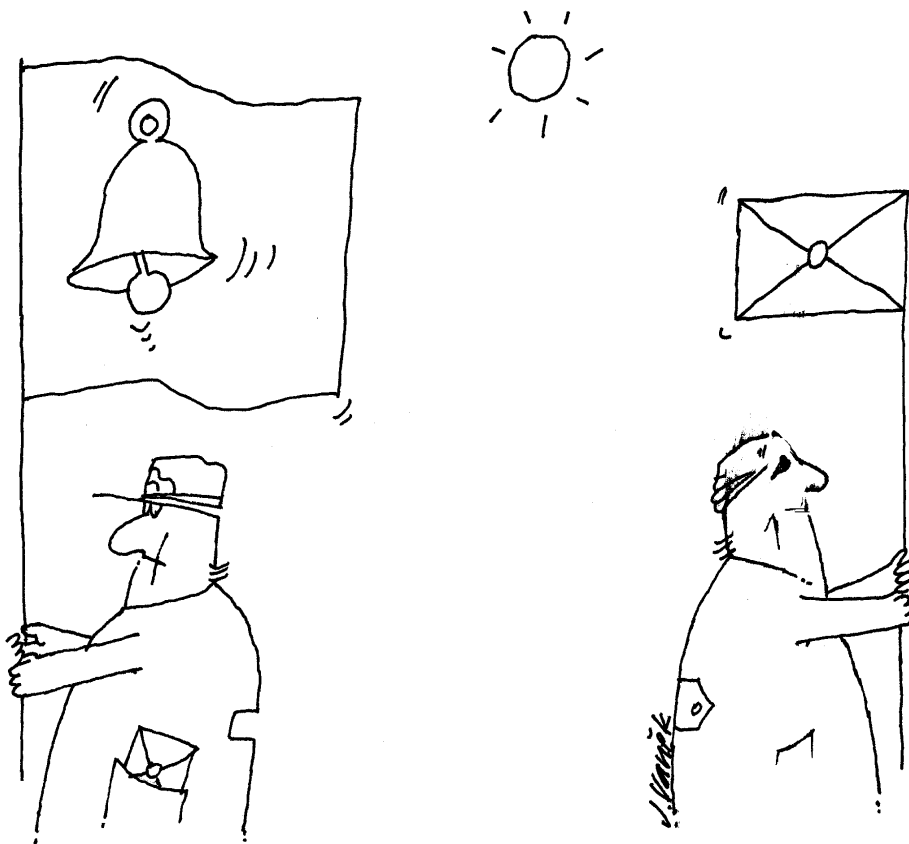
Demokratická opozice Srbska nese hlavní vinu za výsledky voleb

Demokratická opozice Srbska (DOS), která vznikla v létě 2000 spojením 18 politických stran s cílem odstranit režim Slobodana Miloševiče, nezvládla hlavní úkol, který se od ní očekával a který slíbila řešit po nástupu k moci v prosinci 2000, a tím je zlepšení ekonomické situace v Srbsku.

Koalice DOS vznikla spojením téměř všech demokratických stran v Srbsku a jejich jediným společným bodem byl společný politický nepřítel Slobodan Milošević. Ačkoliv Slobodan Milošević byl z funkce prezidenta Svazové republiky Jugoslávie svržen revolucí 5. října 2000, DOS se rozhodla vstoupit spolu i do parlamentních voleb, které se konaly téhož roku. Ve volbách získala absolutní většinu a vytvořila širokou vládní koalici, v jejímž čele stál (později zavražděný) Zoran Djindjić. V této koalici byly zastoupeny téměř všechny politické strany. Tak široká vládní koalice¹⁾ nemohla efektivně fungovat, protože se strany svými programy od sebe drasticky lišily. Tento fakt se potvrdil, když z DOS-u vystoupila nejdříve Demokratická strana Srbska (DSS) Vojislava Koštunice a později i Nové Srbsko (NS) Velimira Iliče.

Namísto toho, aby vládu rozpustil a vypsal nové parlamentní volby, se Zoran Djindjić rozhodl dál držet koalici pohromadě. Po atentátu, který byl na něj spáchán,²⁾ převzal vládu Zoran Živković, a na povrch se dostaly rozpory uvnitř vládní koalice. Ukázalo se, že vládu pohromadě držel právě pragmatismus a energičnost Zorana Djindjiće, který měl dostatečně silný vliv a autoritu u všech vládních stran, a hlavně uměl jednat se svými ministry.

Nový premiér tento úkol nezvládl. Po vyhlášení výjimečného stavu, s cílem zatknout všechny, kdo se nějakým způsobem podíleli na atentátu, a také skoncovat s organizovaným zločinem, premiér Živković, ačkoliv měl podporu absolutní většiny obyvatel Srbska, tento plán nedotáhl do konce. Po zničení hlavního zločineckého seskupení v Srbsku, a po značně úspěšném boji s organizovaným uličním zločinem³⁾ se policie nezaměřila na šedou ekonomiku, i když k tomu měla oprávnění i podporu veřejnosti.

státech však už dávno funguje jako zárodek vlastní diplomatické služby. Například obě republiky se lišily pohledem na válku v Iráku. Černohorci otevřeně podpořili Američany a čekali od nich podporu své nezávislosti. Srbové se snažili zůstat neutrální, i když neoficiálně pomohli také informacemi, protože řada srbských expertů stavěla v Iráku kryty nebo iráckou armádu pomáhala vybíjet. Srbsko totiž potřebovalo a potřebuje americkou finanční pomoc a podporu při jednání s mezinárodními finančními institucemi.

Nejpravděpodobněji se tedy oba státy v budoucnu oddělí, pokud ovšem srbská nacionalisté nezískají takové postavení a pod-

okolím a okolnostmi, což ovšem nevěstí nic dobrého ve střednědobém horizontu, protože mohou snadno žádat revizi hranic. A to je na Balkáně spolehlivý recept k zahájení války.

10. 2. 2004

martinehl@yahoo.com

¹⁾ International Crisis Group: A Marriage of Inconvenience: Montenegro 2003, April 16, 2003.

²⁾ Center for Strategic and International Studies, The US-Montenegrin Policy Forum Briefing, 4, January 2003.

³⁾ <http://www.cpa-cps.org.yu/cpa-cps/cpa>

⁴⁾ <http://www.cedem.cg.yu>

Srbsko a parlamentní volby:

Výsledek, který nešel změnit

SRDJAN PRITINA

Vláda na krátkou dobu uklidnila veřejnost s tím, že po akci *Sablja* (*Šavle*), jak byla nazvaná policejní operace zaměřená na boj proti mafii, přijde *Skalpel* právě proti šedé ekonomice. To se ovšem nestalo, naproti tomu se začaly projevovat neshody uvnitř DOS-u. Co víc, na povrch vycházely korupční skandály ve vládě.

Vláda, oligarchie a korupce

Jako jeden z prvních slibů DOS, po nástupu k moci, bylo potírání korupce. Ukázalo se, že i tento program zůstal pouze na papíře. Srbská vláda nejenže neudělala prakticky nic na jeho potírání,⁴⁾ ale pokračovala v praktikách předchozího režimu. To ovšem vyhovovalo i oligarchii, která své jmění nahromadila nelegální cestou ještě během Miloševičovy vlády. Zpočátku se vláda snažila předstírat zájem na jeho potírání, dokonce zřídila i zvláštní Radu v boji proti korupci, ale v praxi neměla vůbec zájem na spolupráci s ní.⁵⁾ Co víc, ukázalo se, že samotní členové vlády jsou podezřelí z korupce. To byl případ poradce srbského premiéra pro bezpečnost Zorana Januševiče a ředitele úřadu pro sanaci bank Nemanji Kolesara.⁶⁾

Vláda také přímo zasahovala v pozastavení některých případů, kdy nejprve zřídila komisi, která měla udělat seznam firem, jež nezákonně získaly majetek za doby Miloševičova režimu, a která musela zaplatit zvláštní daň podle zákona o extra profitu, a poté přímo tlačila na předsedu Komise, aby některé firmy smazal ze seznamu.⁷⁾

Vrchol obvinění z korupce a propojenosti kriminality, vlády a oligarchie je nařčení ze strany G17 plus, která 28. října 2003 obvinila ministra vnitra Dušana Mihajloviče, že je spolumatitelem 13 soukromých firem, které obchodují s vládou nebo přímo s ministerstvem vnitra.⁸⁾ Toto obvinění, ačkoliv předložili i důkazy, nemělo žádný dopad na ministrovu pozici.

ICTY – další v řadě

Aby se zapojila do mezinárodních organizací a aby dostala finanční půjčky, srbská vláda už od převzetí moci musela začít spolupracovat s Mezinárodním trestním tribunálem pro válečné zločiny v bývalé Jugoslávii (ICTY), který má sídlo v Haagu.

Je známa nelibost balkánských národů, pokud jde o vydávání vlastních válečných

zločinců, neboť se všechny národy, které se nějakým způsobem zapojily do konfliktu v bývalé Jugoslávii, cítí být oběťmi, a proto odmítají fakt, že se i samy dopouštěly nějakých zločinů. Nejinak je to tomu i u Srbů.

Z toho důvodu se vláda už na podzim, kdy se připravovaly prezidentské a předčasné parlamentní volby v Srbsku, snažila tuto spolupráci omezit na minimum, protože věděla, že s každým dalším obviněným, kterého vydá do Haagu, posiluje pozice radikálů. S tímto názorem pravděpodobně nesouhlasil ICTY, když 20. října 2003, i přesto, že slíbil, že už nebude vydávat zatykače na důstojníky, vydal další čtyři zatykače proti vojenským a policejním generálům.⁹⁾

Pro SRS přesně načasované volby

SRS využila konfliktu mezi rozhádáným demokratickým blokem,¹⁰⁾ tlaku ICTY a špatné ekonomické situace, aby si naklonila přízeň voličů, kteří už tak byli znechuceni politickou scénou. SRS mimo jiné dala buď nesplnitelné, nebo těžko splnitelné sliby, od kterých očekávala pozitivní reakce srbské veřejnosti. Ve svém programu slíbila návrat srbských ozbrojených sil do Kosova, jak je to uvedeno v rezoluci 1244 RB OSN,¹¹⁾ revizi chorvatského území, z něhož bylo vyhnáno srbské obyvatelstvo při operaci „Bouře“ v srpnu 1995, dále zastavení spolupráce s ICTY, zastavení reformu a privatizace více než 51 procent nebo zastavení „separatistických tendencí ve Vojvodině a Sandžaku“.¹²⁾

Demokratické strany, ačkoliv si uvědomovaly sílící pozice radikálů, se zaměřovaly v první řadě na rozpory mezi sebou, neboť si chtěly naklonit přízeň demokraticky orientovaného obyvatelstva. Přitom si neuvědomovaly, že právě tyto hádky vytvářejí nechuť voličů vůbec k volbám vyjít.

Výsledky voleb – klady a zápory

Volby nakonec dopadly podle očekávání. Volby vyhrála SRS, když získala téměř 28 procent hlasů.

Za nimi se umístili konzervativní demokratičtí nacionalisté DSS (18 procent), umírněný liberálové z DS (12,6), liberálové G17 plus (11,7 procenta), roajalistická konzervativní pravicová koalice SPO-NS

(7,8) a nakonec SPS Slobodana Miloševiče (7,4 procenta) viz tabulka na str. 12.

Oproti minulým volbám došlo i k jednomu pozitivnímu jevu. Došlo ke krystalizaci politické scény v Srbsku. V prosinci 2000 se, hlavně díky koalici DOS, dostalo 21 stran do parlamentu, zatímco po letošních volbách pouze 5 a k tomu jedna koalice dvou stran (SPO-NS).

Budoucnost srbské politické scény je nadále otevřená, a především nevypočitatelná. Všechno bude záležet na tom, zda a jak se vůbec dohodnou demokratické strany, které dohromady mají kolem 60 procent mandátů, ohledně utváření vlády. Pokud se nakonec dohodnou, ať už na většinové nebo menšinové vládě, budou se muset snažit najít ve svých programech společné kroky. Další konflikt uvnitř demokratického bloku ještě víc zradikalizuje srbskou politickou scénu a ještě víc přiblíží Srbsko tam, co se před třemi roky zdálo nenávratnou minulostí.

Seznam zdrojů:

- www.cesid.org
- www.srs.org.yu
- www.dos.org.yu
- www.dnevnik.co.yu
- www.b92.net
- www.un.org
- www.mup.sr.gov.yu
- *Reforma u Srbiji ponovo zakočena* in ICG Izveštaj za Balkan ze 17. července 2003; No 145

srki@centrum.cz

¹⁾ V DOS působily strany liberálního, sociálně-demokratického nebo konzervativního směru.

²⁾ Zoran Djindjić byl zavražděn 12. března 2003.

³⁾ Nakonec bylo vysvětleno pozadí 23 plánovaných vražd, 15 únosů a 45 pokusů o vydírání. Bylo zajištěno obrovské množství zbraní a nábojů. [http://www.mup.sr.gov.yu/domino/skzn.nsf/fc9e82a3073a74fac1256c3200393d62/\\$FILE/16.07.2003.doc](http://www.mup.sr.gov.yu/domino/skzn.nsf/fc9e82a3073a74fac1256c3200393d62/$FILE/16.07.2003.doc)

⁴⁾ Až na případy drobné korupce vše zůstalo při starém.

⁵⁾ „Rada se už celý rok snaží od vlády získat kompletní informaci o členech vlády, o zvolených osobách, o jejím členstvu, o tom, kdo je navrhl na místo, kolik vydělávají... Do dneška Rada kompletní informaci nezískala.“ Verica Barać, předsedkyně Rady pro boj proti korupci v rozhovoru z 28. července 2003 pro b92 (<http://www.b92.net/news/kaziprst.php?lang=srpski&yyyy=2003&mm=07&nav-id=115265>)

⁶⁾ Oba dva jsou podezřelí z praní špinavých peněz. <http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/08-08-2003/Strane/politika.htm>

⁷⁾ Reforma u Srbiji ponovo zakočena in ICG Izveštaj za Balkan ze 17. července 2003; No 145; str. 20.

⁸⁾ „Mihajlović zloupotrebio službeni položaj“ in Dnevnik (<http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/29-10-2003/Strane/dogadjaji.htm>).

⁹⁾ Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević, Vlastimir Đorđević i Sreten Lukić se obviňují ze zločinů proti lidskosti, z porušování dodržování pravidel a obyčejů válčení. (<http://www.un.org/icty/bhs/frames/latest.htm>)

¹⁰⁾ DOS, která se už sama potýkala s problé-

	Voliči	%
Celkový počet voličů v Srbsku	6.511.450	
Volební účast	3.861.104	59,3
Počet neplatných hlasů	49.727	1,3
Počet platných hlasů	3.809.103	98,7

		Voliči	%	počet mandátů
1. G17 Plus — Miroljub Labus Mladjan Dinkić	G17+	453 139	11,7	34
2. Srbská radikální strana – Dr. Vojislav Šešelj Dr. Vojislav Šešelj	SRS	1 069 212	27,7	82
3. Demokratická strana Srbska – Vojislav Koštunica Vojislav Koštunica	DSS	695 253	18,0	53
4. Demokratická alternativa – Nebojša Čović Dr. Nebojša Čović		82 941	2,1	0
5. Demokratická strana – Boris Tadić Prof. Dr. Dragoljub Mićunović	DS	486 579	12,6	37
6. Srbské hnutí obnovy – Nové Srbsko – Vuk Drašković Velimir Ilić, Vuk Drasković	SPO-NS	301 971	7,8	23
7. Odpor – Čedomir Čupić		62 116	1,6	0
8. Za národní jednotu – Prof. Borislav Pelević a Marijan Rističević Dragan Marković		64 731	1,7	0
9. Socialistická strana Srbska – Slobodan Milošević Slobodan Milošević	SPS	285 203	7,4	21
10. Samostatné Srbsko – Dr. Vladan Batić Dr. Vladan Batić		43 884	1,1	0
11. Obrana a spravednost – Vuk Obradović a Borivoje Borović Mila Živojinović		17 842	0,5	0
12. Společně za toleranci – Čanak, Kassa, Ljajić Branislav Cole Kovačević		152 682	4,0	0
13. Liberálové Srbska – Dušan Mihajlović Dušan Mihajlović		27 032	0,7	0
14. Reformisté – Sociálnědemokratické strany Vojvodiny-Srbska, Miodrag Mile Isakov Miodrag Mile Isakov		17 547	0,5	0
15. Socialistická národní strana – Národní Blok generál Nebojša Pavković Dobrivoje Bidža Budimirović		23 471	0,6	0
16. Hospodářská síla Srbska a diaspora – Branko Dragaš Zoran Milinković		14 126	0,4	0
17. Labouristická strana Srbska – Dragan Milovanović Dragan Milovanović		4882	0,1	0
18. Svaz Srbů Vojvodiny – Dušan Salatić Miroljub Milić		2662	0,1	0
19. Jugoslávská levice – JUL Desimir Stanojević		3688	0,1	0

Otázka Vojvodiny, která v zahraničních médiích čas od času doplňuje poněkud blíže k povrchu, bývá v posledních letech často zařazována po bok Kosova a Černé Hory a jejich snah o nezávislost: prostě jako další odstředivá tendence, s níž se musí Srbsko vyrovnávat.

Poukazem na faktické zrušení rozsáhlé autonomie oblasti Slobodanem Miloševićem (1989) a na mnohonárodnostní složení Vojvodiny se lze snadno dostat ke zdejšímu Maďarům, kteří jsou nejsilnější národnostní menšinou v Srbsku. Ale zkratka, spojující Maďary a autonomii, by mířila v zásadě mimo podstatu. Hovoříme-li o otázce Vojvodiny, nebo přesněji řečeno o vztahu Vojvodiny a Srbska, musíme ve skutečnosti odlišit přinejmenším tři okruhy otázek:

- historickou a kulturní svébytnost Vojvodiny, resp. její odlišnost od Srbska,
- otázku autonomie, nebo blíže k podstatě věci: samosprávy, v první řadě otázku finanční a hospodářské samosprávy,
- postavení maďarské menšiny a její případné autonomie, potažmo autonomie ostatních menšin.

K těmto základním otázkám pak můžeme připočítat ještě fakt, že Vojvodina je převážně zemědělská oblast, a problematika místního zemědělství se rovněž často staví do kontextu vztahu k centru. Všechny uvedené problémové okruhy spolu navzájem souvisejí, ale abychom jim správně porozuměli, je lépe probrat je jeden po druhém. Přitom je dobré předeslat, že v žádném případě nejde o odtržení Vojvodiny nebo její části od Srbska, neboť takové myšlenky mají v samotné Vojvodině mizivou podporu.

Kulturní kořeny

Vojvodina se poměrně ostře odlišuje od vlastního Srbska už na první pohled. Oblast je až na výjimky rovinatá – tak jako sousední Maďarsko – a typické jsou pro ni statky rozptýlené v krajině, vesnice a města s pouliční sítí na pravouhlejším základě a další rysy. Na rozdíl od jiných oblastí bývalé Jugoslávie lze jen těžko podle typu osídlení nebo domů odhadnout národnost, která tu žije. Původ určité uniformity vnějšího vzhledu se táhne do 30. let 18. století, kdy zde habsburská císařská kancelář započala rozsáhlý kolonizační projekt. Do té doby bylo území dnešní Vojvodiny bažinaté a poměrně řídké osídlené; žili tu převážně rybáři a pastevci, po habsbursko-osmanských válkách bylo navíc zpustošené a místy zcela vyhlazeno. Během 18. století se oblast přeměnila v úrodnou zemědělskou krajinu, kam byly přenášeny vyspělé hospodářské metody, a kolonizovanou podle jednotného urbanizačního plánu. Díky tomu byla Vojvodina obilnicí bývalé Jugoslávie, a místní zemědělství farmářského typu má přes veškeré problémy způsobené rozpadem federa-

Vojvodina, jenom rovina

ce i zničující Miloševičovu hospodářskou politiku zdravý základ.

Na rozdíl od mnoha jiných etnicky smíšených území se zde v minulosti etnická či náboženská odlišnost nekryla se sociální hierarchií – ani v období vypjaté maďarizace neplatilo, že ti „nahore“ jsou Maďaři (katolíci) a ti „dole“ Srbové (pravoslavní). A i když si historii nelze přehnaně idealizovat, dnešní Vojvodina se díky tomu nepotýká s etnickými problémy plynoucími z minulosti, tak jako třeba Severní Irsko nebo Bosna a Hercegovina (BaH).

Od vlastního Srbska odlišují Vojvodinu i další rysy: například větší důraz na vztah k půdě, potažmo lokální příslušnost, oproti přibuzenským vazbám. Národnostní identita je zde vůbec oslabená – to však ani v nejmenším neznamená, že by nebyla živá – a neshoduje se s modelem typickým pro většinu Balkánu: to jest, že národnost rovná se jazyk plus tradiční vyznání. Kromě zmíněné lokální a regionální příslušnosti se do identity místních obyvatel promítají i folklórní rysy. Pro Rumuny je známkou identity kroj, pro Čechy jsou to masopustní a velikonoční průvody, pro Maďary národní hudba a tance, pro Černohorce tradiční epika.¹⁾ Ve vojvodinských městech se většinou vytvořila specifická kultura, vyznačující se velkým stupněm splývání původně různorodých etnických prvků (pravoslavní Srbové si například na vánoce stavějí betlémy, což je katolický zvyk)²⁾ a etnického míšení (s 30 procenty smíšených manželství byla Vojvodina na špičce jugoslávského žebříčku).³⁾ O národnostní tradice se samozřejmě v soukromí pečují, silná společenská tradice však vesměs brání jejich politické instrumentalizaci.⁴⁾ Součástí celovojvodinské kulturní roviny je i tradice národnostní tolerance a ekumenismu, která se v praxi projevuje vysokou absorpční schopností (přijímáním periodických kolonizačních vln, naposledy přijetím srbských uprchlíků z Chorvatska a BaH v 90. letech).⁵⁾

Vztah Vojvodiny a vlastního Srbska proto nelze jednoduše srovnat například se vztahem mezi severem a jihem Itálie. Některé charakteristiky, jako výrazně hustší infrastruktura občanské společnosti, sice naznačují, že jde do jisté míry o vztah rozvinutější a méně rozvinuté společnosti, ale navíc zde existuje určitá společná vojvodinská identita. Ta je často denně konfrontována s děním, od kterého velí distancovat se – výsledkem byl např. různě manifestovaný občanský nesouhlas s Miloševičovou nacionalistickou politikou. Vojvodinští Srbové před rokem 1918 snili o spojení se

svobodným Srbskem; po připojení však náhle nabyly na významu vzájemné rozdíly. A i když se míra a způsob identifikace s Vojvodinou u jednotlivců často výrazně liší, obecně vzato je odpor proti prostému splynutí se zbývajícím Srbskem zatím příliš výrazný, než aby se na něj nebral zřetel.

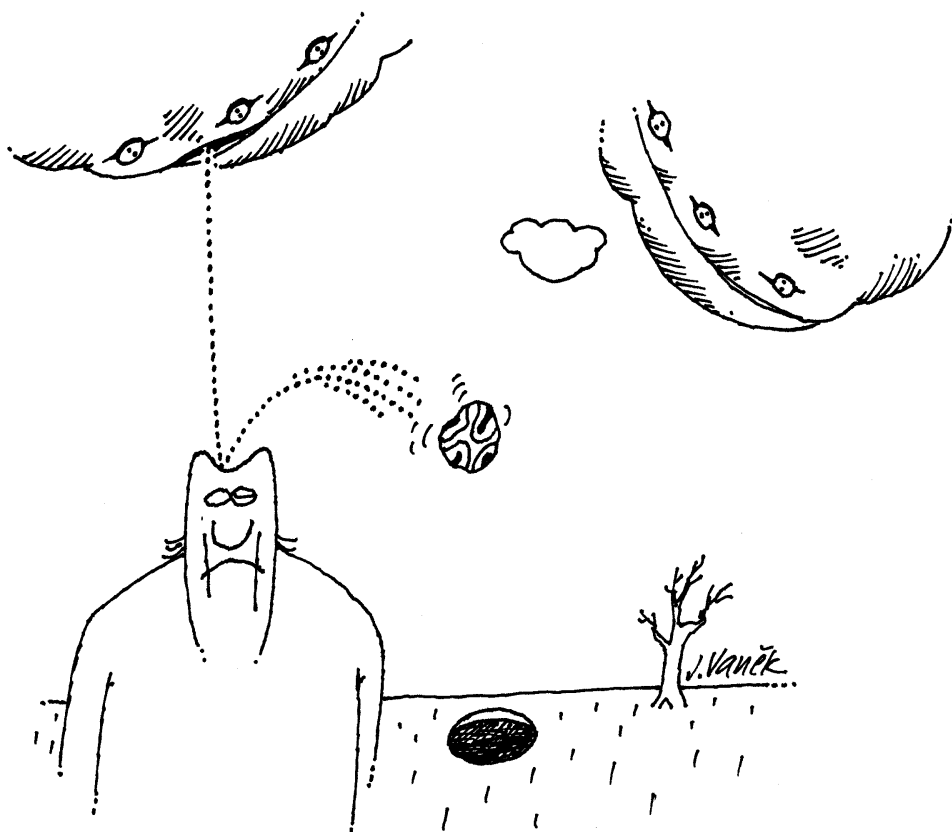
FILIP TESAŘ

Strach centra, strach z centra

Poté, co se moci v Srbsku ujala protimiloševičovská opozice, upozornily průzkumy veřejného mínění na protiklad mezi většinovým názorem na autonomii Vojvodiny ve Vojvodině samé a ve vlastním Srbsku. Šedesát procent dotázaných ve vlastním Srbsku soudilo, že současný stupeň autonomie je zcela dostačující (8 procent bylo rovnou pro zrušení autonomie), naopak ve Vojvodině 60 procent dotázaných soudilo, že by autonomie měla být širší, 40 procent podpořilo myšlenku návratu k autonomii podle jugoslávské ústavy z roku 1974, která autonomní Vojvodinu stavěla prakticky na roveň federálním republikám.⁶⁾

V té době přijal vojvodinský parlament, jehož pravomoci jsou za současného stavu symbolické, tzv. Platformu o autonomii oblasti Vojvodiny, v níž je řečeno, že „politická subjektivita a autonomie Vojvodiny se zákonodárnými, soudními a výkonnými funkcemi nesmějí být zpochybněny, nejsou a nemohou být výsledkem přehlasování, volebních výsledků, všedních politických dohod a účtování.“⁷⁾ Složení 120členného parlamentu neodráží věrně politickou realitu a je výsledkem předvolebních koaličních dohod, neboť většina protimiloševičovské opozice se sdružila na jedné kandidátce, kde určitou přednost dostaly místní vojvodinské strany, poměr hlasování o Platformě (86:10) však přesto působí přesvědčivě, a dokládá autonomistickou orientaci oblastní pobočky bývalé vládnoucí politické síly, celorepublikové Demokratické strany (DS) zavražděného premiéra Zorana Djindjiče, jež je někdy „autonomističtější než autonomisté“.

Dva hlavní protikladné politické koncepty dnes ve Vojvodině reprezentují Demokratická strana Srbska (DSS) Vojislava Koštunice, která prosazuje regionalizaci Srbska. V něm by Vojvodina byla jedním z několika regionů s určitým stupněm samosprávy, případně byla rozdělena do tří regionů. Proti tomu stojí projekt federalizace Srbska, v němž by Vojvodina získala status jedné z federálních republik (ten může počítat s podporou maďarské, chorvatské, slovenské i rumunské menšiny). O to se zasazuje hlavně Liga sociálních demokratů Vojvodiny (LSV),⁸⁾ vedená Nenadem Čankem,

předsedou oblastního parlamentu a dnes faktickou hlavou Vojvodiny. Ani jedna z těchto koncepcí nemá ve Vojvodině velkou podporu. Ve skutečnosti si většina obyvatel Vojvodiny přeje takovou samosprávu, která by zahrnovala dohled nad vybíráním a utrácením daní, hospodářstvím, přírodními zdroji a zaručila silnou decentralizaci a dekoncentraci moci, pro což existuje podpora napříč politickým spektrem.

Čanák po celé čtyři uplynulé roky obviňuje někdejší partnery z bývalé opozice, že s ním uzavřeli dohodu o navrácení autonomie Vojvodině výměnou za spojenectví v boji proti Miloševićovi, aniž by slib splnili. Čanák si v minulosti získal respekt důsledně protiválečným a antinacionalistickým postojem, důrazem na občanské hodnoty, národnostní toleranci a sociálnědemokratické zásady. Jeho argumentace o věčném doplácení na Srbsko i kulturní nadřazenosti lahodí sluchu mnoha, ale důkazy bývají vyváděny. V jeho osobě se dostal do čela oblasti politický proud, který je sice nejvíce slyšet (a nejedná se pouze o občasný Čankovy cholerické výbuchy), nikoli však proud nejvlivnější. V mezidobí se ukázalo, že je Čanák obratný taktik a manipulátor, takže dokázal svého postavení maximálně využít – to však už není podstatou dnešní debaty o autonomii.

Od roku 2001 vládl ve Vojvodině tiichý blok složený z LSV, Djindjičovy DS a Svazu vojvodinských Maďarů (SVM). LSV a SVM jsou přirozenými spojenci, spolupráce celorepublikové (DS) a lokální strany (LSV, SVM) byla nutná pro zajištění většiny. Pro DS i LSV to byla volba menšího zla, větším zlem byla Košunicova DSS, hlavní protivník širší autonomie a současně hlavní konkurent DS. Demokratická strana se pokusila monopolizovat politickou scénu na úrovni Srbska, LSV na úrovni Vojvodiny a SVM mezi místními Maďary. Spojeno to bylo, jak jinak, s rozdělováním postů členům stran, což tomuto labilnímu bloku na důvěryhodnosti nepřidalo. Ovšem jejich hlavní protivník, křiklavě pravoslavná a národovecká Košunicova DSS, jejíž někteří poslanci demonstrativně opouštějí sál, když maďarští poslanci promluví ve své mateřštině, a která se staví i proti tomu, aby autonomní oblast převzala do své správy oblastní muzeum, archiv a divadlo, nepředstavuje alternativu – i když DSS takto jedná i proto, aby se co nejvýrazněji vymezila vůči politickým konkurentům. Problém budoucího ústavního postavení Vojvodiny, která se do značné míry týká peněz (Vojvodina je relativně nejrozvinutější oblastí Srbska, má nezanedbatelné přírodní zdroje, mýropu) – a nikoli vojvodinské hymny, kterými by měl rád Čanák, dnes tedy spočívá v tom, že ani na jedné straně neexistují partneři, kteří by pro toho druhého byli věrohodní, a diskuse o autonomii jsou často jenom zástupným bojištěm, na kterém se politické strany dělí o moc v oblastním nebo celostátním měřítku.

Maďari – maloměsto uzavřené do sebe

Padla zde zmínka o participaci vojvodinských Maďarů na moci. Vojvodinští Maďari rozhodně neusilují o odtržení, jsou na mnoha úrovních integrováni do vojvodinské společnosti⁹⁾ i do srbského státu, zaujímají však vůči němu obranný postoj. V 90. letech se trvale snižoval počet Maďarů, asi o 30–50 tisíc hlavně mladých lidí, a to z původních 341 tisíc v roce 1991,¹⁰⁾ počet Srbů naopak za tu dobu vzrostl o několiknásobek.

Zmíněný obranný postoj se promítá do postojů politické reprezentace. Ta často upřednostňovala národní zájmy před univerzálními (eventuální maďarskou autonomií před demokratizací Srbska, autonomií Vojvodiny před řešením celosrbských problémů). Pro politický život vojvodinských Maďarů je vůbec charakteristická uzavřenost do lokálního rámce. Je to podloženo tím, že politická organizovanost zdejší maďarské komunity je do značné míry dílem kulturních elit, které měly za komunismu poměrně privilegované postavení, a v soutěži těchto elit zvítězil proud, který měl zájem v etnicky homogennějším maďarském prostředí, reprezentující spíše maloměstské a příměstské vrstvy. To platí pro již zmíněný SVM. Na okraj byla naproti tomu vytlačena elita z velkých měst a národnostně smíšeného prostředí.

Díky tomu dnes v praxi funguje jakási maďarská autonomie. Na severu Vojvodiny leží osm okresů, v nichž mají Maďari většinu – včetně Subotice (maď. Szabadka), regionálního centra severní Vojvodiny, v nichž je volební bašta SVM (žijí tu cca dvě třetiny vojvodinských Maďarů). Starosta Subotice je zároveň předsedou SVM, takže politická strana diriguje spolupráci na úrovni dané skupiny okresů. Komunální volby jsou proto něčím podobným jako volby do maďarské samosprávy. A ještě něco – Maďari vystupují jako mluvčí ostatních (malých) národnostních menšin Vojvodiny, což zaručuje určitou participaci na moci (předseda SVM byl místopředsedou srbské vlády, oblastní funkce týkající se práv menšin obsazují pravidelně Maďari). SVM se v roce 1999 pragmaticky rozhodlo spolupracovat s protimiloševićovskou opozicí, ale jinak jí nebyla ani cizí myšlenka podpořit úplné zrušení zvláštního postavení Vojvodiny výměnou za uznání etnické autonomie na severu oblasti, tedy něčeho, co v praxi stejně funguje. SVM není ochotno dát v sázku současné postavení přílišným angažováním se v tom, co považuje za srbsko-srbské spory, a to ani tehdy, jde-li o autonomii Vojvodiny.

Klíčem k odbourání strachu z emigrace, stárnutí populace a postupné asimilace ve skutečnosti není etnická autonomie. Monopol na politický a kulturní život v omezené dvoustětisícové komunitě, který SVM získalo, vedl k etablování vrstvy, které zajišťuje pohodlný život.¹¹⁾ Důsledkem je stále menší zájem maďarských voličů o politické dění, projevující se v klesající volební účasti. Ochrana menšin je možná jen prostřed-

nictvím jejich demokratické participace na moci, což je možné uskutečnit jen v rámci Vojvodiny (i Maďari jsou příliš málo početní na to, aby se prosadili v celostátních volbách) a v podmínkách decentralizace.

Co je tedy základní podstatou tzv. vojvodinské otázky? Dvěma slovy je to nedotažená demokratizace. Otázku by vyřešilo předání patřičných kompetencí do rukou občanů prostřednictvím několika přirozených úrovní veřejného života, založených na vnímání identity (autonomní oblast – okres – obec). Nedotažená demokratizace je diktována jak z centra, tak na oblastní nebo ještě nižší úrovni tím samým – strachem z oslabení mocenských pozic přílišným otevřením politické soutěže, která je nyní nastavená tak, aby hlavním aktérem zajišťovala sice ne zásadní, ale zato spolehlivý podíl z koláče veřejných funkcí.

tesar@iir.cz

¹⁾ Jovanović, Večanski Dragana-Barišić, Ivanović Milina: Process vzaimodějstvija dvuch kultur v etnologičeskom i sociologičeskom aspektě. Narodnaja ođezda rumynov, čečov, slovakov i vengrov v Južnom Banatě. In: Chudožestvennoje modělirovanie i narodnye tradicii, Materialy vtoroj Meždunarodnoj naučnoj konferencii, Sankt Petěrburg, 1998, s. 70–73; Radovanović, Miljana: Problematika socijalne integracije doseljenika sredinom XX veka. In: Pantelić, Nikola (ed.): Etnički i etnokulturni kontakti u panonsko-karpatkom prostoru, Etnografski institut SANU, Posebna izdanja 42, Beograd, 1997, s. 32–33.

²⁾ Marjanović, Vesna: Urbane Acculturation among Heterogenous Population of Voivodina, Rad muzeja Vojvodine 40, Novi Sad, 1998, s. 190.

³⁾ V období 1987–1988 tvořili etnicky smíšené snatky 29,8 procenta všech manželství ve Vojvodině. Pro srovnání: ve vlastním Srbsku to bylo 9,3 procenta (toto území je však národnostně mnohem homogennější), na Kosovu pouze 4,7 procenta (Aleksandar Ćirić: Ljubav jača od ideologije, Vreme, 11. 3. 1991).

⁴⁾ Marjanović, 190–191.

⁵⁾ Srpsko-hrvatski odnosi i problem izbeglica, okrugli stůl, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 1997, s. 118–120, 127–128.

⁶⁾ Podle údajů ze dvou průzkumů provedených agenturou Skan (Mihal Ramac: Teske reci i (o)lako izmirenje, Danas, 3.–4. 11. 2001; Milka Puzigača: Vojvodansko pitanje – razlike i nerazumevanja, Dnevnik, 8. 8. 2001).

⁷⁾ Text Platformy in Danas, 22. 8. 2001.

⁸⁾ Podobnost s italskou Lombardskou ligou, Ligu Severu atd. je čistě náhodná: LSV se osamostatnila jako oblastní pobočka Ligy sociálních demokratů Jugoslávie, která neměla s ideou vojvodinské autonomie nic společného.

⁹⁾ Žikić, Bojan: Bilingvizam, na primeru omladine u istočnoj Bačkoj. In: Pantelić, Nikola (ed.): Etnički i etnokulturni kontakti u panonsko-karpatkom prostoru, Etnografski institut SANU, Posebna izdanja 42, Beograd, 1997, s. 72–77; Žikić, Bojan: O razlici između etničkog i kulturnog identiteta Mađara u istočnoj Bačkoj. In: Pantelić, Nikola (ed.): Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Etnografski institut SANU, Posebna izdanja 44, Beograd, 1998, s. 133–137.

¹⁰⁾ Mihailo Ramac: Prominent Hungarian Joins Serbian Leadership, Balkan Crisis Report 214, 1. 2. 2001.

¹¹⁾ Dinko Gruhonjić: Kasa pod sumnjom, NIN, 22. 2. 2001.

Některé

IVO ŠANC

problémy místní samosprávy v poválečném Kosovu

Když jsem na podzim roku 2001 přišel do funkce obvodního správce („Municipal Administrator“) UNMIKu v Prištině, měl jsem za sebou víc než dva roky ve stejné funkci v oblasti Gnjilane na východě Kosova. V roce 2001 však byly moje výkonné pravomoci už velmi omezené. Skutečné kompetence spíš odpovídaly pozici poradce nebo pozorovatele. Formálně jsem mohl jen v nejnaléhavějších případech použít právo veta při rozhodování místního zastupitelstva.

Moje působení v Prištině začalo krizovou situací. Můj předchůdce byl totiž právě donucen pozastavit činnost místního zastupitelstva: Když se mu po dlouhém snažení podařilo přesvědčit čtyři zástupce srbské menšiny, aby se zapojili do činnosti zastupitelstva, byl jeden z nich veřejně označen jedním z radikálních albánských členů zastupitelstva jako válečný zločinec zodpovědný za masakr albánské rodiny ve vesnici patřící pod prištinskou oblast. Takové obvinění zapůsobilo pochopitelně jako bomba. Celá záležitost nebyla v té době vyšetřena a radikální albánští politikové neznávali, že o vině či nevině rozhoduje soud. Navíc se snažili svůj neúspěch z prvních komunálních voleb kompenzovat různými nacionalistickými projevy. Takže mým úkolem bylo obnovit činnost zastupitelstva, zamezit opakování podobných extremistických výstřelků a přesvědčit Srby, aby pokračovali v činnosti zastupitelstva a snažili se své zájmy hájit prostřednictvím řádných demokratických institucí. Postupně se to alespoň částečně dařilo: Albánci už dále neobviňovali srbské kolegy, a dokonce byla zvolena srbská zástupkyně starosty Prištiny. (Oblast Prištiny má přibližně 500 tisíc obyvatel, z toho přibližně pouze 15 tisíc Srbů). Tato zástupkyně mě zpočátku příjemně překvapila, s jakou odvahou a otevřeností několikrát vystoupila na půdě zastupitelstva. Pak ale přišlo určité zklamání, protože se více věnovala osobním záležitostem, jako bylo přednostní vydání jejího bytu v Prištině (vzápětí ho prodala) a povýšení jejích sester a švagrových v systému školství a zdravotnictví. Její aktivita poté ustala.

Jedním z našich úkolů bylo zajišťovat srbským vesnicím v okolí Prištiny veřejné služby včetně dodávek vody a elektřiny. To nebylo jednoduché. Zvlášť v zimě byla elektrická rozvodná síť silně přetížena, pro-

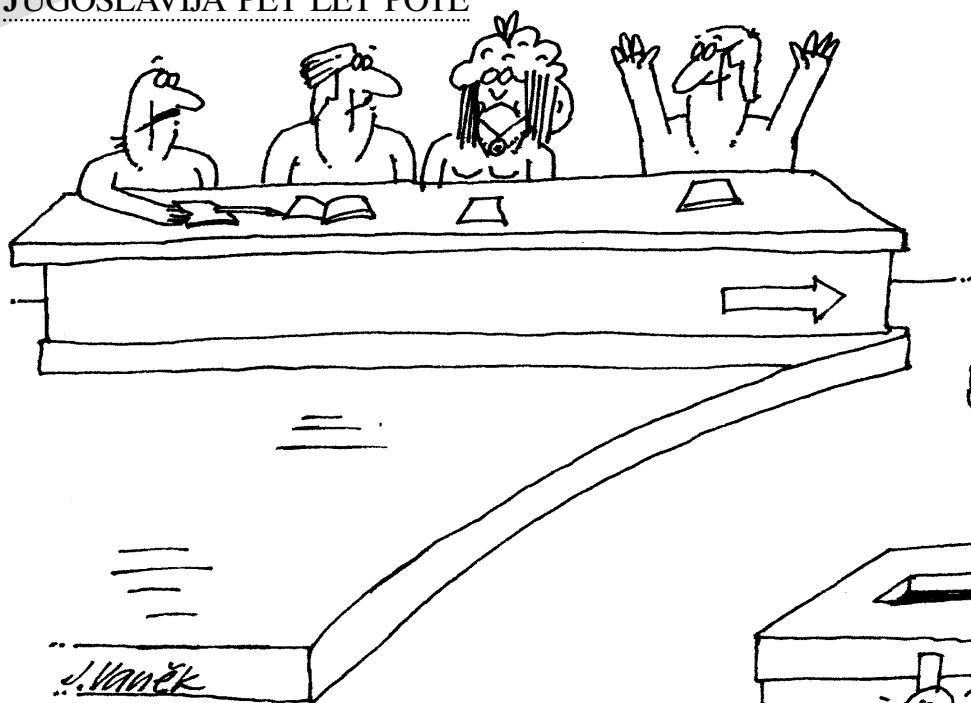
tože Srbové v izolovaných vesnicích neměli jinou možnost než vytápět domy elektrinou. Odmítali za ni platit. Za těchto okolností hořela jedna trafostanice za druhou. Občas se nám kvůli nedostatku financí nepodařilo zajistit rychlou opravu nebo výměnu, protože elektrorozvodný podnik nebyl v naší kompetenci. To byla příležitost pro paralelní srbskou správu, aby poukázala na neschopnost mezinárodních institucí zajistit Srbům základní životní potřeby. Takže nám někdy nezbylo nic jiného než vyjednat vojenský doprovod a nechat převést náhradní díly nebo celý transformátor ze Srbska. Srbská vláda podporovala paralelní správu na územích obývaných srbskou komunitou zejména ve školství a zdravotnictví. I když UNMIK poskytoval Srbům stejné služby a prostředky jako na ostatním území Kosova, nedařilo se tyto paralelní struktury v srbských částech prištinského obvodu (ani jinde) eliminovat. Těžko se čelilo skutečnosti, že srbská vláda platila dvojnásobné platy i těm učitelům a zdravotníkům, kteří přišli o práci. Na druhou stranu bez této podpory by se UNMIKu nepodařilo udržet vzdělané Srby v Kosovu.

Dalším naléhavým problémem, se kterým jsem se musel zpočátku potýkat, byla správa majetku města. Do mého příchodu se nikdo z vedoucích představitelů města nebo nejvyšších městských úředníků ani nepokusil vypracovat soupis veřejného a městského majetku. Přitom město vlastnilo hektary velmi lukrativních pozemků, tisíce či desetitisíce bytů, stovky komerčních prostor a několik komunálních podniků. Musím přiznat, že moje snaha vedla jenom k velmi pozvolnému pokroku. Nebylo moc velkým překvapením, že značná část tohoto majetku už byla „zprivatizována“. I když katastrální záznamy by se daly spíš označit jako „katastrofální“ (řada převodů majetků nebyla v minulosti registrována, pozemkové knihy a katastrální mapy a záznamy byly z větší části koncem války odvezeny do Srbska...), přesto se mým kolegům z našeho mezinárodního týmu podařilo odhalit, že několik desítek hektarů velmi drahých pozemků bylo převedeno na soukromé osoby.

Mezinárodní policie UNMIKu nebyla schopna tyto komplikované záležitosti vyšetřit. Ukázalo se, že místní úředníci zodpovědní za tyto majetkové záležitosti jsou pod ochranou nejvyšších politických kru-

hů. Vlastně k těmto kruhům patřili. (Do výkonných administrativních funkcí byli jmenováni lidé nikoli podle profesionálních schopností, ale podle politické příslušnosti a loajality.) Média měla sice o tyto záležitosti mimořádný zájem, ale Kosovo není územím přejícím investigativní žurnalistice. Snažil jsem se zavést do městských majetkových záležitostí systém s pokud možno co největší mírou veřejné kontroly. Podařilo se nám zřídit z členů zastupitelstva a odborné veřejnosti majetkovou komisi, tedy tým, který měl za úkol vytvořit koncepci majetkové politiky města a současně kontrolovat probíhající transakce. Komise se ujala svého úkolu překvapivě dobře. Jejímí členy nebyli jen opoziční poslanci, ale i příslušníci vládnoucí LDK. Po několika konkrétních krocích naznačujících odhalení nepravostí však byli tito lidé vedením LDK odstaveni ze všech funkcí. Mezitím však vešlo v platnost opatření, kterým byl skoro všechn veřejný majetek, pozemky i komunální podniky převeden do Kosovské majetkové agentury, tedy mimo kompetence místní samosprávy.

Když šlo o velké majetky a velké peníze, nebyl pro místní politiky problém učinit dohodu mezi dvěma hlavními jinak nesmiřitelnými politickými skupinami, tedy vládnoucí LDK (Rugova) a opoziční PDK (Thaci): Městskému bytovému podniku v Prištině například šéfoval někdejší generál UCK a tedy chránělec PDK. Tento podnik „zprivatizoval“ asi deset tisíc bytů před válkou užívaných srbskými státními zaměstnanci. Kromě toho tento podnik podědil několik novostaveb v různé fázi rozestavěnosti. Bylo pro nás velmi těžké prověřovat a vyšetřovat anonymní, ale i podepsaná udání o tom, kterým politikům tento městský bytový podnik „přidělil“ byty, a o tom, co se stalo s utrženými penězi. Nakonec to nebylo ani mojí přímou odpovědností, protože majetkoprávní záležitosti týkající se bytů byly posléze převedeny do „Housing Property Directorate“ (HPD), pro kterou byla místní samospráva jen spolupracujícím partnerem. Ze strany nejvyššího vedení UNMIKu ani mezinárodní policie nebyl velký zájem o těchto problémech mluvit, nebo je dokonce vyřešit. Ono to bylo a je opravdu nesmírně těžké. Vyřešení jediného případu neoprávněně užívaného bytu, když nejsou k dispozici řádné dokumenty, je velmi zdlouhavé. Většinou v takovém bytě bydlí albánská rodina z venkova, která přišla o svůj dům ve válce. Byt v Prištině koupili zpravidla z druhé, třetí nebo čtvrté ruky a těžko se dalo zjistit, kdo byl tím prvním, kdo se do opuštěného bytu vloupal, vyměnil zámky nebo dokonce přímo násilím vyhnal původní uživatele atd. Když se tedy HPD dopátrá jakési právní skutečnosti, dojedná s policií a exekutory násilně vystěhování neoprávněných uživatelů. Ti se samozřejmě okamžitě obrazejí na UNMIK a žádají o sociální podporu. Byt je uvolněn a zapečetěn, rodině se sežene ná-

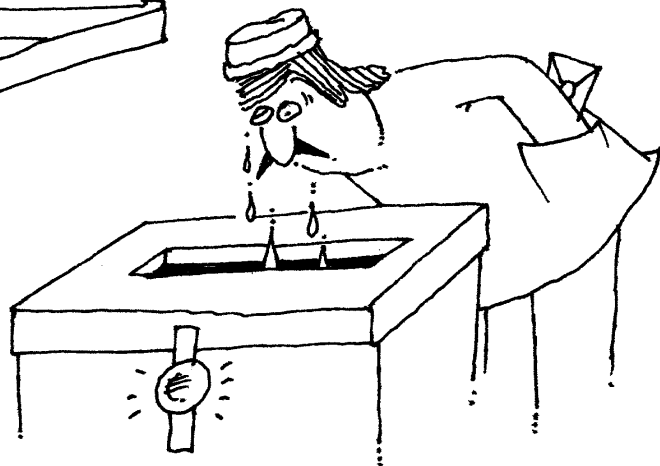
hradní ubytování. Oprávněný uživatel je tou dobou někde v Srbsku a nejenomže se obává do bytu nastěhovat, ale bojí se do Prištiny i jenom přijet. A tak se během jednoho týdne do zapečetěného bytu vláme někdo jiný a nabídne byt jiné rodině a kolotoč začíná znovu. Případ je ale zařazen na nejspodnější pozici v žebříčku tisíců (ne)řešených případů.

Dalším, dalo by se říci neřešitelným problémem, se kterým jsem se v Prištině (a v menší míře i v Gnjilane) setkal, byl urbanistický rozvoj, tedy problém nelegálních staveb. Pro nás je velice překvapující, jak intenzivně a rychle se v Kosovu, a zejména v Prištině staví. Nejedná se o opravy poškozených nebo zanedbaných domů, ale o živelnou výstavbu rodinných domů a vil, skladišť, benzínových pump a různých komerčních objektů, činžáků a bytových domů nebo mešit. To všechno bez územních plánů, bez stavebního nebo územního řízení, bez stavebního povolení, bez odborného posouzení. Zkrátka něco neuvěřitelného. Při pohledu na tento chaos trpí snad i největší zastánci liberalismu. Můj předchůdce Siegfried Brenke se pustil do boje a na svou stranu získal kosovsko-albánské odborníky – architektky a územní plánovače. Začali dokonce s bouráním dvou nebo tří nejkriklavějších případů (desetiposchodový činžák uprostřed zóny rodinných domků). Náklady na demolici byly samozřejmě značné a majiteli demolující firmy někdo vyhrožoval smrtí. Nakonec došlo k tragédii, když byl zavražděn šéf odboru rozvoje úřadu Prištinské oblasti – jeden z nejuznávanějších kosovských architektů Rexhep Luci. I já jsem se samozřejmě snažil v boji proti nelegálním stavbám pokračovat. Posílili jsme tým stavebních inspektorů, ale na velké demolice už nebyly peníze. Tak jsme se rozhodli pro prevenci a demolice začínají-

cích drobných staveb, hlavně nelegálních střešních nástaveb. Naše úsilí připomínalo spíše úsilí Sysifovo. Dle očekávání byli inspektoři a demoliční dělníci pravidelně fyzicky napadáni. Mezinárodní policie jim odmítala poskytovat doprovod. Najali jsme tedy bezpečnostní agenturu (raději nepátrat, kdo a jak v ní figuroval, ale od UNMIKu dostala licenci) a inspektoři mohli vykonat svou práci. Týden po akci se však ilegální stavitelé většinou pustili do díla znovu.

Nepříliš úspěšné bylo naše úsilí o ochranu zemědělské půdy. Dnes je většina pozemků na nejurodnější půdě kolem hlavních příjezdových komunikací do Prištiny zastavěna sklady, autoservisy a dalšími komerčními objekty. Samozřejmě, že bez stavebních povolení. Moji kosovskoalbánský kolegové neměli příliš velký zájem tento problém řešit. Nejenom proto, že město nemá nástroje k vynucení práva, ale také z politických důvodů: Pro kosovské Albánce je jistě příjemné vidět, jak půdu kdysi obdělávanou srbskými sedláky nyní využívají albánský obchodníci. Ale neprotestují příliš ani Srbové. Je veřejným tajemstvím, že tu nejdražší půdu v okolí Prištiny prodal Albáncům za slušné sumy ředitel zemědělského družstva – oblíbený vůdce kosovských Srbů Momčilo Trajković. A proti takové autoritě není radno protestovat.

Není však všechno v Kosovu jen deprimující. Ve skutečnosti se život v zemi obnovil. Drtivá většina domů zničených během války (bylo jich v Kosovu asi 100 tisíc) je postavena znovu. Školy, nemocnice i základní služby fungují, hlavní silnice jsou solidně opraveny. Dodávky elektrické

energie jsou však sporadické. Kapacita elektrárny v Obiliči nepokryje celou spotřebu Kosova, a protože navíc je elektrárna zastaralá a velice poruchová, jen zřídkakdy jde proud celý den. Většinou platí režim 3 hodiny vypnuto, 3 hodiny zapnuto.

Drobný privátní sektor funguje znamenitě: Obchody jsou slušně zásobeny, spousta restaurací nabízí služby, doprava taky jakžtakž funguje. Ekonomika však závisí na zdrojích zvenčí: Kosovský rozpočet sice kryje většinu veřejných výdajů, ale primárně pocházejí i tyto zdroje z peněz „investovaných“ v Kosovu mezinárodními institucemi nebo od kosovských Albánců pracujících nebo podnikajících v zahraničí. Nezaměstnanost je vysoká – kolem 70 procent. Evropská unie se snaží při obnově ekonomiky Kosova uplatnit striktně liberální model. To se však nedaří mimo jiné i proto, že snaha o privatizaci naráží na nevyřešené majetkoprávní vztahy se srbsko-černohorskou vládou.

Na místní úrovni jsme připravovali systém výběru daní z majetku. Právě daň z majetku by měla být jedním z hlavních zdrojů místních rozpočtů v Kosovu. V Prištině to pro nás znamenalo pořízení hardware a software (na to byly peníze z mezinárodního projektu), výškolení personálu a následně pak pořízení soupisu a pasportizaci asi 120 tisíc majetkových položek (Priština má přibližně 400 tisíc obyvatel). V první fázi šlo všechno velice dobře a hladce, ale když mělo dojít k samotnému výběru daní, nastalo zklamání. Výtěžnost se pohybovala kolem 10–20 procent. Město nemělo nástroje, jak platby vynutit.

V občanech Kosova je hluboce zakořeněný odpor k úřadům a oficiálním autoritám (zvláště když se jedná o placení daní nebo zmíněných poplatků za elektrickou energii) bez ohledu na to, že nyní jsou to autority demokraticky a s nadšením zvolené. Záhy jsme také zjistili, že v okamžiku, kdy jsme předali odpovědnost za systém daní z majetku z rukou mezinárodních úředníků místním, začalo pokoutní vyškrtávání prominentů ze seznamů platců.

Zmínil jsem se tedy o několika konkrétních – dlužno dodat že nejproblematičtějších – oblastech činnosti místní samosprávy a veřejné správy v Kosovu. Za těmito problémy jsou samozřejmě nedostatky obecnější povahy. V zemi bez demokratických tradic, zničené válkou, s dlouhodobými etnickými problémy a s rozvrácenou ekonomikou nelze čekat zázraky. Jako bývalý příslušník mezinárodní mise OSN jsem povinen vidět i problémy na straně mezinárodních institucí. Sama struktura a styl řízení administrativní mise UNMIK nejsou příliš účinné. Nejvyšší vedení mise se zabývá mezinárodněpolitickým vyjednáváním a záležitostmi nejvyšší politické úrovně v Kosovu, tedy kosovského parlamentu a vlády. Stovky mezinárodních pracovníků působících na místní úrovni a tím pádem odpovědných za běžné veřejné služby a rozvoj místní samosprávy jsou velmi slabě koordinovány. Jak by ne, když na rozhodujících místech ve středních řídicích strukturách UNMIK působí většinou lidé jmenovaní svými vládami za zásluhy (povětšinou vysloužilí generálové), kteří mají tendenci demonstrovat svou moc, ale minimální ponětí o místní demokracii, o decentralizaci nebo o veřejných službách. V misi působí lidé přicházející z nejrůznějšího kulturně společenského prostředí. Převažují lidé z anglofonních zemí od Indie, Pákistánu a Bangladéše přes Keňu a Nigérii až po Velkou Británii a USA. I jejich motivace je různá. Výsledkem je to, že přístup UNMIK v různých místech a různých veřejných sektorech se značně různí. Zatímco v některých místech se daří předávat pravomoci a odpovědnost místním představitelům, jinde mezinárodní pracovníci striktně trvají na své autoritě. Někde se mezinárodní správci soustřeďují na vytvoření prvků fungující samosprávy složené z místních lidí, jinde toto opomíjejí a soustřeďují se na projekty obnovy, jejichž výsledky jsou hmatatelnější a viditelnější. Někde hrají mezinárodní pracovníci pouze symbolickou roli a pouze přikyvují tomu, jak si počínají jejich místní kolegové. Styl řízení mise dává zpravidla přednost pasivnímu, opatrnému a alibistickému přístupu se spoustou pokud možno pozitivních hlášení. Není příliš doporučováno nazývat věci pravými jmény a co nejrychleji řešit konkrétní problémy. Ale to není jenom výsada mezinárodní správy Kosova.

○

sancivo@telecom.cz

Prokletí Afrodityna ostrova

Proces moderního integrování evropského kontinentu probíhá ve fázích. V současné době již za pomyslnou kliku k budovanému integračnímu domu jménem Evropa bere deset vbrzku již jeho řádných, nikoli však posledních obyvatel. Jedná se o skupinu zemí, která se dá při jisté míře zjednodušení diferencovat do dvou nepřilíš stejnorodých celků – jednak je přijímáno osm zemí tzv. východního bloku, kam jsou řazeny i tři postsovětské republiky a Slovinsko, jednak integrační ruka dosáhla i do oblasti Středomoří.

VRATISLAV KOŠTÁL

Zde se pro sjednocení rozhodla dvě někdejší britská koloniální území s nemalým strategickým významem – titěrné souostroví Malta střezící výjezd z úžiny Sicilského moře vpáčeného mezi Evropu a Afriku, a dále ostrov zrození řecké bohyně krásy Afrodity a strážce východního Středomoří – Kypr.

Poslední ze zmíněných kandidátů členství je však přijímán s velkým otazníkem nad vlastním budoucím osudem. Toto geograficky již asijské teritorium je totiž především pro svou unikátní polohu těžce zkoušeným objektem mocenských zájmů, které mladou republiku v první polovině 70. let citelně torpédovaly z maloasijského severu. Neurované vztahy mocnějších, etnicky spřízněných sousedů se promítly do konkurenční penetrace oblasti dočasně politického vakua na Kypru však již po vyklizení britských pozic v roce 1960. Turecká invaze na Kypr v roce 1974 znamenala tak nešťastné završení šachové partie, že se dnes řešení tzv. kyperské otázky jeví jakožto nepřilíš reálné. Dokonce ani poslední výzvy ke sjednocení rozděleného ostrova v souvislosti se vstupem země do Evropské unie nebyly vyslyšeny. Co je důvodem dosavadního neúspěchu reintegrace ostrova?

Obětí své polohy

Dnešní Kyperská republika má za sebou nepřetržitý, téměř osm tisíciletí trvající historický vývoj osídlení naplněný častými rozbroji, okupacemi a střídáním pánů. Již na počátku čtvrtého tisíciletí jeho unikátní poloha ve východním Středomoří předurčovala jeho roli mostu mezi Východem a Západem. Ve druhém tisíciletí před naším letopočtem byl ostrov kolonizován řeckými Acháji, kteří vystřídali Chetity. To oni dali ostrovu jméno z řeckého kyparissos – cypřiš, i když čas od času se tvrdilo, že název je odvozen od řeckého pojmenování mědi, jež ložiska se na ostrově hojně nacházejí.

V posledním tisíciletí před Kristem se na ostrově postupně vystřídali Féniciáné, Asyřané, Egypťané a Peršané. Po ústupu Peršanů zemi dobyl Alexandr Makedonský. Po rozpadu Makedonské říše Kypr připadl

egyptským Ptolemaiovcům a po jejich porážce v roce 58 př. Kr. jej obsadila Římská říše. Poté jej delší dobu ovládala následnická Byzantská říše, jejíž slabost a úpadek se projevil v dočasné okupaci ostrova Araby v 7. století a definitivně pak při dobytí křižáckými vojsky v roce 1192. Křesťanské království dynastie Lusignanů trvalo však jen do roku 1489, kdy země připadla Benátkám. Konečně v roce 1571 ostrov dobyl osmanský sultán Selim II. Turci ostrovu vládli až do roku 1878, kdy je úpadek mnohonárodní Osmanské říše donutil ostrov na základě dohody předat Velké Británii. Nový suverén na ostrově vybudoval vojenské základny, které dosud využívá. Na konci 70. let 19. století se na Kypru rozvinulo hnutí enosis usilující o připojení ostrova k Řecku. Národněosvobozenecké hnutí majoritního řeckého obyvatelstva ostrova zesílilo ve třicátých letech 20. století a ozbrojených kontur nabylo v průběhu padesátých let. Současně se rozhořel boj mezi řeckou a tureckou komunitou o způsob uspořádání budoucnosti ostrova. Turecká menšina obnášející pětinu obyvatelstva ostrova si totiž pohrávala s ideou rozdělení země dle etnické hranice, neboť nechtěla být spolu s celým ostrovem anektována Řeckem. Neudržitelná pozice koloniálního patrona a občanská válka plenící zemi vedla ke složitým jednáním Londýna s Tureckem a Řeckem a za účasti představitelů řecké a turecké populace Kypru. Výsledkem těchto jednání bylo uzavření tzv. kyperských dohod v roce 1960, na základě kterých přešla suverénita země na domácí obyvatelstvo.

Garanční pakty mimo jiné stanovily, že „Kyperská republika se zavazuje neúčastnit se jako celek či v částech v žádné politické či ekonomické unii s jakýmkoli jiným státem“. Země měla mít prezidentský systém s tím, že místo prezidenta bylo vyhrazeno kyperskému Řekovi, zatímco viceprezidentem se měl stát kyperský Turek. Vnitřní struktura země měla být založena na federální bázi, přičemž tureckému etniku bylo zaručeno 30 procent míst v jednokomorovém parlamentu. Obdobné pravidlo parity

platilo pro personální obsazení státní služby. Další ústavní záruky podílu na moci podle etnického klíče byly dány v samosprávě pěti velkých měst a při sestavování Ústavního soudu. Prvním prezidentem byl v prosinci 1959 zvolen Makarios III., viceprezidentem se stal F. Kūčuk.

Mezinárodněprávní záruky garančních paktů z Londýna a Curychu týkající se tureckokyperské menšiny však nevyhovovaly vůdci kyperských Řeků Makariovi III., který v roce 1963 přikročil k jejich zrušení. K urovnání výbušné situace na ostrově byla o rok později povolána vojska OSN.

V červenci 1974 národní garda ve spolupráci s athénskou vojenskou juntou generála Ioanidesse provedla na Kypru úspěšný převrat, v důsledku něhož byl svržen prezident Makarios III. Cesta k turecké invazi byla otevřena.

Jen ve vší krátkosti si na tomto místě dovolím krátký exkurz do historie vzájemných vztahů Kypru k Evropským společenstvím (ES). V roce 1972 v souvislosti se vstupem Velké Británie do integrační skupiny ES země završila první fázi vyjednávání bilaterálních vztahů s ES podpisem smlouvy o přidružení Kypru k ES. Tu po nechvalně proslulých událostech poloviny sedmdesátých let a komplikované pozici ES při následných vyjednáváních o vstupu Řecka, Španělska a Portugalska do jejich rámce v první polovině 80. let dvacátého století vystřídal teprve v roce 1987 smlouva o celní unii mezi Kyprem a ES. V červenci 1990 Kypr oficiálně podal přihlášku do Evropských společenství.

Operace „Attila“ 1974

Dvacátého července 1974 se armáda Turecké republiky pod záminkou znovunastolení ústavního pořádku po svržení kyperské vlády vojenským pučem a v údajném souladu s podmínkami Garanční smlouvy z roku 1960 (též tzv. „kyperské dohody“) vyvolala v operaci nazvané symbolicky Attila po slavném hunském válečníkovi, jenž byl přezdíván „Bič boží“, na severním pobřeží u města Kyrenia. Než došlo k ustavení příměří mezi znesvářenými stranami, tedy tři dny po invazi, turecká armáda obsadila tři procenta kyperského území. Pád vojenské junty v Řecku našel odraz i na Kypru, kam se po odstoupení juntou dosazeného prezidenta Nicose Samsona mohl záhy z nuceného exilu vrátit zvolený prezident arcibiskup Makarios III.

Mezitím se v Ženevě sešly dvě mezinárodní konference za účasti Velké Británie, Turecka a Řecka, přičemž druhou z nich svými zástupci obslali rovněž kyperské Řekové a Turci. Zdoluhavá a kontraproduktivní jednání o budoucím uspořádání vztahů vytvořila prostor pro navýšení vojenské přítomnosti Turecka v severních partiích ostrova. Ačkoliv došlo k obnově kyperské politické moci, zahájila turecká armáda mohutnou vojenskou ofenzivu, a to opakovaně za účelem „obnovení ústavního pořádku“. Těto invazi padla za oběť především tu-

risticky rozvinutá oblast kolem města Famagusta a vyspělý zemědělský region Morphou, proslulý pěstováním citrusových plodů. Zemi přetla Attilova linie, kterou si Turecko vytlo jako demarkační čáru již v roce 1965. Turecká armáda obsadila 3355 km², tj. 36 procent území země disponující sedmdesáti procenty hospodářského potenciálu Kypru. Téměř třetina obyvatelstva řeckého původu byla během několika mála dní vyhnána ze svých domovů a prchla do jižní části země, řada z nich byla zavražděna anebo internována tureckou armádou. Až do současnosti není znám osud 1500 Řeků zřejmě zadržovaných Turky v souvislosti s invazí. Tureckou invazi skončilo dosavadní, více než třisetleté soužití tureckého a řeckého etnika na Kypru.

Již 1. listopadu 1974 Valné shromáždění OSN jednomyslně schválilo první z celé řady rezolucí odsuzujících tureckou invazi a volajících po obnově suverenity, územní integrity ostrova a po okamžitém stažení tureckých vojenských sil z Kypru za současného zahájení mnohostranných rozhovorů k řešení kyperské otázky. Ani prodloužení mandátu mírových sil OSN (UNFICYP) nepřineslo obrát v tureckém postoji k řešení problému.

Pod vládou půlměsíce

Obsazená kyperská území byla hermeticky uzavřena Attilovou linií a dána na milost i nemilost tureckým uchvatitelům. Ankara zahájila nemilosrdnou politiku etnického čištění a mýcení kyperské identity mezi domácím obyvatelstvem. K tomuto účelu rozmístila na okupovaných územích celkem 35 000 vojáků, což z daného území učinilo jednu z nejmilitarizovanějších oblastí světa, neboť na jeden čtvereční kilometr tu připadlo téměř 10 vojáků!

Po vyhnání většiny řeckých obyvatel obsazených území turecká vláda přistoupila k postupnému vyřešení problému 20 000 Řeků a Maronitů usazených v etnicky vždy řeckých enklávách západně od města Kyrenia a na severovýchodě poloostrova Karpas, kteří neopustili své domovy. Příslušníci těchto enkláv spoléhali na brzké příměří a návrat života do normálu. Do konce roku 1974 téměř polovina z nich v důsledku politiky útlaku a porušování lidských práv opustila své domovy. Zůstavivší Řekové a Maronité byli vystavováni každodenní praxi zákazu svobodného pohybu. Museli zůstat jen ve svých vesnicích, bez lékařské pomoci. Byla jim nadále umožněna jen docházka do dvou základních škol, kam byly distribuovány cenzurované knihy. Přístup ke střednímu vzdělání jim byl znemožněn, rovněž byly zakázány návštěvy jejich zletilých příbuzných z neokupovaných částí ostrova. V důsledku této politiky žilo v roce 2001 v těchto oblastech již jen 421 Řeků a 155 Maronitů, vesměs starších lidí. Turecko za porušování lidských práv v těchto oblastech bylo několikrát mezinárodně pokáráno, v roce 2001 shledal Evropský soud pro lidská práva Turecko vinno mj. z poru-

šování svobody myšlení a vyznání, svobody slova, práva na vzdělání, domovní svobody, práva na rodinný život a porušování zákazu diskriminace.

Osud internovaných či v důsledku vojenských operací zabitých Řeků není znám zhruba v 1500 případech. Mnozí ze zajatců totiž byli přemístěni do pevninského Turecka a zde beze stopy zmizeli. Jejich další osudy nebylo možno přes neutuchající úsilí řeckokyperské strany o dohodu s kyperskými Turky dosud ověřit, případně identifikovat jejich pozůstatky. Denktaşův režim se snaží trvale paralyzovat být i jen uzavření nutných dohod o této záležitosti, případně brání jejich realizaci, jak se to stalo s dohodou uzavřenou na sklonku července 1997 ohledně výměny informací o pohřešovaných osobách. Když mělo totiž o rok později dojít k exhumacím pozůstatků zahynulých Řeků, odmítla to turecká strana umožnit s odůvodněním, že tato praxe, navíc za účasti zkušeného zástupce Červeného kříže, odporuje znění předmětné dohody.

Po Řecích nemělo v severní části Kypru nic zůstat. Pouze pět z celkem pěti set řeckokatolických kostelů slouží svému účelu, dalších deset bylo demolováno, ostatní slouží jako veřejné záchodky, skladiště, v lepším případě jako kluby či kina. Veškeré jejich vybavení bylo ukradeno a rozprodáno na černém trhu. Většina zlatých a stříbrných liturgických předmětů byla roztažena a prodána na váhu. Jen některé mozaiky (např. kanakarijská), ikony a fresky byly objeveny v USA a Německu a po vyhraných sporech vráceny kyperské církvi.

Obdobný osud stihl archeologická naleziště a muzea, která byla ponechána bez ochrany a nekontrolovaně vyrabována. Završením turkizace kulturního života a smazání řeckých stop bylo přejmenování ulic a místních geografických názvů bez jakékoli souvztáznosti k jejich minulosti za použití turečtiny.

Ekonomické ovládnutí okupovaných území ze strany Turecka bylo usnadněno zpretrháním tradičních obchodních vazeb pro umístění domácí produkce na zahraniční trhy. Dalším předpokladem rychlého zvládnutí severokyperské ekonomiky vnější silou byl a zůstává trvalý nedostatek vody ve spojení s relativní blízkostí Turecka. Následná izolace měla neblahý dopad na turistický ruch i zemědělství. Ekonomická slabost a nízká koupěschopnost severokyperského obyvatelstva vedla k růstu kriminality ve městech. Hrubý domácí produkt na obyvatele totiž dlouhodobě stagnuje a dosahuje třetinové hodnoty v porovnání s řeckou částí ostrova. Nezaměstnanost byla v roce 1998 oproti jihu ostrova dvojnásobná a inflace dosahovala dle odhadů téměř sedmdesáti procent ročně. Polovina pracovních sil pracuje v zemědělství nebo ve státním aparátu. Nekonkurenceschopná ekonomika je pevně svázána s tureckou lirou a závislá na půjčkách z Turecka. Mezi lety 1990–1997 Turecko do okupovaných území formou finančních výpomocí nejrůznějšího druhu injektovalo zhruba 700 milionů američ-

kých dolarů. Rovněž severokyperský export směřuje téměř ze šedesáti procent do Turecka.

Dalším, zdánlivě nelogickým krokem okupující mocnosti bylo vymazání historické paměti kyperských Turků o rozdílném historickém vývoji Kypru v posledních generacích. Jakýkoli náznak protitureckého odporu měla likvidovat dislokovaná turecká vojska. Politicky nespolehlivé místní obyvatelstvo mělo být „zřetřeno“ přistěhovalci z oblasti Anatólie. Odhaduje se, že více než 115 000 anatólských Turků (2001) přesídlilo z Turecka na Kypr s vidinou snadného nabytí nemovitostí zabraných kyperským Řekům, které byly z 80 procent volné. Dále jim loutkový Denктаšuv režim poskytl volební právo a pracovní povolení. Většina z přichozích se taktéž začlenila do práce dvou protitureckých stran – Vlastenecké strany a Strany obrody. Kyperští Turci v důsledku tohoto vývoje často přišli o práci a pro značný tlak ze strany privilegovaných anatólských Turků začali jakožto druhořadé obyvatelstvo hromadně opouštět ostrov. Až do současnosti zemi opustila třetina tureckokyperské populace obnášející téměř 55 tisíc lidí. V roce 1991 na tento neutěšený stav domácího tureckého obyvatelstva upozornila zpráva španělského pověřence Alfonse Cuca, který za Výbor pro migraci, uprchlíky a demografii Rady Evropy navštívil Kypr. V závěru jeho zprávy se lze dočíst, že kyperští Turci v původním slova smyslu tvoří v okupované části Kypru menšinu a většinu dnes tvoří naturalizované turecké obyvatelstvo, které bez příslušné identifikace s Kyprem prokazuje dobré služby zájmům Ankaru a zpochybňuje vůbec samu podstatu označení „kyperský Turek“. Turecká strana se brání tím, že se ve většině případů jedná jen o sezónní dělníky, případně že jde o reemigranty, kteří v důsledku předchozí situace opustili ostrov.

V červnu 2001 shrnul vyslanec Jaako Laakso z téže instituce své závěry z návštěvy Kypru v tom smyslu, že „turecká kolonizace pokračuje“ a že „v důsledku hromadné

imigrace Turků na Kypr se noví osadníci v zemi stali většinou, zatímco kyperští Turci Kypr masivně opouštějí“.

Půda pro žádoucí vnitropolitický vývoj tak byla připravena, účinná opozice neutralizována a země se de facto stala plnohodnotným vazalem Turecké republiky.

Stvrzení statu quo – vyhlášení tzv. Severokyperské turecké republiky

Stav trvalé vojenské přítomnosti Turecka v severní části ostrova a několikaletý proces demografické výměny obyvatelstva obsazené části Kypru logicky vyústil odrazem do politické roviny. Dne 15. listopadu 1983 jednostranně vyhlásila administrativa okupovaných území nezávislost na Kyperské republice. Název nového státu zněl Severokyperská turecká republika. Reakce mezinárodního společenství na sebe nenechala dlouho čekat. Zatímco jediné Turecko nově vzniklou entitu téměř okamžitě uznalo, Rada bezpečnosti OSN rezolucemi č. 541 a 550 prohlásila Severokyperskou republiku za nelegální subjekt a vyzvala okupující mocnost ke stažení svých jednotek. Zároveň doporučila světovému společenství tuto samozvanou republiku neuznat. Tento stav trvá de iure dodnes. Obě dvě národnostní skupiny obývající Kypr se tak jedna druhé ještě více vzdálily. Izolace již menšího nového tureckokyperského obyvatelstva na okupovaných územích tak dosáhla svého vrcholu, a to včetně možnosti přístupu na mezinárodní fóra.

Politické oddílnosti severní části ostrova od mezinárodních vazeb umožnilo Turecku dále zosílit své integrační úsilí. V zemi byla zavedena turecká měna a guvernérem tzv. Centrální banky byl jmenován turecký občan. Policejní síly a hasiči spadají zásadně pod tureckou jurisdikci a hlavou civilní správy ostrova je rovněž turecký občan.

Dvojí integrace

V roce 1997 zahájila Kyperská republika rozhovory o vstupu do Evropské unie. Tato

relativně nová situace vyvolala vlnu pobouřených reakcí ze strany Turecka, které začalo prostřednictvím svých čelných politických představitelů opakovat rozhodnutí Nikósie opakovaným svých hrozeb ohledně integrace severní části ostrova do Turecké republiky, a to za účelem vyšší míry ochrany poskytované tureckému obyvatelstvu ostrova. Během roku 2001 turecké parlamentní Velké národní shromáždění předložilo Radě ministrů tzv. Akční plán postupu vůči Kypru, v němž požadovalo úplnou integraci okupovaných kyperských území z hlediska finančního, ekonomického a vojenského. V srpnu téhož roku Turecko zrušilo dovozní cla na výrobky dovážené ze Severokyperské republiky.

Turecký ministerský předseda Bulent Ecevit následně v souvislosti s pokroky dosaženými Kyprem ve vyjednávání s EU velmi trefně prohlásil, že integrace Severokyperské republiky s mateřským Tureckem může mít dvojí podobu. Buď dojde k anexi severních partií Kypru Tureckem, anebo autonomistický režim Severokyperské republiky zůstane zachován, nicméně míra přípustné samosprávy bude limitována tureckou zahraniční a bezpečnostní politikou. Toto výmluvné prohlášení odkazuje na skutečnou podobu „nezávislosti“ Severokyperské republiky. Na podzim téhož roku jeho ministr zahraničí Ismail Cem dodal, že v případě připojení Kypru k Evropské unii bude Turecko přiměřeně reagovat s tím, že Turecko pracuje na konfederálním uspořádání vztahů Turecka a Severokyperské republiky.

Výše uvedené deklarace čelných tureckých politiků vyvolaly vzrušené debaty na úrovni tureckokyperské populace. Vrcholní političtí představitelé Republikánské turecké strany a Vlasteneckého unionistického hnutí odmítli výslovně možnost připojení Severokyperské republiky k Turecku. V obdobném duchu se ozýval názor odborů kyperských Turků na vlně ilegálních radiové stanice Bayrak. Rovněž postoj obyvatelstva samotného Turecka nebyl příliš ve prospěch (pokračování na str. 21)

Dohoda z Cotonou

PETR HALAXA

S očekávaným vstupem naší země do Evropské unie se také blíží okamžik, kdy přijmeme svůj podíl na vytváření a naplňování evropské rozvojové politiky. Otázka vztahů mezi EU a rozvojovými zeměmi byla na stránkách Mezinárodní politiky diskutována v posledních měsících hned několikrát. Je to nejen přirozený projev tradičně vysokého zájmu o tuto problematiku v rámci vnějších vztahů EU, ale také důsledek zvýšené potřeby věnovat větší pozornost fenoménu rozvojové spolupráce u nás. Vždyť z celkového příspěvku České republiky do rozpočtu Unie bude téměř pět procent určeno na realizaci evropské rozvojové politiky. V součtu se jedná o nezanedbatelné finanční částky v řádech stovek milionů korun.

Rozvojová politika Evropské unie je dlouhodobě zaměřena na velký počet rozvojových zemí všech regionů. Jejím hlavním cílem je podpora hospodářského a sociálního rozvoje s důrazem na boj proti chudobě. Pro naplňování tohoto a dalších cílů využívá EU tři finanční zdroje: rádný rozpočet EU, Evropský rozvojový fond (EDF) a Evropskou investiční banku.

Zatímco z rádného rozpočtu EU jsou financovány rozvojové aktivity v Latinské Americe, Asii, středomořských státech a zemích východní Evropy, Evropský rozvojový fond je finančním nástrojem určeným výhradně k financování spolupráce se 78 zeměmi Afriky, karibské a pacifické oblasti (skupina tzv. ACP zemí), a výrazně menším dílem také s dvacítkou zámořských území a teritorií s různou vazbou na EU.

V zemích subsaharské Afriky a na většině ostrovů Karibiku a Pacifiku, které jsou součástí skupiny zemí ACP, žije téměř polovina obyvatel v podmínkách absolutní chudoby s příjmem menším než 1 USD na osobu a den. Partnerství s Evropskou unií je pro země ACP velmi důležité v jejich úsilí o odstranění chudoby a zvrácení procesu sociálního, ekonomického a technologického marginalizace.

Břežnové číslo Mezinárodní politiky, které právě držíte v ruce, obsahuje jako přílohu text Dohody z Cotonou, která klíčovým způsobem ovlivňuje vztah Evropské unie s téměř osmi desítkami rozvojových zemí. Dohoda o partnerství mezi EU a zeměmi ACP byla podepsána po osmnácti měsících vyjednávání 23. června 2000 v beninském hlavním městě Cotonou na období 20 let s tím, že každých pět let může být revidována. Finanční protokol k Dohodě je schvalován vždy na pětileté období. Dohoda přináší zcela novou vizi spolupráce a stává se nástupkyní předchozích Dohod z Lomé, které byly postupně v platnosti od roku 1975.

Hodnocení výsledků Dohod z Lomé, které podstatným způsobem ovlivňovaly vztahy mezi Evropským společenstvím a zeměmi ACP v posledních 25 letech, přineslo rozporuplné závěry. Ukázalo se, že při poskytování finanční pomoci zemím ACP nebyl dostatečným způsobem zohledněn institucionální a politický kontext, což bylo častou příčinou neúspěchů a nízké efektivity spolupráce. Dopad zavedení celních preferencí pro země ACP byl také rozporuplný. Některým zemím sice celní preference přinesly určité zisky z obchodu, celkově však podíl zemí ACP na trhu EU poklesl ze 6 procent v roce 1976 na 3 procenta v roce 1998 a 60 procent veškerého exportu je tvořeno pouze deseti produkty. Zemím ACP se nepodařilo profitovat ani z procesů globalizace a technologického rozvoje, které mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi vytvářejí stále se zvětšující propast. Zemím ACP se v podstatě vyhnul i prudký nárůst soukromých investic, který směřoval do bohatších rozvojových zemí. Do nejchudších zemí světa (LDCs), z nichž 39 je ve skupině ACP, směřovalo pouze jedno procento přímých zahraničních investic do rozvojových zemí.

Nová Dohoda z Cotonou vychází z *acquis communautaire* a z pětadvaceti let zkušeností z předchozích Dohod z Lomé. Podstatným rysem Dohody z Cotonou jsou její tři vzájemně související pilíře: politický dialog, obchod a investice a rozvojová spolupráce.

Dohoda je postavena na klíčové roli politického dialogu mezi zeměmi ACP a Evropským společenstvím, který má zajistit konzistentnost a pozitivní výsledky rozvojové spolupráce. Součástí politického dialogu je také prevence konfliktů, respektování lidských práv, principů demokracie a vlády práva. V případě nedodržování těchto principů

zavádí Dohoda konkrétní sankce. Politický dialog také zahrnuje otázky mezinárodní migrace, obchodu se zbraněmi, výdajů na zbrojení, obchodu s drogami, organizovaného zločinu, etnické, náboženské a rasové diskriminace. Novým prvkem dohody je boj proti korupci. Dohoda klade důraz na kvalitní informovanost občanské společnosti a její participaci při rozhodování o hospodářských, sociálních a institucionálních reformách.

Dohoda mezi zeměmi ACP a EU poskytuje rámec pro podporu vzájemného obchodu prostřednictvím liberalizace importu z nejhudších zemí a dalších opatření s cílem dosáhnout plné kompatibility se standardy WTO do roku 2008 s využitím dohod o ekonomické spolupráci (*Economic Partnership Agreements*, EPAs).

Vysoká pozornost je v Dohodě věnována rozvoji soukromého sektoru a investicím, makroekonomické politice a reformám, dále sociálnímu rozvoji, rozvoji lidských zdrojů, regionální spolupráci a integraci. Průřezovými tématy jsou rovnoprávnost mezi muži a ženami, zachování kvality životního prostředí a institucionální rozvoj a budování kapacit. Dalším významným cílem Dohody je regionální integrace mezi zeměmi ACP, která má přispět k jejich začlenění do světové ekonomiky.

Základním cílem strategie rozvojové spolupráce je snížení chudoby v zemích ACP. Vychází přitom ze závěrů konferencí OSN, mezinárodních rozvojových cílů (MDGs) a přístupů schvalovaných Výborem pro rozvojovou pomoc při OECD. Zásady spolupráce Unie s jednotlivými zeměmi a regiony jsou obsaženy v celkem 74 schválených strategiích a programech (*Country and Regional Strategy Papers; Indicative Programmes*), které jsou připravovány s ohledem na specifické podmínky v každé zemi ACP. Do jejich formulace byly zapojeny jak vlády partnerských zemí, tak také představitelé občanské společnosti a soukromého sektoru.

Dohoda z Cotonou poskytuje právní rámec pro rozvojovou pomoc poskytovanou prostřednictvím Evropského rozvojového fondu (EDF). Způsob využití prostředků EDF se přitom řídí ustanoveními Dohody. Devátý EDF v hodnotě 13,5 mld. EUR na pětileté období vstoupil v platnost k 1. dubnu 2003 poté, co byla Dohoda ratifikována potřebným počtem zemí. Prostředky EDF jsou již tradičně uvolňovány formou grantů.

EDF není součástí rádného rozpočtu EU. Již několik let se však na půdě Evropské komise diskutuje o možnosti EDF do rádného rozpočtu začlenit. Tato doposud spíše akademická debata v posledních měsících přerostla ve významné politické téma, kterým se zabývají všechny hlavní orgány Evropské komise. Začlenění EDF do rozpočtu EU bylo zahrnuto také do návrhu Evropské ústavy. Pro začlenění EDF do rádného rozpočtu jsou používány argumenty, jako je snaha o zvýšení efektivity a transparentnosti využívání prostředků, větší možnost flexibility a kontroly (také ze strany Evropského parlamentu, jehož kontrole současný EDF nepodléhá), ale i celková modernizace vztahů se zeměmi ACP.

Zachování EDF odděleného od rozpočtu by naproti tomu novým členským zemím EU přineslo prostor pro sjednání relativně nižšího finančního podílu na budoucích EDF, než by odpovídalo platbám v případě EDF začleněného do rádného rozpočtu. EDF, který by byl součástí rádného rozpočtu, nevyhovuje také členským zemím, které doposud platí nižší částky, než by odpovídalo jejich podílu na rozpočtu Unie. Rozhodnutí o případném začlenění EDF do rádného rozpočtu zřejmě padne ještě před rozšířením EU o nové členské státy.

Vstupem do Evropské unie přistoupí Česká republika k Dohodě z Cotonou. Tím pro nás do budoucna vzniká řada závazků, ale také příležitostí. Protože se ČR neúčastnila jednání o financování devátého EDF a nebude do něj přispívat, mohou se české subjekty na realizaci rozvojové spolupráce financované z tohoto fondu podílet zatím jen jako subkontraktoři. Naše účast v tendrech bude možná teprve od okamžiku, kdy se EDF stane součástí rádného rozpočtu EU, nebo od začátku platnosti desátého Evropského rozvojového fondu.

halaxa@iir.cz

○

oficiálních politických činitelů. Turecký profesor práva Bakir Caglar, jenž Turecko hájil před Evropským soudem pro lidská práva, potvrdil, že anexe severního Kypru stejně jako vytvoření turecko-kyperské konfederace by odporovaly kyperským dohodám z roku 1960.

Výzkum veřejného mínění realizovaný agenturou ANAR v listopadu 2001 v tureckých metropolích, rovněž nepřinesl pro vládu příliš povzbudivý výsledek. Jen osm procent respondentů věřilo, že Turecko anektuje okupovanou část Kypru, 29 procent dotázaných se pak přiklonilo k federativnímu řešení kyperské otázky.

V neposlední řadě pobouřeně na prohlášení Ankary reagovaly některé země. Významné bylo především rezolutní odmítnutí Velké Británie a Irska, velmi přirozená pak byla rozhodně odmítavá reakce tradičního tureckého rivala – Ruské federace.

Nejvyšší představitel Evropské unie a jejích členských států již na jednání v Helsinkách v roce 1999 zaujali nedvojznačnou pozici, která se pak táhla celými předstupními jednáními s Kyprem. Základem tohoto postoje byla myšlenka akceptace Kypru za členský stát Evropské unie i v případě, že nedojde k vyřešení kyperské otázky, tedy především ke znovusjednocení ostrova. Na druhou stranu však členové komise ES/EU v čele s komisařem Günterem Verheugenem opakovaně apelovali především na kyperské Turky, aby neváhali a využili jedinečné příležitosti k narovnání svých vztahů k řecké části ostrova a k reintegraci v kyperském a výhledově i v evropském rámci.

Rauf Denктаš a ti druzí – nezlomná převaha proturecké strany

Veteránem a dlouhodobým reprezentantem kyperských Turků je někdejší učitel a právník Rauf Denктаš, který se na Kypru narodil a od roku 1960 zastupoval zájmy turecké menšiny na Kypru. Tento politik byl v roce 1973 zvolen viceprezidentem Kyperské republiky, ale již o rok později využil příležitosti a postavil se na stranu tureckých okupantů. Po úspěšném završení invaze se postavil do čela normalizačních snah v pozici věrného spolutníka tureckých zájmů na ostrově, a to až do vzniku Severokyperské republiky, na jejímž vyhlášení aktivně pracoval. Stal se rovněž v roce 1975 jejím prvním prezidentem a zvolen byl pak opakovaně vždy na pětileté funkční období. Až do současné doby je považován za více či méně pohodlný protějšek především pro jednání s kyperskými Řeky.

V letech 1977 a 1979 byly mezi oběma stranami sporu uzavřeny základní dohody, které nastavily základní parametry pro uspořádání vzájemného sporu. Jejich cílem mělo být ustavení bizonální federace s nedílnou suverenitou, mezinárodní subjektivitou a jediným kyperským občanstvím. V jejím rámci měla být uznána existence dvou národnostních a státotvorných skupin, pro jejichž příslušníky měla být zajištěna ochrana základních práv a svobod.

V roce 1999 Rada bezpečnosti OSN schválila rezoluci č. 1250, podle níž měl generální tajemník OSN přimět strany sporu k jednání. Po mnoha neúspěšných kolech rozhovorů o vyřešení kyperské otázky paralyzovaných především neochotou turecko-kyperského vyjednavatele Denктаše byla zatím naposledy v lednu 2001 generálním tajemníkem OSN Kofi Annanem iniciována nová jednání mezi komunitami. S plnou podporou turecké vlády premiéra Eceviha Denктаš svou účast na těchto jednáních v rozporu s dohodami z let 1977 a 1979 odmítl s tím, že takové rozhovory vnímá jakožto plýtvání času. Toto stanovisko bylo vytvořeno již v listopadu roku 2000, kdy se Denктаš setkal v Ankaře s představiteli vlády a turecké armády. Rozhodnutí o neúčasti na těchto rozhovorech pobouřilo turecko-kyperskou opozici, sdruženou především v Republikánské turecké straně, která Denктаšův postoj odsoudila jako největší historickou chybu. Denктаš nevyšly ani výzev delegace amerických a britských vyslanců a setrval na neakceptovatelném postoji o vytvoření kyperské konfederace a na mezinárodním uznání Severokyperské republiky.

Teprve po soustředěném diplomatickém tlaku se v prosinci 2001 sešel Denктаš s kyperským prezidentem Glafcosem Claridisem pod patronátem speciálního poradce OSN Alvara de Sota. Výsledkem této schůzky byla dohoda o zahájení dvoustranných jednání od polovina ledna 2002, a to bez kladení předběžných požadavků a s cílem dosáhnout konečného vyřešení rozdělení ostrova a všech otázek souvisejících. Předmětná jednání však následně probíhala téměř celý rok bez sebemenšího pokroku. Ani vcelku nadějný rámcový plán generálního tajemníka OSN Annana k vyřešení sporu zasláný oběma stranám v listopadu 2002 se nedočkal adekvátní odpovědi ze strany kyperských Turků, kteří požádali o jeho zpřesnění. Obnovný plán byl na začátku prosince 2002 předán oběma stranám.

Třináctého prosince 2002 Evropská rada na svém zasedání v Kodani schválila přijetí všech deseti kandidátských zemí do Evropské unie k 1. květnu 2004. Rauf Denктаš se přes pozvání a naléhání Kofiho Annana na zasedání do Kodaně nedostavil a omluvil se pro vážné zdravotní problémy. Třináct dní po kodaňském zasedání Evropské rady vypukly na okupovaných územích Kypru masivní demonstrace 30 000 kyperských Turků nesouhlasících s Denктаšem a požadujících vyřešení kyperské otázky do konce února 2003 na bázi Annanova rámcového plánu. Vůdce demonstrantů Mustafa Akinci při této příležitosti prohlásil, že Denктаš ne-reprezentuje zájmy kyperských Turků. Situace se pak opakovala na začátku února 2003, kdy do ulic tzv. Severokyperské republiky vyšlo 50 000 lidí a požadovalo rezignaci Denктаše v případě nedosažení dohody do konce února 2003. Zároveň demonstující vyjádřili přání vstoupit ve sjednocené zemi do Evropské unie.

V polovině února 2003 se v řecké části ostrova konaly prezidentské volby, které vyhrál Tassos Papadopoulos, ale ani výměna na řecké straně vyjednávacího stolu nepomohla překlenout vzájemnou nedůvěru. Smrtelnou ránu vyjednávání zasadil opět Rauf Denктаš, který na počátku března 2003 striktně odmítl základní premisy již podruhé přepracovaného plánu generálního tajemníka OSN na urovnání kyperského problému, a znemožnil tak jeho předložení ke schválení případného referendu konanému pro tento účel rovněž na okupovaných územích. Kolaps rozhovorů o vyřešení dlouholetého kyperského sporu vyvolal řadu negativních reakcí a kritiky nedostatečné politické vůle na straně Turecka a kyperských Turků, a to především ze strany kyperských Řeků, Evropské unie a OSN.

Kyperská otázka vstupuje do Evropské unie

Více než třicetiletá historie budování vztahů k ES se úspěšně uzavírá přijetím země do Evropské unie k 1. květnu 2004. Kypr zahájil tuto náročnou fázi jakožto formálně jednotná a suverénní země, ač dostatečně nerespektující dohodnuté zásady garančních smluv z roku 1960 ohledně zacházení s tureckou menšinou, a ukončil je v poloze země rozdělené umělou hranicí a nárazníkovou zónou nikoho. Více než třetina území Kypru je pod faktickou kontrolou Turecké republiky a strádá pod její drtivou vojenskou silou. Samozvaná Severokyperská turecká republika se nachází v naprosté ekonomické, vojenské i politické závislosti na turecké metropoli. Tato část Kypru postupně ztrácí svůj kyperský charakter v důsledku demografických změn a nivelizace kulturního dědictví. Postavení kyperských Turků se okupací země taktéž nezlepšilo.

Kypr, stejně jako mnohokrát ve svých dějinách, se stal toliko objektem velmocenských zájmů. Mocenské vakuum vzniklé po odchodu britských vojáků nedokázaly nadotčené udržet mnohostranné garanční dohody z roku 1960. Turecko, jež od roku 1960 usiluje o vstup do ES, si jednostrannou akcí rozhodlo posunout hranice až do severních partií kyperské bašty. Neúspěšné Řecko, zmítané v první polovině sedmdesátých let minulého století nestabilitou, v té době nedokázalo rázněji odpovědět na tureckou invazi, stejně jako přihlížející Velká Británie a integrující se západní Evropa, které nechtěly přispět k rozkladu Severoatlantické aliance.

Předivo vzájemně propletených politických kauzalit umožnilo Turecko dlouhodobě okupovat severní Kypr a přetvořit jej politikou represe de facto v jednu ze svých provincií. Dědictví studené války okořeněné tradiční rivalitou dvou středomořských mocností přispělo k vytvoření patové situace, která je dnes nazývána kyperskou otázkou. Je však co do své povahy tato otázka skutečně „kyperskou“? Nejedná se spíše o otázku tureckou, když přihlídneme k cha-

rakteru současného režimu v tzv. Severokyperské republice a úsilí Turecka o vstup do Evropské unie?

Turecko se snaží vůči Evropské unii profilovat jakožto země dodržující lidská práva a suverenitu sousedních států, jako země schopná akceptovat náročná vstupní kritéria stanovená pro vstup do Evropské unie. Kypř je bohužel dokladem opaku, jak to koneckonců deklaroval v poslední době svým rozsudkem i Evropský soud pro lidská práva. Turecko neoprávněně okupuje suverénní stát a promítá do úrovně stávající mezinárodněpolitické situace neblahé dědictví minulosti, s nímž se očividně není schopno samo vyrovnat. Politika torpédování dvoustranných rozhovorů obou kyperských etnik zatím vede k zamezování znovusjednocení ostrova a vstupu okupovaných území do Evropské unie. Ta si již však v tomto duchu jednou poradila a bez větších problémů dokázala vstřebat rozlohou mnohem větší území východní části Německa. Turecko hraje s nízkými kartami a je si vědomo kontraproduktivity zachovávání statu quo na ostrově, který si nyní v řecké části posiluje vlastní bezpečnost prostřednictvím vstupu do Evropské unie. Mocenské vakuum se tak opět vyplňuje.

Pakliže Turecko spěchá do Evropské unie, jejíž výhody spočívají v překonávání dílčích bariér a v budování jednotného vnitřního prostoru bez limitů ve svobodě pohybu osob, služeb, zboží a kapitálu ruku v ruce s dodržováním lidských práv, nemůže současně setrhnout na neřešení kyperské otázky, která takové bariéry staví a udržuje, nepočítáme-li ekonomické vazby k samotnému Turecku. V neposlední řadě je třeba se ptát, kdy Ankara pochopí, že o jejím potenciálním vstupu bude spolurozhodovat rozdělený Kypř.

v.kostal@seznam.cz

Seznam použité literatury:

- Alemdar, S.: International Aspects of the Cyprus Problem, Dodd, 1999.
- Calotychos, V.: Cyprus and its People, Westview, 1998.
- Dood, C. H.: Cyprus and Turkish Foreign Policy, Eothen Press, 1999.
- Ecevit, B.: The Cyprus Question, Ankara, 1999.
- EIU: Cyprus and Malta – Country Profile, Brussels, 1994.
- Kairidis, D.- Phaltgraff, R. – Varvitsiotis, T.: Security in Southeastern Europe and Greek – Cyprus Conflict on the Island, Athens, 1999.
- Loizides, S.: The Cyprus Question and the Law of the UN, London, 1954.
- Lygeros, S.: Cyprus: on the Verge of Extinction, Athens, 1993.
- Maier, F. G.: Cyprus from Earliest Time to Present Day, London, 1968.
- Ozgur, O. A.: Cyprus in my life: testimony of a Turkish Cypriot diplomat, Ankara 2001.
- Papadopoulos, T.: Cyprus, developments and realities, London, 1969.
- Papadakis, Y.: Enosis and Turkish Expansionism, Colorado, 1998.
- Tzerkan, P.: Geschichte der Republic Zypern, Berlin, 1998.
- Vanezis, P. N.: Cyprus – the way to fall the EU membership, Athens, 1995.

SLOVENSKO volí prezidenta

Rok 2004 bude pro slovenské občany rokem poklesu životní úrovně, sociálních nepokojů, zavedení placeného vysokého školství, vládních krizí. Bude zároveň rokem vstupu Slovenska do Evropské unie a druhých přímých prezidentských voleb. Kdo se stane třetím prezidentem druhé Slovenské republiky, na to odpoví dubnové hlasování slovenských občanů.

VLADIMÍR SRB

Od 1. ledna 1993, kdy samostatná Slovenská republika vznikla, zastávaly funkci individuální hlavy státu dvě osobnosti. První prezident Michal Kováč, ekonom a ex-předseda Federálního shromáždění, byl volen nepřímou, Národní radou Slovenské republiky (NR SR). Když 2. března 1998 skončil jeho mandát, nebyl v důsledku vnitropolitické situace slovenský parlament schopen zvolit jeho nástupce. Tehdejší poslanci se po několika marných volebních pokusech rozhodli odložit další výběr na dobu po uskutečnění parlamentních voleb na podzim roku 1998. Výsledkem slovenské povolební situace bylo rozhodnutí zákonodárců změnit Ústavu SR tak, aby Kováčův nástupce mohl být volen přímo občany. 15. května 1999 proběhlo první kolo voleb slovenského prezidenta, žádný z deseti kandidátů neobdržel nadpoloviční většinu hlasů, 29. května se tak konalo kolo druhé. V něm se získal 57,18 procenta zvítězil společný kandidát tehdejší vládní koalice Rudolf Schuster, druhé místo obsadil Vladimír Mečiar.

Rudolf Schuster se narodil v roce 1934 v Košicích, kde prožil většinu svého života. Vystudoval Slovenskou vysokou školu technickou v Bratislavě, v roce 1984 získal titul kandidáta věd v oboru ekologie. Popularitu mu dvakrát přineslo vykonávání funkce primátora východoslovenské metropole, poprvé v polovině osmdesátých let, podruhé mezi léty 1994–1999. V listopadu 1989 se jako vysoký funkcionář Komunistické strany Slovenska stal předsedou Slovenské národní rady, na tomto místě zůstal až do prvních svobodných parlamentních voleb v červnu 1990. Poté odešel v pozici velvyslance ČSFR do Kanady, kde působil dva roky. Krátce před volbami 1998 založil Schuster Stranu občanského porozumění (SOP) s jediným cílem – prosadit se v boji o prezidentské křeslo. Dobře organizovaná SOP získala ve volbách v roce 1998 osm procent hlasů voličů, stala se součástí široké antimečiarské vládní koalice a její předseda se stal po koalicičním jednání 3. 11. 1998 společným kandidátem na prezidenta Slovenské republiky.

Ve svém prezidentském úřadě zažil Rudolf Schuster mnohá překvapení, stejně jako Slovensko zažívalo překvapení ze strany svého prezidenta. V červnu 2000 došlo u Schustera k perforaci tlustého střeva, slovenský prezident bojoval několik dnů o život v bratislavských nemocnicích. Po podivuhodných příhodách, kdy například sanitku s prezidentem nechtěl vrátit vpustit do bran nemocnice, se Schusterova rodina obrátila se žádostí o pomoc na českého prezidenta Václava Havla – ten zajistil pomoc „svého“ chirurga, innsbruckého profesora Bodnera, který již dříve operoval Václava Havla, postiženého stejnou diagnózou. Rudolf Schuster byl převezen do Innsbrucku, kde se postupně uzdravoval a z téměř beznadějněho stavu se úplně uzdravil. Během nemoci se konaly po území Slovenska bohoslužby za prezidentovo uzdravení; občané Slovenska si však kladli otázky o kvalitě slovenské lékařské péče, když se lékaři nedovedou postarat ani o prezidenta – co by se asi dělo s „obyčejným“ občanem? Zdravotní stav Rudolfa Schustera poznamenal v očích veřejnosti jeho další kroky ve funkci prezidenta. Kritiku sdělovacích prostředků vyvolala v červenci 2001 Schusterova cesta do brazilské divočiny (kde se jeho zdravotní stav nakrátko zhoršil), ale i zamýšlený výstup se středoevropskými prezidenty na nejvyšší slovenskou horu Gerlachovský štít. Z mediální podpory před volbami 1999 nezůstalo Schusterovi téměř nic, zejména díky jeho „výstřelkům“.

Ve vnitropolitickém životě se Rudolf Schuster postupně vzdaloval od souhlasu s politikou Dzurindovy vládní koalice. 5. prosince 2003 pronesl v NR SR projev, ve kterém mj. řekl: „Dnes som naozaj takmer skeptický. S pribúdajúcimi problémami prestávam veriť, že sa ich podarí odstrániť. Najmä preto, že je to nemožné dosiahnuť spôsobmi a metódami, o ktorých sme si mysleli, že v histórii Slovenska už patria minulosti. Vrátili sa nám v akože kultivovanejšej podobe, ale opäť sú tu.“¹⁾ Prezidentský projev vyvolal u vládní koalice značnou kritiku – koaliční politici ho označili za populistický a odmítli obsah vystoupení podrobněji komentovat. Prezident však reagoval, s vědomím, že se blíží další přímé prezi-

dentské volby, na stav mínění slovenské veřejnosti. Již v únoru 2003 označilo pouhé jedno procento (!) občanů kroky vlády Mikuláše Dzurindy v oblasti legislativy a soudnictví, boje s korupcí a kriminalitou či při snižování byrokracie nebo ve zdravotnictví za dobré.²⁾ V lednu 2004 by volby do NR SR vyhrál opoziční SMER Roberta Fica (24,0 procent hlasů), druhá by skončila Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko (LS – HZDS; 15,3 procenta), premiérova Slovenská demokratická a křesťanská unie (SDKU) se ocitla až na hranici volitelnosti.³⁾ Prezident Schuster zasadil v lednu 2004 vládní koalici další ránu – vyhlásil na první termín konání prezidentských voleb referendum o uskutečnění předčasných parlamentních voleb. Lednové průzkumy naznačují, že referendum by mohlo být platné (v SR je třeba, aby se k hlasování dostavilo alespoň 50 procent voličů).⁴⁾ To by znamenalo s největší pravděpodobností vypsání předčasných voleb do NR SR.

Podívejme se nyní na současné prezidentské kandidáty, kteří vstupují do volebního souboje v nepříznivé ekonomické a sociální situaci většiny slovenských rodin. V prvním kole letošních prezidentských voleb, které se budou konat 3. dubna, se bude kromě dosavadního prezidenta, který definitivní rozhodnutí kandidovat oznámil až těsně před uzavěrkou podávání přihášek, o voličské hlasy ucházet dalších jedenáct kandidátů. Podle voličských preferencí⁵⁾ je zatím nejsilnějším soupeřem Rudolfa Schustera (který byl v preferencích voličů v lednu 2004 až na třetí místo) ministr zahraničních věcí Eduard Kukan (SDKU). Absolvent Moskevského institutu mezinárodních vztahů a práv na Univerzitě Karlově v Praze Kukan je od roku 1964 kariérním diplomatem; v den vzniku samostatné SR se stal velvyslancem Slovenska v OSN. Poprvé se ministrem zahraničí stal v prozatímní Morav-

čkově vládě v roce 1994, podruhé v roce 1998. Eduard Kukan má vysoké šance v prezidentském souboji zvítězit, pokud postoupí do druhého kola a pokud slovenští katolíci nebudou považovat za vážnou překážku Kukanův neskrývaný ateismus.

Dalším známým kandidátem je předseda LS – HZDS Vladimír Mečiar. Ten již kandidoval před pěti lety, jeho současné preference se pohybují kolem osmnácti procent. Necelých patnáct procent voličů by v lednu 2004 dalo svůj hlas bývalému předsedovi NR SR Ivanu Gašparovičovi, který před volbami 2002 odešel z HZDS a založil vlastní Hnutí za demokracii. To se sice do parlamentu nedostalo, avšak Gašparovičova popularita je stále relativně vysoká. Podporu kolem šesti procent mají velvyslanec Slovenska ve Spojených státech amerických Martin Bútora a bývalý předseda Slovenské národní rady František Mikloško. Přibližně čtyři procenta voličů by si přála ve funkci prezidenta bývalého herce a současného bratislavského župana (= předsedu bratislavské krajské samosprávy) Ľubo Romana. Dalšími kandidáty jsou Jozef Kalman (bývalý místopředseda vlády za Sdružení dělníků Slovenska), primátor města Bánská Bystrica Ján Králik, diplomat a státní tajemník Ministerstva zahraničních věcí SR v letech 1994–1998 Jozef Šesták, novinář, boxer a emigrant Július Kubík a primátor města Martin Stanislav Bernát.

Podle slovenské ústavy navrhuje kandidáty na prezidenta buď minimálně 15 poslanců NR SR, nebo 15 000 občanů. Rudolf Schuster sesbíral 56 685 podpisů občanů, Jozef Šesták více než 27 000 podpisů, mezi 20 000–27 000 podpisů sesbírali kandidáti Bútora, Gašparovič, Králik, Roman, Kubík, pod dvacet tisíc občanů vyjádřilo podporu Jozefu Kalmanovi a Sta-

nislavu Bernátovi. Vladimíra Mečiara, Eduarda Kukana a Františka Mikloška navrhli poslanci jejich politických stran, tedy LS – HZDS, SDKU a KDH. Poslanci za SMĚR a nezávislí podpořili kandidaturu Ivana Gašparoviče, Schusterovi „předali“ své podpisy poslanci SMER-u, Komunistické strany Slovenska a nové strany Svobodné fórum.⁶⁾

V letošních prezidentských volbách nebudou voliči vybírat podle programů jednotlivých kandidátů, ale spíše dají na své pocity a emoce. Hlavní politická témata se vyčerpala – Slovensko bude součástí EU, bude přijato do NATO. Ideologická štěpení se především vinou antimečiarismu omezila na minimum, na Slovensku pak dochází k tak paradoxním jevům, jako je bezvýhradná podpora vstupu do EU ze strany komunistů. Občané důvěřují nejvíce ozbrojeným silám, médiím a církvi, prezident SR se v únoru 2004 těšil podpoře pouhých 38 procent obyvatel SR.⁷⁾ Současní kandidáti se omezují na získání sympatií, nepřinášejí nová témata. V každém případě však nového (či staronového) prezidenta čeká náročných pět let. Prezident Slovenské republiky bude s největší pravděpodobností zasahovat do průběhu mocenských krizí a možná i krizí celého politického systému. Bude nucen zaujmout postoje (alespoň symbolické) k nespokojenosti veřejnosti s vládní politikou. Je pouze otázkou času, kdy míra trpělivosti občanů, kteří jsou nuceni prožívat radikální sociální zvraty prakticky denně, skončí. Také proto bude zajímavé sledovat průběh volební kampaně, a především výsledky samotného hlasování.

srb@vpsps.cz

¹⁾ Citováno dle textu projevu Rudolfa Schustera na www-stránce Národní rady Slovenské republiky, <http://www.nrsr.sk/schodze/prezident.doc>

²⁾ Velšic, M.: *Sto dní vlády Mikuláša Dzurindy v zrkadle verejnej mienky*. In: Mesežnikov, G. (ed.): *Povolebné Slovensko*, IVO, Bratislava 2003, s. 11 a 15.

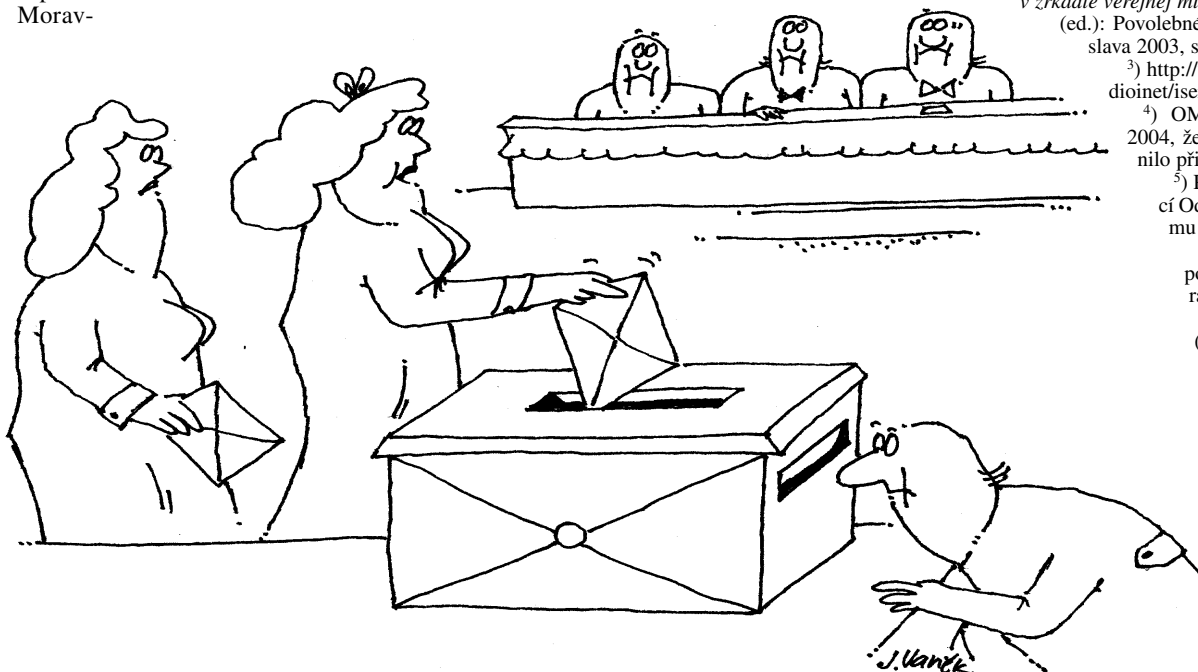
³⁾ <http://www.slovakradio.sk/radioinet/iservis/indexOmv.php?id=5>

⁴⁾ OMV Sro zjistil v lednu 2004, že referenda by se zúčastnilo přibližně 63 % voličů.

⁵⁾ Podle výzkumu preferencí Odboru mediálního výskumu Slovenského rozhlasu.

⁶⁾ Vznikla odchodem poslanců kolem exministra Ivana Šimka z SDKU.

⁷⁾ Výzkum ÚVVM ŠÚ (<http://www.statistics.sk>)

Súdán: mír na obzoru?

Súdán, jedna z nejrozervanějších afrických zemí, o jejíž vleklé občanské válce se informovalo v letech minulých již jen sporadicky, spěje v posledních měsících ke konečnému řešení konfliktu, který zemi sužuje již více než 20 let. Přestože některé významné body nesouladu již byly mezi dvěma hlavními válčícími stranami projednány a vyřešeny, stále přetrvávají rozpory nad několika citlivými otázkami, jejichž ošidnost by mohla zemi opět svést k dalšímu pokračování občanské války. Kromě slibných mírových rozhovorů bude zajímavé sledovat Súdán rovněž prizmatem výzkumu islámského radikalismu – jako významnou baštu islámského radikalismu, jehož ostří je v posledních letech nicméně otupeno přetrvávajícím vnitropolitickým vývojem.

TOMÁŠ RADĚJ

Zatímco v 80. a 90. letech byl Súdán zdrojem obav kvůli své podvratné činnosti proti Egyptu, podpoře radikálních islámských uskupení a spolupráci s Íránem, poslední roky súdánského režimu vykazují v tomto ohledu jisté známky zkliďnění a větší pragmatičnosti, dané především soustředěním na vnitřní problémy země. Je pravděpodobné, že v případě zapojení opozičních proudů do vládní politiky s sebou přinese tento nový vývoj též jisté změny v oblasti radikálního islamu, který doposud súdánský režim se slábnoucí intenzitou prosazoval. Také perspektiva dalšího vývoje súdánské obdoby Muslimského bratrstva¹⁾ (jež má svou kolébku v Egyptě), která nesla hlavní podíl na realizaci principů súdánského radikálního islamu, se tak ocitá na vážkách.

Vznik, existence a vývoj Muslimského bratrstva v Súdánu jsou specifické a zajímavé z několika hledisek – především z hlediska dosažené faktické moci a vlivu na vedení země, který procházel údobím plným zvratů a pragmatických, různorodých spojení. Druhou zajímavou skutečností je fakt, že k uvedenému úspěchu nepřispěla ani tak oblíbenost a masové rozšíření myšlenek bratrstva v Súdánu, jako spíše situace, v níž súdánští bratři využili politického vakuu k získání politické síly, a teprve až poté k následnému vybudování širší základny sympatizantů.

Súdán je nejen největší zemí afrického kontinentu (z hlediska územní rozlohy), ale zároveň jednou z nejchudších oblastí světa. Občanská válka trvá s určitými přestávkami již od roku 1955 a přinesla s sebou četné hladomory a obrovské množství (nejen) civilních obětí. Charakteristická je pro Súdán obrovská etnická, náboženská a jazyková roztržitost,²⁾ která komplikuje snahy o ukončení dlouholetého konfliktu. Súdán je i přes svou opatrnou spolupráci s USA v uplynulých letech nadále považován za baštu islámského radikalismu a je uváděn na seznamu zemí podporujících světový

terorismus. Neurované sousedské vztahy s ostatními státy v oblasti východní Afriky jsou navíc zdrojem mnoha lokálních přeshraničních konfliktů.

Historický vývoj

Území Súdánu bylo částečně islamizováno arabskými vojsky v 7. století,³⁾ nicméně minimálně o století dříve předcházela vpadu muslimských armád christianizace Núbie, starobylé severovýchodní části Súdánu, egyptskými Kopty. Núbijské státní křesťanské útvary dokázaly úspěšně čelit islámskému tlaku až do 13. století, kdy využili Mamlúkové dynastických sporů k oslabení Núbijců, což vedlo k postupnému úpadku jejich nadvlády nad severním Súdánem. Až teprve v 16. století tvořili zřejmě muslimové na núbijských územích většinu. V 16. století vznikl silný islámský sultanát Funj s centrem v Sennaru, který byl rozvrácen na počátku 19. století egyptsko-osmanským vojskem. Následovala osmanská nadvláda, prováděná zprostředkovaně přes egyptské vládce.

Jih dnešního Súdánu procházel doposud historicky nepřítli zmapovaným obdobím nesčetných kmenových válek mezi různými etniky, a vznikaly a rychle zanikaly různé kmenové a monarchické státní útvary malého významu. Pro sever Súdánu sloužil jih jako nevyčerpatelná zásobárna otrocké pracovní síly, přičemž praktiky především arabských otrokářů byly např. Osmanskou říší nejen tolerovány, ale i podporovány. Teprve Britové, kteří získali rozhodující vliv v Egyptě na sklonku 19. století, usilovali o ukončení podobných praktik. Významnou součástí súdánské historie je islámské reformistické hnutí *mahdíja*, vedené Muhammadem Ahmadem, jež zahájilo roku 1882 revoluci, která vedla k mahdistické kontrole severního Súdánu. V bitvě u Omdurmánu v roce 1898 porazilo britsko-egyptské vojsko poslední síly povstalců a získalo tak nazpět území, zvané Egyptský Súdán. Do roku 1955 byly staženy britské

a egyptské jednotky a 1. ledna 1956 vznikl nezávislý Súdán.⁴⁾

Občanská válka

Nový stát se musel hned od začátku potýkat s vypuknutím separatistického boje na jihu země. Velice zjednodušeně řečeno, animisticko-křesťanský a negroidní jih země bojuje proti hegemonii arabského muslimského severu – nicméně celou občanskou válkou probíhá množství dalších konfliktů různých linií týkajících se etnických, klanových a personálních vazeb mezi jednotlivými aktéry konfliktu. Občanskou válku zahájila vzpoura některých vojenských jednotek z jihu, které nesouhlasily se svým převelením do posádek, jimž veleli důstojníci ze severu země, a zabily stovky důstojníků a dalších osob pocházejících ze severu. Civilní demokratická vláda odpověděla popravami viníků, ale nebyla schopna zabránit organizaci ozbrojeného odporu na odlehlých místech jižního Súdánu. Na počátku 60. let se konflikt plně rozhořel a vedl k devastaci rozsáhlých oblastí na jihu země. Příměří uzavřené v roce 1972, a doprovázené ozbrojenými šarvátkami, trvalo nejistých 11 let. V roce 1983 zahájila nová vojenská vzpoura další kolo dosud neskončené občanské války. V roce 2002 přesto svítila naděje díky slibným mírovým jednáním v keňském Machakosu, navzdory celé řadě předchozích příměří, která ztroskotala záhy po svém vzniku.

Snahy o ukončení sužující války byly od 50. let komplikovány značnou politickou nestabilitou súdánského režimu, který se jako většina afrických zemí potýkal po získání nezávislosti s vojenskými převraty, a také častými pokusy o puč. Prvním zdárně dokončeným vojenským převratem bylo svržení civilní vlády v roce 1958, a vláda generála Abbuda do roku 1964. Přestože se zpočátku zdálo, že nové vojenské vedení zdárně řeší hospodářské a politické problémy země, neschopnost poradit si s problémem jihu brzy vzbudila v řadách obyvatelstva nedůvěru, která na počátku 60. let přerostla v masový odpor. Násilná arabizace a islamizace jihu zahájena generálem Abbudem jen přilila olej do ohně a výsledkem byl vznik ještě mocnějšího povstaleckého hnutí.⁵⁾ Generální stávka v říjnu 1964 byla významně podněcována súdánskými komunisty a muslimskými bratry, kterým se podařilo v nastalé situaci získat mnoho sympatizantů. Civilní vláda v letech 1964–69 nesplnila očekávání mnohých vrstev populace, a tak následoval vojenský převrat (tehdy) plukovníka Nimajrího v květnu 1969. Boje o moc s různými mocenskými frakcemi, které se postavily proti Nimajrímu, přetrvávaly až do počátku 70. let, přičemž toto období bylo pro bratry obdobím illegality. Nimajrí zrušil všechny dosavadní politické strany a postupně porazil své hlavní politicko-vojenské protivníky, především súdánské komunisty.⁶⁾ Velkou popularitu doma i v zahraničí přineslo Nimajrímu podepsání mírové dohody v etiopské Addis

Abebe v roce 1972, které efektivně vedlo k ukončení bojů. O jedenáct let později se Nimajrí, již pod značným vlivem bratrstva, rozhodl ke dvěma dalekosáhlým politickým krokům, jež vedly k opětovnému propuknutí občanské války v roce 1983.

Súdánské muslimské bratrstvo a jeho transformace na pozadí eskalace vnitropolitických sporů

Nelichotivou skutečností pro súdánské bratry je objektivní fakt, že neústupná politika severu, která je jednou z příčin pokračování vleklé občanské války, byla od 70. let do značné míry ovlivňována idejemi súdánského muslimského bratrstva. Súdánská odnož bratří vznikla ve 40. letech mezi súdánskými studenty na Chartúmské univerzitě, a rovněž se formovala mezi súdánskými studenty na egyptských univerzitách. Za oficiální počátek vzniku bývá pokládán rok 1949. Fakt, že od počátku museli bratří zápasit v získávání nových členů s komunisty, vedl k radikálnější rétorice súdánské odnože v 50. letech. Až nové vedení v osobě Hasana at-Turábího,⁷⁾ který se stal vůdcem muslimského bratrstva v roce 1964, dokázalo navýšit členskou základnu a učinit politiku a myšlenky bratří atraktivnějšími. Během tzv. „říjnové revoluce“ v roce 1964, která svrhla vojenskou juntou generála Ibrahima Abbuda, se chopili bratří nabízené příležitosti a kooperovali s novou demokratickou a civilní vládou. Díky otevřeně projevovanému nepřátelství vůči Súdánské komunistické straně získali bratří podporu některých konzervativních politických skupin, avšak opravdovou moc získalo bratrstvo až za vlády generála Džafara Nimajrího v 70. letech.

Slibně nastartovaný hospodářský rozvoj Súdánu na počátku 70. let silně utrpěl nepříznivým politickým vývojem. Ačkoli dohody z Addis Abeby vítal jih Súdánu s velikou úlevou, levicové a konzervativní muslimské síly, včetně bratří, s dosaženým řešením nesouhlasily, a podněcovaly proti Nimajrímu odpor. Zmařené převraty v roce 1973 a 1974 vedly Nimajrího v září 1974 k vyhlášení výjimečného stavu a k zatýkání desítek disidentů. V tomtož roce se proti Nimajrímu zformovala opoziční Národní fronta, v níž hrálo významnou roli politické křídlo bratrstva – Národní chartistická fronta, později přejmenovaná na Národní islámskou frontu (NIF). Další pokus o převrat v roce 1976 byl krvavě potlačen, nicméně urychlil proces tzv. „národního usmíření“, završený na počátku roku 1977 v Port Súdánu. Nejvýznamnější roli v tehdejší opozici hrál Sádiq Mahdí, předseda islámské strany Umma,⁸⁾ který se na počátku roku 1977 setkal s generálem Nimajrí v Port Súdánu, aby podepsali osmibodovou dohodu o ukončení nepřátelství.⁹⁾

Dohoda s opozicí v roce 1977 vedla k propouštění politických vězňů, amnestii a k demokratizaci politického a veřejného života. V roce 1978 proběhly svobodné parlamentní volby, v nichž získala opozice 140

míst z 304 křesel. Přesto se politická situace na konci 70. let opět vyostřila, a opozice začala kritizovat se stoupající smělostí korupci a klientelismus vládnoucího režimu, a také způsobilost Nimajrího k vedení země. Nimajrí reagoval na kritiku silící represí, ovšem část opozice, konkrétně muslimské bratrstvo (potažmo NIF), byla represí ušetřena a spolupodílela se na vedení země. Hasan at-Turábí získal v roce 1977 důležitou funkci generálního prokurátora, což bylo umožněno mimo jiné infiltrací bratrstva do rozmanitých profesních složek obyvatelstva, včetně klíčové armády a učitelského sboru.

Na rozdíl od egyptské odnože bratrstva, která si v meziválečném období získala respekt a obrovskou oblibu především svou rozsáhlou charitativní sítí, súdánské bratrstvo pod vedením Turábího dovedně využívalo politických krizí, a s pomocí pragmatických ideologických kotmelců trpělivě budovalo a rozvíjelo svou členskou základnu.¹⁰⁾ Na rozdíl od egyptských bratří, kteří se těšili masové podpoře (nejen) venkovského obyvatelstva, súdánská bratří stavěli svůj vliv na kvalifikovaných, vzdělaných vrstvách, a díky své výborné organizaci a přísné disciplíně postupně pronikali do důstojnického sboru, byrokratického aparátu a mezi dostudovanou mládež. Do jisté míry bratřím pomohl také vzestup islámské politiky v mnoha zemích Blízkého východu, který byl dozajista významným inspiračním a posilujícím faktorem při verbování nových členů.

Nová moc bratří sice přinesla NIF politický vliv, ale později byla NIF v čele s Turábím v očích některých původních sympatizantů diskreditována svou spoluprací s Nimajrího diktaturou, a bezohledným prosazováním svých politických stanovisek, především islamizace Súdánu. Neutěšená vnitřní situace v zemi a rostoucí hospodářské a sociální problémy vedly Nimajrího k příklonu k radikální islámské rétorice – tento pragmatický krok měl zachránit jeho hroující se režim, ale nakonec mu spíše zasadil poslední ránu.

Jmenování Turábího, bývalého děkana Právnické fakulty Chartúmské univerzity, generálním prokurátorem mělo za následek přibližování do té doby platných súdánských sekulárních zákonů islámskému právu šaría. V roce 1981 rozpustil Nimajrí autonomní jihosúdánský parlament, což bylo jižními skupinami vnímáno jako další negativní krok, v němž měla prsty Turábího NIF, potažmo bratrstvo. Plné zavedení šarie v roce 1983 potvrdilo nejhorší obavy jihu z agresivní politiky Turábího. Súdánská bratří již od svého vzniku chápali šariu jako lék na všechny neduhy země, a jejich sen se splnil v roce 1983, když se generál Nimajrí rozhodl pro zavedení šarie v celém Súdánu. Tomuto zoufalému kroku předcházely studentské demonstrace v letech 1981–82, generální stávka pracovníků na železnici v roce 1982 a vzrůstající nespokojenost jihu s dominancí severu, která vyvrcholila vojenským povstáním ve městě Bor v květnu

1983. Vojenští vzbouřenci, vedení plukovníkem Johnem Garangem de Mabiorem, brzy získali do svých řad tisíce dalších nespokojenců z řad súdánského vojska a občanská válka se obnovila s nepředstavitelnou divokostí a intenzitou. V čele odporu stálo Súdánské lidové osvobozené hnutí (SPLM), jehož vojenské křídlo vedené Garangem se nazývá Súdánská lidová osvobozená armáda (SPLA). Nimajrí zpočátku reagoval rozdělením jihu Súdánu na tři provincie, což bylo kontroverzní opatření zrušené pro odpor jihu již v roce 1972. Kromě tohoto opatření následovala snaha vojensky rozdrtit rebelii, a když se ani tento krok neukázal být účinným, vyhlásil Nimajrí v září 1983 platnost islámských zákonů, včetně drastických tělesných trestů.¹¹⁾

Proti plošnému uplatňování šarie se postavila strana Umma v čele se Sádiqem Mahdí, která správně předpokládala, že platnost šarie pro nemuslimy vzbudí zuřivý odpor jak na jihu země, tak také v severním Súdánu. Vzhledem k bídě země navíc Mahdí nesouhlasil s brutálním trestáním viníků, kteří se provinili jen drobnými krádežemi. Nimajrí se proto krátce před svým svržením pokusil některé aspekty šarie zmírnit, ale během státní návštěvy USA byl v dubnu 1985 zbaven moci nekrvavým pučem náčelníkem generálního štábu generálem Dahabem.

Třebaže se k moci v roce 1986 dostala opět demokratická civilní vláda,¹²⁾ vedená premiérem Sádiqem Mahdí, což oslabilo vliv bratrstva, následující léta byla poznamenána politickou nestabilitou, neúspěchy uzavřít příměří s jihem a debatami o dopadu islámských zákonů, jejichž uplatňování představovalo pro SPLA *casus belli*. Vykonávání tělesných trestů bylo sice pozastaveno, ale občanská válka pokračovala se všemi negativními důsledky, včetně opakujících se katastrofálních hladomorů, zaviněných mimo jiné přetnutím zásobovacích tepen vládními jednotkami, devastací rozsáhlých ploch následkem konfliktu a neochotou umožnit mezinárodním humanitárním organizacím významnější pomoc oblasti.

V červnu 1989 přišel další z řady vojenských převratů, vedený tentokrát generálem Umarem Hasanem Ahmadem Bašírem, který stál v čele skupiny Revoluční rada velení pro národní spásu (RCC-NS), složené z armádních důstojníků. Následovala perzekuce všech politických stran a opozičních skupin, svým rozsahem a brutalitou nevidaná dokonce i v Súdánu, nicméně súdánské bratrstvo se opět represím vyhnulo a vliv NIF byl patrný na mnohých rozhodnutích vládnoucí junty. Opět se potvrdilo, že bratří vedení Turábím jsou mistry převleků a nových spojení, která mají zajistit v duchu hesla „účel světlí prostředky“ setrvání u kormidla moci.

Izolace súdánského režimu

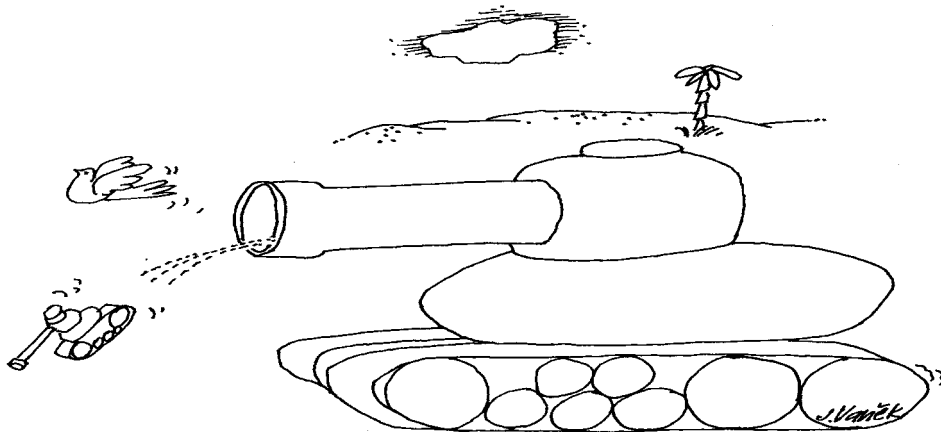
Bašířův režim v 90. letech dospěl svými vnitropolitickými i zahraničními kroky do stadia značné mezinárodní izolace, která trvá de facto dodnes. V roce 1990 utnuly

USA finanční rozvojovou pomoc Súdánu na základě stoupajícího trendu porušování lidských práv v zemi a se vzrůstající intenzitou kritizovaly vnitropolitické poměry. Humanitární pomoc nicméně nepřestala být. Spojenými státy do Súdánu dodávána. Během války v Perském zálivu v roce 1991 podpořil súdánský režim Irák, čímž se ještě více izoloval od většiny arabského světa. Státy Perského zálivu, které do té doby patřily k nejbližším dárcům Súdánu, omezily svou finanční pomoc a se stále větší nevrzostí nahlížely na súdánskou spolupráci s Íránem. (V roce 2003 vyjádřil Súdán spíše jen formální nesouhlas s operací USA v Iráku).

V roce 1991 byla opět zavedena kontroverzní šaría a roku 1993 byl Súdán zařazen americkou administrativou na seznam zemí podporujících teroristické skupiny. V roce 1996 byly na Súdán uvaleny sankce OSN, které následovaly po údajném súdánském angažmá v pokusu o zavraždění egyptského prezidenta Mubaraka v etiopské Addis Abebě v roce 1995, na němž se měli podílet i někteří etiopští důstojníci. Súdánské spiknutí bylo patrně vyvrcholením nepřátelských sousedních vztahů, komplikovaných spory o tok Nilu a súdánskou podporou egyptských islamistů.

Turábí až do roku 1996 nevykonával žádnou politickou či veřejnou funkci, nicméně jeho hnutí značně ovlivnilo novou ústavu, schválenou v roce 1998. V roce 1996 se stal Turábí mluvčím Národního shromáždění (parlamentu). V srpnu 1998, krátce po bombových útocích na americké ambasády v Keni a Tanzanii, podnikly USA raketový útok na farmaceutickou továrnu v Súdánu, která údajně měla schopnost produkovat nervový plyn VX, avšak další vývoj naznačil, že zpravodajské informace byly mylné a USA zničily neškodnou civilní továrnu.¹³⁾ Tragický omyl Clintonovy administrativy, která označila továrnu za vlastnictví Usámy bin Ládina, byla posléze označena za omyl zpravodajských služeb. V roce 2001 však nová Bushova administrativa naznačila, že s uspokojením vnímá pozitivní signály ze Súdánu, pokud jde o spolupráci v boji proti terorismu.

V Súdánu však na sklonku 90. let došlo k pozoruhodnému vývoji v řadách mocenské špičky. Mocenská roztržka Turábího s Bašírem v roce 1999 ohledně dalšího politického kursu vyvrcholila zatčením Turábího o dva roky později.¹⁴⁾ Turábí byl uvržen do domácího vězení na základě mlhavých obvinění ze „zločinů proti státu“, nicméně neproběhl žádný proces a nechyběly domněnky, že Turábího spor s vojenskou juntou je jen předstíraným manévrem. Hlavním důvodem byl však patrně fakt, že Turábího ambiciózní strana PNC (Lidový národní kongres – přímá pokračovatelka NIF) podepsala ve Švýcarsku v roce 2001 mírové memorandum s Garangovou SPLA, což bylo vnímáno jako politická hrozba ze strany Bašírova režimu. Po svém propuštění v říjnu 2003 Turábí prohlásil, že bude „pokračovat v práci pro ty samé principy,

kvůli nimž byl zatčen: demokracii, svobodu slova a lidská práva“.¹⁵⁾

Nová naděje?

Na sklonku 90. let mezitím ztroskotalo množství mezinárodních snah o urovnání občanské války a povstalci na jihu dosáhli významných územních zisků. Přesto se v současnosti zdá, že nejnovější mírové snahy, započaté v Keni v roce 2002, jsou zatím nejnadějnějším příslibem na ukončení katastrofální občanské války, která si od roku 1983 vyžádala až dva miliony obětí.¹⁶⁾

V říjnu 2003 byl Turábí propuštěn v rámci částečné politické amnestie z domácího vězení, ale je otázkou, jaký manévrovací prostor bude Turábí, potažmo PNC, mít pod bedlivým dohledem vojenské junty. Je zřejmé, že pro juntu prvotní důvody uvěznění odezněly poté, co sám súdánský režim zahájil bezprecedentní mírová jednání s povstalci na jihu. Nový ideologický převlek Turábího, který od konce 90. let prosazuje širší prosazování politických reforem, je uváženým pragmatickým krokem, který má pravděpodobně pouze posílit Turábího moc a vytvořit zdání, že PNC stojí v čele súdánské liberální, smířlivé politiky.¹⁷⁾ Ostatně budoucí aktivity PNC napoví více k dalšímu směřování této zvláštní regionální odnože Muslimského bratrstva.

Dosavadní výsledky mírových rozhovorů naznačují ochotu vládnoucí junty, neschopné potlačit separatisty silou, k významným kompromisům. V lednové dohodě (2004) byla Johnu Garangovi přislíbena funkce viceprezidenta, v tomtež měsíci se též podařilo dořešit otázku rámcového přerozdělení nerostného bohatství země, avšak jablkem sváru zůstávají některá sporná území, např. na ropu bohatý distrikt Abyei. V lednu 2004 byly zaznamenány nové boje, což ovšem není natolik překvapivé, neboť složitá a dlouhodobá jednání byla již v mnoha afrických zemích doprovázena sporadickými narušeními dohodnutých příměří. Není tedy prozíravé hýřit přehnaným optimismem, pokud jde o nadějně vyhlídky na rychlé a úplné ukončení bojů, nicméně výrazné utišení občanské války by mohlo zmírnit napětí v celém severovýchodním africkém regionu a přispět k řešení nejpálčivějších problémů, zvláště migračních vln a ničivých období hladomoru. Budoucí vývoj se bude též zřejmě nést ve znamení oteplování vztahů se Západem a značným oslabením

radikální islámské rétoriky. Naznačené perspektivy však mohou mít živnou půdu jen tehdy, pokud bude súdánský režim skutečně ochoten nastoupit cestu k míru.

radej@fss.muni.cz

¹⁾ Muslimské bratrstvo (Gam'ijat al-Ichván al-Muslimín) vzniklo v roce 1928 v Egyptě, a brzy se stalo masovým islámským hnutím, které inspirovalo vznik četných národních odnoží v desítkách dalších zemí islámského (a zvláště arabského) světa. Tyto odnože pak mnohdy přijaly jiné jméno, odlišnou taktiku a procházely samostatným specifickým vývojem, který jim mnohdy vnutil zcela jinou doktrínu a povahu než egyptské pramence těchto skupin. Zakladatelem Muslimského bratrstva byl učitel exegeze Koránu Hasan al-Banná, který vtiskl hnutí výrazný sociální rozměr. Právě charitativní aktivity různých regionálních bratrstev stojí za významnými úspěchy bratří na politickém kolbišti – zatímco v některých zemích je hnutí ilegální, případně pololegální, jinde se bratřím podařilo získat moc a vliv jako legitimní parlamentní subjekt (např. Jordánsko).

²⁾ V Súdánu existuje přes 130 různých kmenů, rozdělených na další etnické podskupiny, které se kromě náboženství a jazyka mnohdy liší také sociokulturními zvyklostmi a hlavním zdrojem obživy. Viz např. <http://www.sas.upenn.edu/African-Studies/Articles-Gen/cvllw-env-sdn.html>.

³⁾ Vyčerpávající popis historie Súdánu viz např. <http://www.countryreports.org/history/sudhist.htm>.

⁴⁾ O historii Súdánu ve 20. století viz např. http://www.worldstates.ws/World_Staes/Africa/Sudan/History nebo <http://www.hartfordwp.com/archives/33/index-f.html>.

⁵⁾ V roce 1963 se konflikt rozhořel v dosud nezasažených oblastech a vzniklo silné gerilové hnutí nazvané Anya Nya, jehož vedení později převzal generál Joseph Lagu, s nímž bylo v roce 1972 podepsáno zastavení bojů. Viz např. <http://www.cry-stalinks.com/nubia3.html>.

⁶⁾ V roce 1971 obvinil Nimajrí hlavní oponenty a soupeře bratrstva, Súdánskou komunistickou stranu, z příprav zmařeného vojenského převratu, a v rychlých procesech bylo několik vedoucích komunistických představitelů popraveno. Mnozí komunisti se uchýlili do exilu, což v konečném důsledku ochromilo aktivity súdánských komunistů, a pomohlo tak bratřím ke zmizení tradičního politického soupeře a zesílení dosahu jejich opoziční aktivity proti Nimajrímu. Reaktivaci komunistů přineslo až svržení Nimajrího v roce 1985. Viz např. <http://www.lupinfo.com/country-guide-study/sudan/sudan117.html>.

⁷⁾ Turábí proslul v 90. letech jako prominentní obhájce súdánskému režimu svou silnou demagogií – má působivé západní vzdělání, neboť kromě Londýnské univerzity vystudoval rovněž pařížskou Sorbonnu. Díky svým jazykovým schopnostem dokázal okouzlovat mnohé západní novináře, kterým poskytl celou řadu rozhovorů. Jeden z nich, který je typickou ukázkou Turábího demagogie,

Stav česko-německých příhraničních oblastí v období před vstupem ČR do EU¹⁾

Za několik měsíců se Česká republika stane řádným členem Evropské unie. Tato změna se nepochybně promítne do života celé české společnosti. Zvláště ní postavení v integraci do tohoto mezinárodního společenství budou hrát příhraniční oblasti, kde se bezprostředně stýkají mimo jiné také rozdílné výkonné ekonomiky a odlišná sociální prostředí. V českém případě bude mít z tohoto hlediska největší význam především česko-německá hranice. Je tedy užitečné detailněji se na tento prostor podívat.

JIRÍ ČESAL, DALIBOR HOLÝ

viz např. <http://www.aboutsudan.com/interviews/hassan-al-turabi.htm>.

⁸⁾ Islámská strana Umma, která je založena na reformních myšlenkách hnutí mahdíja, vznikla v roce 1945 a procházela v dalších desetiletích své existence střídavým obdobím ilegality a legální aktivity. V roce 1970 se stal jejím vůdcem Sádiq Mahdí, který byl na sklonku Nimajrího éry uvězněn za své protirežimní názory. V roce 1986 se stal po pádu Nimajrího ministerským předsedou nového režimu a podílel se na islamizaci Súdánu společně se svým zetěm Turábím, vůdcem NIF. Na sklonku 80. let nicméně Mahdí na rozdíl od Turábího ustoupil od principu uplatňování islámských zákonů v zemi s vědomím, že tyto zákony nebudou obyvatelstvem na jihu země nikdy přijaty, přičemž zrušení šarie chápal jako nezbytný krok pro dosažení příměří. Novým režimem byl v roce 1989 uvězněn a názorově se rozešel s Turábím.

⁹⁾ Popis zmíněného období viz [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sd0040\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sd0040)).

¹⁰⁾ O súdánských bratřích viz např. zajímavá marxistická studie „The Prophet and the Proletariat“ na <http://www.marxists.de/religion/harman/>.

¹¹⁾ Tělesné tresty, zvané v arabštině *hudúd*, jsou jedním z nejrozporuplnějších prvků islámského práva. Podle nich je prováděna např. amputace končetiny za krádež, kamenování za smilstvo nebo bičování za prostituci – záleží nicméně na rozhodnutí islámského soudu, jak drastický trest bude. Někteří islámští učenci považují *hudúd* za neospravedlivitelné tehdy, pokud panuje např. sociální nerovnost, což by prakticky např. v Súdánu znamenalo, že zloději by nebyli trestáni amputací, neboť sociální nerovnost panuje v určitém ohledu vždy a všude. Liberální učenci proto mají za to, že by se k těmto trestům nemělo vůbec přistupovat. Přesto se podobné tresty odehrávají ve větším či menším měřítku ve válkou rozervaných společnostech, jako je např. Afghánistán, Somálsko nebo Čečensko, což je způsobeno i růstem radikální religiozity v důsledku války. V oficiálním měřítku se v islámských státech jedná o poměrně okrajový jev, který se objevuje např. v dnešním Iránu nebo Saúdské Arábii.

¹²⁾ V parlamentních volbách v dubnu 1986 získala většinu křesel strana Umma (91), druhé místo získala se 64 křesly relativně umírněná islámská strana Demokratická unionistická strana (DUP), a na třetím místě se umístila Turábího NIF (51 křesel). Výsledky voleb svědčí o faktu, že ačkoliv se NIF zpravidla těší největší moci, s její skutečnou oblibou v řadách obyvatelstva to nemá příliš společného. Strana DUP, vedená politickým veteránem Muhammadem Mirgháním, prosazovala na sklonku 80. let umírněnou linii. Mirghání se stal nejvýznamnějším islámským politikem, který zdůrazňoval nutnost kompromisu v otázce šarie, a její neakceptovatelnosti pro jižní povstalecké hnutí. V roce 1989 uprchl Mirghání do egyptského exilu.

¹³⁾ O dalekosáhlých důsledcích útoku viz např. <http://www.hartford-hwp.com/archives/33/183.html>, nebo též <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4262778,00.html>. Viz též velmi přínosný článek na <http://www.sudan.net/news/press/postedr/42.shtml>.

¹⁴⁾ Viz např. článek „A relationship Gone Sour“ na <http://www.irannews.org/report.asp?ReportID=2188&SelectRegion=East-Africa>.

¹⁵⁾ Viz <http://www.peacelink.it/anb-bia-weak-2k3/031016d.htm>.

¹⁶⁾ Více o keňských mírových jednáních, započatých roku 2002, o nejnovějším vývoji mírových rozhovorů, včetně memorand, viz www.reliefweb.int/w/rwb.nsf. Další zajímavý článek viz na <http://www.justiceafrica.org/April03.htm>.

¹⁷⁾ Jak nedůvěřivě poznamenal jeden ze súdánských uprchlíků: „Mně levhart svoje skvrny?“ Viz <http://www.ahram-eg.com/weekly/2003/660/re4.htm>.

Zamýšlíme-li se nad vývojem česko-německých příhraničních oblastí, je nasnadě, že nejsnazší cesta vede přes vzájemné porovnání podmínek na obou stranách hranice. Tato komparace má však svoje úskalí. Hlavním problémem je míra srovnatelnosti dostupných dat. V některých případech dokonce potřebné údaje vůbec nejsou k dispozici. Jinými slovy, je možné si vytvořit obraz jen podle toho, k čemu máme přístupné informace. Ostatní můžeme jenom tušit, přičemž nepodložené rozdíly lze uchopit jen těžko. Jako příklad lze uvést výkaznictví firem, kde se na české straně běžně šetří jen podniky s dvaceti a více zaměstnanci. Avšak právě podniky do dvaceti zaměstnanců jsou pro pohraniční oblasti velmi významné.

Druhým problémem je vymezení území, které bude za příhraniční oblast považováno. Toto vymezení je velmi úzce svázané s administrativním rozčleněním v obou zemích, to znamená v českém případě s rozdělením území na kraje a okresy. Na německé straně na „Regierungsbezirk“ a „Kreis“. Toto administrativní vymezení je při vytváření zkoumaných pohraničních oblastí nutné respektovat.

Po posouzení všech pro a proti se ukazuje jako nepřijatelnější vymezení vzájemného českého a německého příhraničí statistickými jednotkami NUTS 4, které jsou identické s českými okresy a německými „Kreis“. Na české straně se jedná celkem o 14 okresů, a to Prácheň, Klatovy, Domažlice, Tachov, které sousedí s Bavorskem, a Cheb,²⁾ Sokolov, Karlovy Vary, Chomutov, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Děčín, Česká Lípa a Liberec³⁾, jež sousedí se Saskem. V německé části do takto definovaného příhraničí spadají v rámci Bavorska „Kreis“: Freyung-Grafenau, Regen, Cham, Schwandorf, Neustadt a.d. Waldnaab s městem Weiden, Tirschenreuth, Wunsiedel i Fichtelgebirge a Hof s městem Hof, a v rámci Saská: Vogtlandkreis, Aue-Schwarzenberg, Annaberg, Mittellere Erzgebirgskreis + Chemnitz, Frei-

berg, Weisseritzkreis, Sachsische Schweiz, Bautzen a Löbau-Zittau.

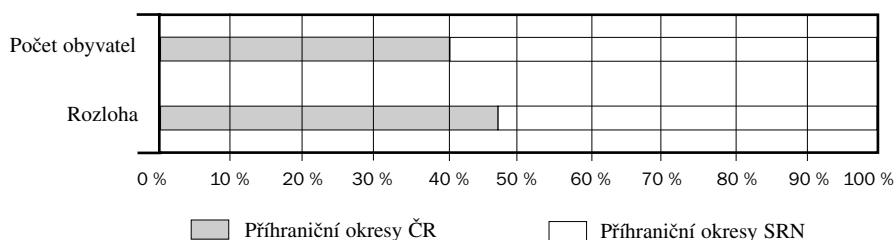
Prezentace příhraničních oblastí podle jednotlivých okresů je však velmi nepřehledná a do velké míry znesnadňuje komplexnější pohled. Pro statistickou analýzu je nutné výše zmíněné územní jednotky sloučit a přepočítat a vytvořit tak „nový územní celek“, který by bylo možné označit jako příhraničí. Pro potřeby srovnání je dále vhodné respektovat německé územní uspořádání (*bavorské a saské příhraničí*) a české příhraničí rozdělit na to, které sousedí s Bavorskem a které sousedí se Saskem. Přesto tam, kde charakter dat nepřipouští rozbor za sloučené okresy, je nutné přihlídnout k datům za kraje (*NUTS 3*), a to i přesto, že mohou obraz příhraničí poněkud zkreslovat.

Geografické a demografické charakteristiky

Takto definovaná česká a německá příhraniční oblast zaujímá celkovou rozlohu 30 570,5 km² a na tomto území žije cca 3 597 000 obyvatel. Podíl českého obyvatelstva bydlícího v příhraničních regionech představuje 14,1 procenta všech obyvatel ČR. V německém případě tvoří podíl Němců žijících v tomto příhraničí jen 2,6 procenta všeho německého obyvatelstva. Obdobný nepoměr panuje také při srovnání podílů území. Zatímco v České republice příhraniční okresy zaujímají 18,3 procenta veškeré rozlohy, v případě podílu německé části příhraničí k celému území SRN je to jen 8,6 procenta. Z tohoto hlediska je patrné, že pro Českou republiku má zmíněný příhraniční region celkově větší význam. Pokud by neexistovaly jiné faktory, bylo by z německé strany možné chápat česko-německou hranici jako oblast spíše regionálního významu. Mnohem významnější je však pro Bavorsko, a zvláště pak pro Sasko. V rámci Bavorska zaujímají příhraniční okresy 12,9 procenta celkové rozlohy, přičemž zde žije 7,4 procenta bavorských obyvatel. Pokud jde o Sasko, představuje rozloha příhraničních okresů dokonce více než

Graf č. 1

Podíl rozlohy území a počtu obyvatelstva v celém česko-německém příhraničí

třetinu (38,5 procenta) celkové rozlohy s více než čtvrtinovým (28,5 procenta) podílem obyvatelstva. Při porovnání podílů rozlohy a počtu českého a německého obyvatelstva v tomto „přeshraničním“ regionu (viz graf č. 1), můžeme dojít k celkovému závěru, že přestože má tento region pro ČR větší význam, je to Německo, které má ve zmíněném prostoru z demografického hlediska významnější postavení.

Vezmeme-li v úvahu příhraničí obou spolkových zemí oddělené a srovnáme-li je s českými příhraničními oblastmi, je patrné, že se, pokud jde o počet obyvatelstva, od všech regionů nejvíce liší oblast jihozápadních Čech, a to jak ve vztahu k severozápadním Čechám, tak i k Bavorsku. Mezi ostatními třemi regiony nejsou tak podstatné rozdíly. Nejvíce se počtem obyvatelstva k sobě blíží příhraničí severozápadních Čech a Sasko (viz graf č. 2).

Oblasti Sumavy a podhůří jsou především z české strany hranice osídleny vcelku řídko ve srovnání se středoevropským kontextem a tento fakt ovlivňuje mnohé další charakteristiky ať již v kladném (např. čistota přírody), či záporném (nižší ekonomický potenciál) smyslu. Naopak Podkrušnohoří je osídleno velmi hustě a je citelně zasaženo činností člověka.

Velmi se liší také podíl městského a venkovského obyvatelstva: v jižním – tedy česko-bavorském – příhraničí převládá venkovský charakter, naopak v severní česko-saské části je populace shromážděna především do měst.

Demografická situace v česko-německém příhraničí je ovlivněna historicky: došlo zde v posledních sto letech k dramatickému vývoji nesrovnatelnému s jinou oblastí střední Evropy. Nejprve jej poznamenaly oba odsuny obyvatelstva spojené s druhou světovou válkou, poté byly oblasti znovuosídleny obyvatelstvem, které k nim dodnes obtížně hledá svůj vztah. V Sasku pak došlo k ohromné emigrační vlně v 90. letech po sjednocení Německa.

Také negativní trendy v oblasti porodnosti se týkají více severní části, zejména Sasko, kde na počátku 90. let došlo k propadu v počtu živě narozených na 1000 obyvatel z 14,9 až na 4,9. Je zde také vyšší úmrtnost než v jižní části příhraničí. Přes to všechno není situace ani v česko-bavorském příhraničí idylická – obyvatelstvo tu stárne a není nahrazováno mladou generací,

i na bavorské straně je přírůstek obyvatelstva způsobován spíše imigrací.

Ekonomické charakteristiky

Obdobně jako u demografických charakteristik není česká a německá příhraniční oblast homogenní, ani pokud jde o stav hospodářství a trhu práce. Základní nerovnost je dána samotným rozdílem ve výkonnosti celé české a německé ekonomiky. Vezmeme-li v úvahu výši HDP na obyvatele, pak je Česká republika přibližně na pětinové až čtvrtinové úrovni. V absolutních hodnotách je nepoměrně pochopitelně ještě větší: objem HDP dosahuje pouze 2,7 procenta objemu německého HDP. České hospodářství je rovněž mnohem více závislé na německém trhu a investicích než německé na českém. Tento bazální nepoměr se pochopitelně promítá i v příhraničních oblastech. Z této perspektivy lze považovat regionální odlišnosti uvnitř státních celků za méně významné, přesto však ne zanedbatelné (viz tabulka č. 1).

Průmyslovější charakter vykazují jak na české, tak i na německé straně severnější okresy. Na obou stranách této hranice však dochází od počátku 90. let minulého století k poměrně složité hospodářské restrukturalizaci, jejímž průvodním jevem a koncem i důsledkem je utlumení hospodářské činnosti velkých podniků. V souvislosti s touto restrukturalizací došlo také k velkému nárůstu nezaměstnanosti (viz níže).

Podle struktury hospodářství⁴ je v České republice v primárním (zemědělství) a sekundárním sektoru (průmysl a stavebnictví) celkově zaměstnan výrazně větší podíl lidí (5,1 procenta, resp. 40,0 pro-

cent) než ve Spolkové republice Německo, která pro nás v tomto směru může představovat vzor. Jak naznačují hodnoty v tabulce č. 2, činil v roce 2000 tento rozdíl v primárním sektoru 2,3 procentního bodu, v případě sektoru sekundárního dokonce 5,5 procentního bodu. Naopak v Německu je výrazně více zastoupen sektor terciární (o 7,9 procentního bodu). Příhraniční regiony však mají často jiné hodnoty, než jsou celostátní charakteristiky. Při pohledu na tabulku č. 2 je patrné, že např. bavorské příhraničí se v roce 2000 v základním členění velmi podobalo svou strukturou zaměstnanosti v sektorech struktury v celé České republice. Výrazná podobnost byla zaznamenána také na obou stranách česko-saské hranice (viz tabulka č. 2).

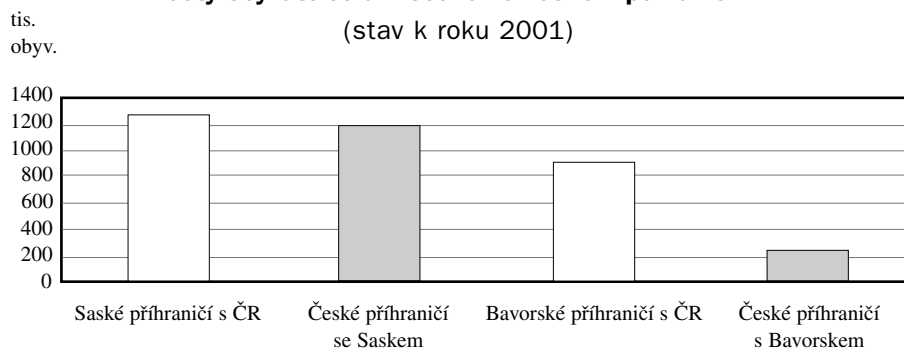
Příhraničí ČR s Bavorskem je z hlediska zaměstnanosti nadprůměrně zemědělské. Více než 10 procent zaměstnanců větších podniků⁵ na Domažlicku, Klatovsku a Prachaticku pracuje v primárním sektoru; služby jsou zde málo rozvinuté, zejména na Domažlicku, kde zaměstnávají pouze třetinu zaměstnanců větších podniků. Nadprůměrně zemědělské je také Tachovsko. Pozoruhodné je, že na Tachovsku ohromný podíl zaměstnanců zaměstnávají průmyslové podniky, podíl služeb na zaměstnanosti je malý, tím se Tachovsko dostává blíže k severní části pohraničí.

Naproti tomu je příhraničí se Saskem silně průmyslové, k zemědělství zde nejsou příhodné podmínky a zemědělský půdní fond zde byl v 90. letech dále omezen. Nejvíce tvoří podíl zaměstnanců v průmyslu v okrese Sokolov a Česká Lípa (oba 60 procent); menší než čtyřicetiprocentní podíl zde mají pouze okresy Cheb, Karlovy Vary, a zejména Ústí nad Labem, kde více než dvě třetiny zaměstnanců pracují ve službách (nadprůměrně vzhledem k ostatním okresům jsou zastoupeni především v dopravě a skladování, v pohostinství a ubytování a v peněžních institucích) a kde je nejmenší podíl zemědělství vůbec. Terciární sektor je dále více rozvinutý na Chebsku a Karlovarsku, což souvisí především s rozvojem lázeňství a cestovního ruchu. Také na Teplicku a Liberecku zaměstnává terciární sektor polovinu zaměstnanců.

Graf č. 2

Počty obyvatelstva v česko-německém pohraničí

(stav k roku 2001)

Tabulka č. 1 Srovnání HDP v příhraničních regionech ČR a SRN v roce 2000

HDP na obyvatele v tis. euro			
Jihozápadní příhraničí Čech	5,3	20,9	Příhraniční okresy v Bavorsku
Severozápadní příhraničí Čech	4,4	17,6	Příhraniční okresy v Sasku
ČR	5,4	24,7	SRN
ČR bez Prahy	4,1		
HDP v mld. euro			
Jihozápadní příhraničí Čech	2,9	19,0	Příhraniční okresy v Bavorsku
Severozápadní příhraničí Čech	5,0	21,9	Příhraniční okresy v Sasku
ČR	55,8	2030,0	SRN
ČR bez Prahy	41,9		

Poznámka: K tomu, aby bylo možné aspoň orientačně srovnat hospodářskou úroveň regionů, museli autoři na české straně sloučit územní jednotky na úrovni kraje, a to hlavně z toho důvodu, že na úrovni okresů se v ČR tyto údaje neuvádějí. Hodnoty v tabulce představují údaje za Plzeňský kraj pro jihozápadní příhraničí Čech a kraje Karlovy Vary a Ústí nad Labem pro severozápadní příhraničí Čech.

Nezaměstnanost

Velmi citlivým problémem je vývoj nezaměstnanosti. Při restrukturalizaci a pro zdravý vývoj hospodářství je určitá míra nezaměstnanosti potřebná, přičemž její struktura může naznačit, jakým směrem se dané hospodářství ubírá. Proto spíše než její míra je důležitá její skladba z hlediska výše kvalifikace nezaměstnaných osob a toho, zda kvalifikované osoby jsou schopny na trhu práce najít zaměstnání v relativně krátké době.

Je vcelku pochopitelné, že je na české a saské straně hranice, která je celkově průmyslovější, a tím i více zasažena restrukturalizací hospodářství, jako důsledek této restrukturalizace také vyšší míra nezaměstnanosti. Vcelku logicky se tak v možnosti sehnat zaměstnání příhraničí na české straně s Německem rozpadá na dvě ve svých charakteristikách odlišné části – jižní část sousedící s Bavorskem má nízkou nezaměstnanost, zatímco severní, sousedící se Saskem má v tomto směru situaci nejhorší z celé České republiky (viz graf č. 3).

Na české straně je nejvýraznějším znakem vysoká míra nezaměstnanosti v Podkrušnohoří, která souvisí s útlumem těžby energetických surovin a restrukturalizací těžkého průmyslu. K nejdramatičtějšímu zhoršení zde došlo v letech 1993–1996, dnes již nezaměstnanost neroste tak drasticky, spíše kopíruje trend celé ČR a v poslední době jeví i známky zlepšení. Situace naopak není tak špatná v lázeňské oblasti, zejména na Chebsku, kde je trh práce vcelku dobrý především díky cestovnímu ruchu. Lepší situace v nezaměstnanosti je také na Liberecku a Českolipsku, které se již převážně vyrovnaly s útlumem v oblasti tradičního lehkého průmyslu, zejména textilního a sklářského.

Celkově se ale nezaměstnanost v příhraničních okresech se Saskem vyznačuje velmi špatnou strukturou, především vysokým podílem dlouhodobě nezaměstnaných. Z tohoto hlediska je nejproblémovějším regionem Ústecký kraj, který má podíl dlouhodobě nezaměstnaných 62,5 procenta. Rovněž je tu vysoká míra nezaměstnaných u osob 20–24letých – 20,1 procenta⁶⁾ oproti 13,8 procenta v celé ČR; na nezaměstna-

nosti se významně podílí lidé s nižším vzděláním.

Na druhou stranu, v českém příhraničí s Bavorskem je míra nezaměstnanosti stabilně velmi nízká a relativně podprůměrná vzhledem k celé ČR (s výjimkou více průmyslového Tachovska, kde má spíše průměrnou hodnotu), avšak s tendencí k postupnému zhoršování. Celkový stav tedy není příliš optimistický.

Ze všech sledovaných oblastí je situace relativně nejkritičtější v Sasku. Vysoká míra nezaměstnanosti, která od roku 1991 do roku 2001 vzrostla z původních 9 procent na 19 procent, a kterou se stále nedaří účinně řešit, zůstává jeho největším problémem. Nejobtížnější situace je z tohoto hlediska v okrese Löbau-Zittau, kde se již tak vysoký podíl lidí bez práce v posledních letech ještě zvýšil. Celkově je relativní počet nezaměstnaných v Sasku zhruba dvojnásobný, než je tomu na úrovni celého Německa. Na druhou stranu je v této oblasti, obdobně jako v severozápadním příhraničí Čech, vysoká úroveň ekonomické aktivity obyvatel, což plyne z relativně lepších demografických ukazatelů. Je zde rovněž nadprůměrná odborná kvalifikovanost, a to i u žen.

V Bavorsku nezaměstnanost nepředstavuje tak vážný problém jako v Sasku, třebaže situace již není tak ideální jako na počátku 90. let. Také rozdíly ve vývoji nezaměstnanosti v celém Bavorsku a v jeho hraničních oblastech s ČR nejsou tak velké. Přesto od roku 1991 až do současnosti má míra nezaměstnanosti jak v celém Bavorsku, tak i v jeho příhraničních oblastech tendenci růst.

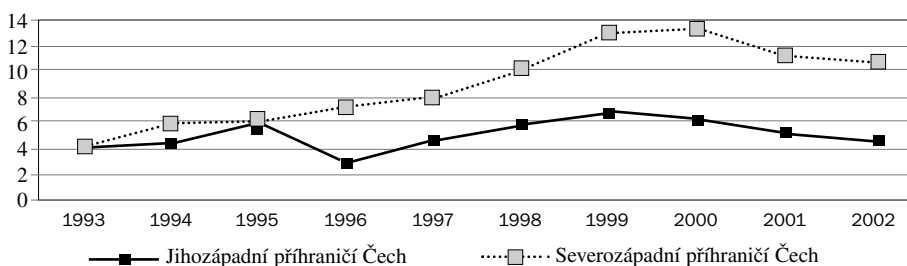
Problematika cen a mezd

Diference hospodářské výkonnosti mezi Českou republikou a SRN se promítá do úrovně cen, a to jak do cen zboží a služeb, tak především do ceny práce, a tím následně i do oblasti příjmů domácností. Rozdíl v nákladech práce znamená, že podniky v České republice vydají podstatně méně peněz na zaměstnávání osob než v SRN. Větší nerovnost je pochopitelně ve srovnání s bohatým Bavorskem než s postkomunistickým Saskem, ale i tam jsou při srovnání s ČR náklady práce čtyřikrát větší. Tato disproporce vytváří mimo jiné také tlak na české pracovníky, aby si hledali místo na německé straně hranice, kde je vyšší mzdová úroveň (viz tabulka č. 3).

Z hlediska mezd zaměstnanců větších podniků na české straně hranice není mezi jednotlivými příhraničními okresy mnoho výrazných rozdílů. Obecně jsou chudší jižní, více zemědělské oblasti, kde průměrné mzdy dosahují jen 93 procent průměru severní části, přičemž nejnižší mzdy jsou v posledních letech na Prachaticku, dosahuje pouze 83 procent průměrné mzdy za celou Českou republiku. Nejvyšší průměrnou mzdou nalezneme stále ještě v Mostecku (102 procenta celé ČR), to si však v uplynulých 10 letech relativně velmi pohoršilo – v roce 1993 zde mzda převyšovala celorepublikový průměr o 15 procent.

Graf č. 3

Srovnání míry nezaměstnanosti v českém příhraničí s Německem

Zdroj: ČSÚ-VŠPS

Tabulka č. 2 Srovnání struktury zaměstnanosti v ČR a SRN

Hospodářská struktura (zaměstnanci v % v letech 1999–2000)			
	primární sektor	sekundární sektor	terciární sektor
České příhraničí se Saskem	3,2	44,1	52,7
České příhraničí s Bavorskem	–	–	–
Saské příhraničí s ČR	3,9	43,3	52,2
Bavorské příhraničí s ČR	5,7	39,0	55,3
ČR	5,1	40,0	54,8
Bavorsko	3,7	31,6	64,7
Sasko	2,6	33,0	64,4
SRN	2,8	34,5	62,7

Zdroj: OECD, ČSÚ, Statistische Landsamt des Freistaates Sachsen, „Auswertungen des Bayerischen Landesamts für Statistik und Datenverarbeitung aus der Beschäftigtenstatistik der Bundesanstalt für Arbeit“

Vzhledem k průměru se mzdy v 90. letech snižovaly v celém českém příhraničí (což je však dáno do určité míry silně rostoucími mzdami v Praze); celkově dnes tvoří mzdy v příhraničních okresech jen 92 procenta celkové průměrné mzdy ČR, přitom ještě na začátku 90. let byly srovnatelné. Nejvíce si postavení zhoršily okresy Sokolov a Prachatice. Nejméně se tento vývoj dotkl Liberecka a Karlovarska.

V Sasku, jak již bylo výše zmíněno, jsou mzdy přibližně o třetinu nižší než v Bavorsku a čtyřnásobně ve vztahu k České republice. Pokud srovnáme situaci uvnitř samotného Saska, nejsou z hlediska příjmů domácností v příhraničních oblastech sousedících s ČR výraznější odlišnosti od průměrného stavu. Nalezneme zde však výraznou disproporci mezi samotnými příhraničními oblastmi, a to zejména mezi dvěma nejvýhodnějšími okresy a zbytkem příhraničí, kde jsou příjmy domácností průměrné až nadprůměrné vzhledem k celkovému saskému standardu. Bautzen a zejména Löbau-Zittau mají naopak příjmy velmi nízké.

Na bavorské straně jsou z hlediska příjmů domácností difference větší než v Sasku. Domácnosti v bavorském příhraničí mají dlouhodobě nižší příjmy, než je celobavorský průměr, přičemž rozdíly mezi těmito příjmy zůstávají spíše konstantní.

Pendlerství

Rozdíly mzdových a cenových úrovní v tržním hospodářství vyvolávají transfer práce přes hranice. V česko-německém příhraničí se na něm významnou měrou podílí pendlerství českých zaměstnanců do Německa, zejména v jižní oblasti. Je pravděpodobné, že do budoucna zůstanou současné poměry v příjmech domácností mezi Bavorskem a jeho příhraničními oblastmi sousedícími s ČR víceméně zachovány, ale na druhou stranu zde existuje reálná možnost určitého transfe-

ru práce a pracovních sil, které mohou úroveň příjmů v tomto regionu ovlivnit. S největší pravděpodobností by se však mnohem spíše jednalo o širší region (ne-li celé Bavorsko) než jen o jeho příhraniční okrese.

Obecně se předpokládá, že tzv. migrační práh, tj. předpokládané zvýšení životní úrovně motivující ke stěhování, je na úrovni cca 25% nárůstu původní hodnoty. Je nutné poznamenat, že rozdíly v mzdových úrovních mezi ČR a SRN jsou podstatně vyšší než tento migrační práh. Na druhou stranu musíme vzít v úvahu dva faktory – především, že český pracovník má na německém trhu práce mnoho nevýhod oproti domácím uchazečům o zaměstnání (většinou neovládá dokonale jazyk ani nezná dostatečně místní podmínky), takže se může ucházet pouze o horší pracovní místa a mzda, která mu je nabídnuta, je podstatně nižší než mzda běžná. Druhý podstatný faktor tvoří legislativní omezení pohybu osob, která platí pro české občany v Německu, a která budou pokračovat i po vstupu do EU v roce 2004, vzhledem k přechodnému období, které si při přijímání nových členských států vynutilo právě Německo (spolu s Rakouskem).

Pokud český uchazeč o zaměstnání v SRN překoná tyto bariéry a získá pracovní místo, přichází na řadu druhá úvaha. Ceny zboží a služeb v SRN jsou výrazně vyšší než ceny v České republice, takže po přestěhování se pracovníkovi podstatně zvýší spotřeba domácnosti, čímž přichází o velkou část výhody pramenící z rozdílné mzdové úrovně. Řešením je každodenní dojíždka přes hranici do zaměstnání – pendlerství. Cesty do Německa za prací přinášejí pendlerům vysoké zisky, neboť vydělávají několiknásobně vyšší západní mzdy, ale většinu své spotřeby realizují za nízké české ceny. Tento cenový diferenciál nemotivuje pouze české pendlery, ale na druhé straně hranice naopak láká německé obyvatele ke „spotřební turistice“ do České republiky. Nicméně je pochopitelné, že tímto způsobem musí docházet k srovnávání obou úrovní vlivem převládající nabídky a poptávky. To vede na jedné – německé – straně k nezaměstnanosti a poklesu výdělků, protože Češi jsou ochotni pracovat i za nižší cenu (mzdu); na druhé, české straně hranice ke zvýšení kupní síly pendlerů. Tím pendlerství spolu se „spotřební turistikou“ vede ke zvyšování cenové úrovně zboží a služeb – na to silně doplácí obyvatelé českého příhraničí, kteří nemohou participovat na tomto „sblížování“, tedy na zmíněném klesání rozdílu v obou cenových úrovních, především tedy důchodci, státní zaměstnanci atd., kteří jsou vázani na český stát a českou ekonomiku. Na německé straně ceny klesají, což je dobré pro nakupující, ztrácí však podnikatelé, kteří při zvýšené konkurenci musí minimalizovat své zisky, a přenesené ztráty i jejich zaměstnanci na mzdách.

Ke srovnávání cenových úrovní v minulosti již docházelo – postupně a přeneseně prostřednictvím inflace, která byla vyšší v České republice než v SRN. Vyrovnávání mzdové úrovně je také patrné, a to i oproti Sasku. V českém příhraničí je však toto mzdové vyrovnávání, jak již bylo svrchu naznačeno, vcelku pomalejší než pražskými mzdami ovlivněný celorepublikový průměr.

Pendlerství je častější v bavorském příhraničí ČR, v severní části příhraničí je slabé, na což má vliv vysoká nezaměstnanost v Sasku. Statistické odhady hovoří o tom, že za prací vyjíždí do SRN zhruba 1,6 procenta zaměstnanců okresů na bavorském příhraničí (týká se to zejména okresů Prachatice, Domažlice a Klatovy), zatímco v saském příhraničí je to celkem jen cca 0,2 procenta zaměstnanců, přičemž se to týká zejména Sokolovska a Karlovarska; v severní části (od okresu Most na sever) tento jev nebyl zaznamenán s výjimkou Děčína téměř vůbec. Je tedy pravděpodobné, že pendlerství do Saska je zcela marginální

Tabulka č. 3 Srovnání průměrných měsíčních nákladů práce a mezd v Sasku, Bavorsku a ČR, údaje v euro, přepočtené směnným kursem, rok 2000

země/ukazatel	celkové náklady práce	z toho mzdy včetně odměn
Sasko	2462,4	1911,1
Bavorsko	3675,6	2827,2
Česká republika	590,3	425,2

Zdroj: 2000 Labour Cost Survey/ Úplné náklady práce

a naprostá většina pendlerů směřuje svou snahu do Bavorska.

Pracovní migrace obyvatel pohraničí pomáhá částečně řešit transformační problémy české ekonomiky a prosadila se jako funkční strategie zaměstnanectvého chování přinášející efekt jak občanům, tak příliv devizových prostředků do ekonomiky České republiky. K negativním důsledkům postupně se utvářejícího přeshraničního trhu práce patří v podmínkách ekonomické nerovnosti tzv. *efekt mexické hranice*, kdy relativně kvalifikovaná pracovní síla plyne do SRN a doma zůstávají méně schopní či neaktivní, nekvalifikovaní a obtížně rekvalifikovatelní lidé.

Vcelku se tedy můžeme přiklonit k názoru, že se před vstupem do Evropské unie česko-německé příhraniční oblasti ocitají z hospodářského a sociálního hlediska na určité křižovatce. Na jedné straně jsou zde, jak naznačuje např. úroveň vzájemné hospodářské výměny mezi Českou republikou a Saskem,⁷⁾ předpoklady pro vzájemně výhodnou intenzivnější spolupráci a rozvoj, na druhé straně však zde byly zaznamenány trendy, které jako by předznamenávaly (*severo-západní pohraničí*) nebo utvrzovaly (*jihozápadní příhraničí*) periferní ráz česko-německého příhraničního prostoru. Další utváření této oblasti není závislé jen na tom, jak se podaří příhraničním regionům začlenit do struktur Evropské unie, ale a možná ve větší míře na úrovni vlastní česko-německé hospodářské spolupráce a také na tom, jak se zde podaří zvládnout a dokončit restrukturalizaci hospodářství v tom smyslu, aby tyto oblasti byly na jedné straně hospodářsky zajímavé – na straně druhé – aby tak byly přitažlivé pro každodenní život lidí.

jiri.cesal@volny.cz

¹⁾ Článek byl sepsán na podkladě zkušeností se zpracováním výzkumného projektu MZV ČR (RB 6/5/3) „Analýza a předpokládaný vývoj hraničních oblastí ČR–SRN“.

²⁾ V případě Chebska, třebaže sousedí jak s Bavorskem, tak i se Saskem, byla po posouzení všech okolností dána přednost jeho zařazení k česko-saskému příhraničí.

³⁾ Okres Liberec byl, třebaže s Německem sousedí jen okrajově, do výzkumu zahrnut s ohledem na širší dějinné souvislosti.

⁴⁾ Strukturu hospodářství je možné sledovat z několika hledisek. Za nejvhodnější lze považovat analýzu zastoupení jednotlivých odvětví podle jejich podílu na celkovém HDP nebo podle počtu zaměstnanců pracujících v jednotlivých odvětvích. Vzhledem k tomu, že na české straně nejsou dostupné hodnoty HDP na úrovni okresů, autoři se soustředili především na analýzu struktury hospodářství z hlediska zaměstnanosti.

⁵⁾ Chceme-li analyzovat možnost práce v českém příhraničí, je možné se zaměřit na velmi přesné statistiky o zaměstnancích, ty se však týkají bohužel pouze podniků s 20 a více zaměstnanci, nebo o celkovém počtu podniků v okresech, avšak bez dalších informací.

⁶⁾ Údaje jsou za rok 2001.

⁷⁾ Česká republika patří spolu s USA, Velkou Británií, Francií, Itálií a Ruskou federací mezi šest největších obchodních partnerů Saska, přičemž na české straně převažovaly v roce 2000 dovozy do Saska nad vývozem. Z hlediska dovozů do Saska byla ČR po USA a spolu s Ruskou federací druhým až třetím nejvýznamnějším partnerem. Vzájemná obchodní výměna dlouhodobě významně roste, přičemž se od roku 1995 do roku 2000 přibližně zdvojnásobila. (10 Jahre Statistisches Landesamt 1992 bis 2001. Statistisches Landesamt des Freistaats Sachsen, Kamenz 2002, s. 151–163.)

Reakce na Bednáře

V prvním letošním čísle Mezinárodní politiky byla uveřejněna rozsáhlá stat' Miloslava Bednáře o návrhu evropské ústavy. Aniž bych se dotýkal samotné otázky, kterou tato stat' řeší, chtěl bych se v krátkosti zmínit o jednom rysu zmíněné statí, rysu, jež nelze pominout, a tím je autorem používaný slovník.

FILIP TESAŘ

Je očividné, že autor má určitá slova a floskule ve zvláštní oblibě. Mezi jeho nejoblíbenější výrazy spojenými s Evropskou unií patří: dirigistický, centralistický, byrokratický, despotický, vazalský, a zejména nedemokratický. Jakmile se autor pustí do podrobnějšího rozboru, nadužívání tohoto přívlastku je zřejmé. Když se zamýšlí nad funkcí ministra zahraničí EU, neobejde se bez něj v podstatě při jakékoli zmínce o dotyčné funkci. Slovo „nedemokratický“ dávno přestalo být součástí analýzy, je emotivním zvoláním, ministr je nedemokratický, orientace zahraniční politiky EU je nedemokratická, ba vytváří vzorový model nedemokratické světovlády. Slovo jako by žilo vlastním životem a určovalo autorův pohled na věc, protože vyvolává emotivní představy, které pak autor považuje za skutečnost.

V článku nejde ani tak o rozbor tématu, jde především o vyjádření toho, co autor cítí, co má rád a koho má nerad. V rámci rozdělení rolí se připisují kladné vlastnosti těm aktérům, kterým autor na základě citové volby přisoudil kladnou úlohu, a záporné vlastnosti a pohnutky se přirozeně spojují s těmi, které autor vnitřně odmítá. A na čtenáře se snaží zapůsobit citovými pákami spíše než nezaujatými argumenty.

Evropská rada je despotická, zato USA a NATO jsou zárukami demokracie a existence evropské civilizace (NATO přitom sice vzniklo jako spolek na obranu určitých hodnot, parlamentní demokracie mezi ně však nepatřila). Francie a Německo chtějí vliv USA oslabit, samotnou existenci NATO ohrožit, a ještě to maskují zvláštním jazykem, který má být pro

svěcence líbivý, leč nesrozumitelný. Autor se ovšem domnívá, že ho neomylně dešifroval.

V takto podaném klání krásných a zavržených idejí je souhlasící stát přirozeně nazván vazalským, nesouhlasící stejně přirozeně vzpurným. Vzpurný stát se jeho nedemokratičtí nepřátelé nesnaží přesvědčit, nýbrž jej nutí k ústupu. Ten je zřejmě nevyhnutelný, protože Francouzi a Němci mají po ruce své dva neposlušnější satelity, další vazalské státy a k tomu regiony, které vybízejí k odstranění demokratické státnosti. Výsledkem je pokles na status pouhé provincie. Emotivně nabitou mysl je možná mihne vzpomínka na Vercingetorigovu demokracii pohřbenou Ceasarem. Terminologie evokující nelibostnou bitvu silných se slabými je navíc doplněna výrazy naznačujícími, že nepřítel nehraje čestně – státnost je podkopávána, používají se manipulační praktiky a jedná se svévolně, aby bylo nakonec úsilí o rovnoprávnost pohřbeno.

Hegemonie Francie a Německa přetváří Evropskou unii v nedemokratický (jak jinak), byrokratický a centralistický útvar, ale to zřejmě není cílem: že by cílem byla nedemokratická světovláda? To přirozeně vysvětluje, proč se EU neštítí podporovat palestinské teroristy, kteří ohrožují demokratickou civilizaci, o společných plánech s ruskými a čínskými společnostmi ani nemluvě. Kdybych to viděl podobnými očima, do takové EU bych samozřejmě patřit nechtěl, tím spíše, když mne autor přesvědčuje, že je to v rozporu s dlouhodobě osvědčenou českou tradicí, která je na-

víc čímsi charakteristicky česká. Bohužel mne autor přesvědčuje pouze odkazem na vlastní spis, psaný v podobném stylu jako dotyčný článek, odkazuje tedy znovu na své vlastní přesvědčení. To příliš přesvědčivé není, a to přesto, že autor hrozí, že může přijít nejprve evropská a poté světová válka. I kdyby však k takovým válkám docházelo pokaždé, kdy se zmíněná česká tradice evropské jednoty dostala do konfliktu s úsilím Evropskou dirigisticky zcentralizovat (autor blíže nerozebírá, a zajímalo by mne, co má na mysli například v souvislosti s rokem 1914), nepoložil si autor otázku, zda nejde o pouhou korelaci. Věc ale předkládá tak, aby působila jako příčinný vztah.

Autor používá spojení zdánlivě navozujících dojem příčinného vztahu na více místech. Jedná se však ve skutečnosti o pouhé řetězení citově zabarvených představ. Udržitelný rozvoj a jemu podřízené využívání přírodních zdrojů rovná se podle něj automaticky dirigistické a samozřejmě nedemokratické. V autorově pojmovém světě příčinná závislost nejspíš existuje, pro vnějšího pozorovatele je to však jen doklad toho, že všechno, co se pojí s EU, a zvláště asi s Francií a Německem, je podle autora špatné (zřejmě i potenciálně protiamerické). Jinde zase tvrdí, že co je nedemokraticky uspořádané a svobodný politický život likvidující, je kvazisuperstátní. Za kvazisuperstátní, tedy nadstátní strukturu napodobující, bychom mohli označit třeba OSN. Je však proto OSN automaticky nedemokraticky uspořádaná a svobodný politický život likvidující?

Stať vypovídá srozumitelně o autorově vnitřním světě, ale bohužel jen málo o tématu samotném, tedy o návrhu evropské ústavy, jeho rysech, chybách, protimluvech a nedemokratickém charakteru. Ještě méně tématu poslouží prorocký tón, věštící katastrofu, který se ozývá v závěru. Dokud se budou domácí odpůrci posilování EU chovat jako zahnaní do kouta, kde bijí na poplach (soudím tak na základě emotivního slovníku, který tak často používají a který vyjadřuje obranu), a nezačnou racionálně argumentovat, těžko bude na jejich výzvy reagovat například česká diplomacie. Euroskeptici by si měli uvědomit, že do kouta se postavili sami, a jak tam budou stát dlouho, záleží na nich. Póza hrdinného odpůrce, slabého, který se neohroženě staví proti silným, hrdého přitom na svou národní tradici, o níž se domněle opírá, je lidsky přitažlivá, ale nepřilíší účelná.

Příliš mnoho českých euroskeptiků je ochotno sáhnout po jakémkoli argumentu, jen když je euroskeptický, příliš snadno podléhají vyfabulovaným představám (o zlé EU, o čistotě USA, o české demokratické tradici). Bednářova stať je ukázkovým příkladem. Ale psaní kritických statí by nemělo být cílem samo o sobě, vyjádřením vzduchu. Sestavit logickou, kritickou argumentaci je o poznání těžší než výkřik plný slovního balastu, ale právě to v Česku citelně chybí.

tesar@iir.cz

Křižovatka loajalit

Politika a diplomacie uvnitř EU – nové metody uvažování

V debatách o přístupu k Evropské unii i o evropské ústavě reaguje česká veřejnost často spíše než na fakta na podněty, které vznikají v konfliktech vlastní české politické elity a reflektují tak její partikulární priority.

JAROSLAV ŠONKA

Politováníhodné je, že téměř neexistuje debata paralelní, která by si držela odstup od opportunity těch, kteří hledají politický úspěch. Objevují se dokonce kritická hodnocení, která prosazování argumentů o politické praxi politickou praxí podmiňují – tedy: Kdo chce něco prosadit, či o tom dokonce jen mluvit, musí vstoupit do politiky a získat tak politickou legitimaci. Taková pozice přehlíží složitost jeviště, na kterém se debata odehrává. Často se hovoří o nezávislosti s despektem a pojem „nezávislý publicista“ se pomalu dostává do pozice anekdotického, či dokonce pejorativního označení. Výzkum mezinárodních vztahů pak v České republice prakticky nemá patřičně vybavené nezávislé instituce.

Tento vývoj v chápání politických debat posouvá Českou republiku na okraj debatních scén mezinárodních a způsobuje jistou sebeizolaci. Pojmy se často používají ve zdánlivě jednoznačných konotacích. Složitost, která je řadě věcí vlastní, se považuje za nepatřičný intelektuální zádrhel. V následujícím textu půjde o pokus ukázat složitost a specifiku jednání v Evropské unii, částečně i v NATO, a na nutnou profesionalitu politických a diplomatických subjektů, které taková jednání s různým pověřením a s různou profesionalitou vedou.

Vliv

Ve zmíněné české debatě se našel dokonce politik, který spočetl „procenta vlivu“, který bude mít Česká republika v tom kterém uspořádání. Hodnota se pohybovala kolem tří procent. Po ztroskotání summitu o evropské ústavě 13. prosince 2003 sice další vývoj není možné takto přesně číselně popsat, ale na druhé straně je možné popsat předpoklady politického vlivu v jednáních EU. Především jsou politické cíle prosaditelné hlasovacími většinami. Z této perspektivy jsou tři, ale i čtyři procenta bezprostřední váhy hlasů zanedbatelné. Klíčová je schopnost budovat koalice a motivovat tak hlasovací většiny. Při složení Evropské unie, ale i dalších integračních společenství, jako NATO, je to složitá aritmetika. Ovšem před jakýmkoli počty stojí argumenty. A metodou práce je uplatňování argumentů a hledání koalic. Formulací argumentů musí předcházet analýza, pro kterou stát potřebuje patřičnou kapacitu nezávislých vědeckých pracovišť. A hledání koalic je sice starým známým aspektem mezinárodních jednání, ale koalice ve společenství, které se vztahuje na společné hodnoty, nevznikají tak, jak je známo z historie. Sdílení společných hodnot totiž

metody práce zároveň omezuje a obohacuje. Na jedné straně omezuje možnosti účelového klamání, ignorování partnerových cílů, či tajné diplomacie, na druhé straně dává tvorbě společných politik všeobecně uznanou platformu daného konsenzu, z něhož jednání a vyjednávání vycházejí. To zajisté neznamená, že je na tomto poli vše jednodušší. Spíše se tyto složitější procesy odehrávají na vyšší úrovni a výsledky mají také jinou kvalitu, než měly výsledky historických mezinárodních jednání.¹⁾ Při jednání uvnitř integračních společenství je také omezen možný počet koalic a argumentů na ty, které odpovídají hodnotové základně. A konečně: scéna jednání není tak proměnlivá, protože je dána momentálním složením společenství.

Operacionální suverenita

Evropská unie jako jeden příklad takového společenství ve svém vývoji vytvořila zmíněnou všeobecně uznanou platformu jednání a vyjednávání. V řadě oblastí došlo k překryvu zájmových oblastí zúčastněných států a k vytvoření praxe takzvané sdílené suverenity států. V povrchních debatách v České republice se pojem „suverenita“ velmi často používal nereflektovaně, bez přesného vymezení, ba často dokonce v rámci účelové politické manipulace. Zajímavé je srovnat různé možné obsahy tohoto pojmu. Jak se uvádí v učebnicích mezinárodních vztahů a diplomacie,²⁾ je suverenita státu pojem geografický, mocenský a právní. Mezinárodní vztahy se podle takových názorů odehrávají na základě **hodnotově neutrálního** mezinárodního práva.³⁾⁴⁾ To platí i po ustavení Mezinárodního soudního dvora v Haagu, který sice prosazuje jakousi rudimentární hodnotovou základnu mezinárodního práva, ale překonává hranici hodnotově neutrální státní suverenity jen s obtížemi. A stále ještě není akceptován některými důležitými zeměmi.

Existuje ovšem i suverenita jednání v hovorovém slova smyslu, která se vztahuje na chování jednotlivce. Pokud bychom chtěli definovat tuto suverenitu přesněji, dojdeme brzy k závěru, že se jedná o synonymum vědomého uplatnění svobody individua. Úvaha sama pro sebe by se mohla zabývat tím, jak se jeden obsah pojmu s druhým snáší, zda se obsah státní a individuální v praxi pohybují paralelně (zda tedy roste s jednou suverenitou i druhá), a zda se dokonce v určitých souvislostech nechovají protichůdně.⁵⁾

Ale existuje i další možnost uplatnění pojmu „suverenita“. Nazvěme tuto variantu

„suverenitou operacionální“. Taková suverenity, ať již subjektu individuálního či státního, je maximální tehdy, když tento subjekt má nejvyšší počet volitelných variant svého chování. Bylo by triviální dokázat, že tato suverenity se zapojují do integračních společenství typu Evropské unie či NATO zvyšuje, i když členský stát se zdánlivě něčeho vzdává. Cílem aktivit, které musejí vyvíjet elity České republiky, musí být přesně toto zvyšování operacionální suverenity. Vliv na vlastní záležitosti je tedy často větší, čím více dochází k integraci do rozhodovacích mechanismů, ve kterých jednotlivé kvantum vlivu není otevřeně viditelné.

Diplomacie a sdílená loajalita

Tento přístup ovšem nemá nic společného s nepřehlédnutelností formální diplomacie v hodnotově neutrálním prostoru, která obsluhuje i vztahy s odpůrci naší hodnotové základny. Právě naopak musí jednání uvnitř integračních společenství dosáhnout zvláštní otevřenosti, která podporuje společné cíle a jedná na základě sdílené loajality. Diplomatičtí ekvilibristika z dob první poloviny 20. století, snad v našich poměrech nejlépe viditelná na Malé dohodě,⁶⁾ je zřejmě důležitá v poměrech, kde vzájemné dorozumění na společné hodnotové základně je mizivé. Ale integrační společenství typu EU a NATO mají dohodu o společných hodnotách na svém začátku, a proto existuje i společná vztáženost politických a diplomatických aktivit k této hodnotově základně. Jedná se o společného jmenovatele, který pozdvihuje diplomacii integrujících se zemí na zvláštní, vyšší a efektivnější úroveň působení. I když to například na bruselském summitu 13. prosince 2003 vypadalo jinak, právě takový akutní nedostatek a pocit neúspěchu jasně ukazují, že svými požadavky vůči tomuto setkání implikujeme vyšší úroveň politické a diplomatické debaty. Právě bruselský summit jasně ukázal, že ne všechny členské země EU na tuto úroveň vstoupily. Podobně se ukázal rozštěp v NATO během debat v předpolí irácké války. Nejedná se ovšem o ztroskotání koncepce. Naopak, země, které tuto sdílenou loajalitu zabudovaly do vlastní strategie, chápou tyto dílčí neúspěchy jako motiv pokračovat ve skupině zemí se společnými názory v další integraci a zvyšovat podíl zmíněného společného jmenovatele. To je případ vícerychlostní Evropy (posílená spolupráce ve Smlouvě z Nice), ale do jisté míry i „koalice ochotných“ v irácké válce. Ale ještě jednou: Nejedná se o libovolné koalice v „hodnotově neutrálním“ prostoru mezinárodního práva a mezinárodní diplomacie, nýbrž o skupiny subjektů (zde států), které svou pozici budují na komplexní společné základně. To platí, i když v obou oblastech došlo očividně ke konfliktům na první pohled nesmířitelným. Jednalo se však právě o konflikty na poli interpretace společné hodnotové základny. A teprve druhotně byla tato základna využívána k mocenským hrátkám. Pro českou veřejnost ovšem vznikl dojem, že jde pouze o moc. K tomu přistupuje fakt, že méně informovaná veřejnost má jen velmi nejasné představy o tom, co jsou to ony často citované „národní zájmy“, a v podstatě právem

politickou elitu podezírá ze zneužívání tohoto pojmu. To je pro legimititu politického rozhodování fatální jev.

Acquis

Vytváření politik a diplomatických koncepcí v integračních společenstvích stojí totiž na předchozích výsledcích. Evropská unie tento soubor dosaženého předložila kandidátským zemím pod názvem „acquis communautaire“. Ale podstatnou součástí společné základny jsou i nepsaná pravidla. Klasická diplomacie (viz pozn. 1) obsahuje celou řadu zvykových aspektů, které se vytvářely v dnešní formě v podstatě od počátku novověku. Podstatou nepsaných pravidel, o kterých je řeč v pojednáních o Vestfálském míru, Vídeňském kongresu, Postupimské konferenci, jsou formální záležitosti. Diplomatičtí regulace tohoto druhu se pohybují nad problémy disensu v hodnotách. Zabývají se disensem v mocenských nárocích. Shody, kterých dosahují, jsou shody minimální. A cílem těchto dílčích shod je zamezit maximalizaci nevhod pro všechny zúčastněné. To spočívá většinou v mírovém uspořádání. Ale – zopakujeme to – společná hodnotová základna v těchto historických příkladech v podstatě neexistuje, pokud nepřipíšeme prostě neexistenci válečného konfliktu kategorií hodnoty. Pokud poválečná integrační společenství na začátku měla za hlavní úkol zajistit *containment* opakovaně nebezpečného Německa, rozvinula se brzy integrace se společnými cíli (např. přechodem ke *containmentu* SSSR pod vedením USA). Komplexita dosaženého vzrůstala. Ale ve většině pojednání o další integraci chybí poukaz na to, že změněné poměry mezinárodních integračních celků podmiňují i adaptaci metod práce v dosahování mezinárodních konsenzů, ať již cestou politických, či diplomatických jednání. Vnitřní diplomacie, řekněme Evropské unie, získává podstatné aspekty vnitřní politiky, aniž by tento fakt byl veřejně vyslovitelný. Rozvíjí se sice debata o Společné bezpečnosti a zahraniční politice (viz Smlouvy z Maastrichtu, Amsterdamu a Nice), Javier Solana vypracoval teze dalšího vývoje,⁷⁾ ale současně se rozvíjí i kritika prohlubování integrace v této oblasti. Paradoxně však působí kritika z některých kandidátských zemí, kde v rozporu s *acquis* psaných pravidel dochází k útokům na nedávno podepsané vlastní dohody s Uníí.⁸⁾ O to méně je pak brán ohled na uplatňování nepsaných pravidel hledání společné evropské cesty či na širší úvahy například Evropského parlamentu.⁹⁾ Ovšem i mezi experty ve Spojených státech je debata o hlubší koordinaci již dávno zahájena.¹⁰⁾

Diplomacie evropských zemí v Bělehradě (jen jako příklad) a její vývoj od roku 1990 ukazuje jasně, že takové prakticky dosažené a trvale působící shody existují. Zatímco počátky konfliktu, o kterých stále ještě nepanuje shoda, zda se jednalo o občanskou válku nebo o válku v mezinárodním kontextu, jasně ukazují na rozdílné přístupy evropských mocností, panuje od konce 90. let mezi těmito stále více integrovanými státy operativně působící shoda. Ani konflikt okolo války proti Iráku tento konsenzuální přístup k Balkánu neohro-

zil. A současná hospodářská krize beztak posiluje požadavek zvýšení efektivity bezpečnostních opatření posílením koordinace.¹¹⁾

Cíle

Prezentovaná úvaha nemá prvoplánově argumentovat pro nahrazování národní diplomacie diplomacií evropskou (či snad transatlantickou). Prezentované argumenty mají spíše podpořit vědomě vedený vývoj diplomatických aktivit zhruba v těchto etapách:

- Uplatnění změn metod práce na základě uznání stabilního společenství hodnot. Podpora koordinovaného vývoje psaného i nepsaného *acquis*.

- Vytvoření specifické diplomacie hodnotových integračních společenství se zvláštním polem „vnitřní diplomacie“.¹²⁾

- Koordinace vnější, klasické diplomacie za účelem zvýšení efektivity.¹³⁾

- Podpora vzniku společných struktur.

- Odstranění metodických formalismů uvnitř společenství.

Průběh těmito fázemi nemá a nemůže mít časový plán. Jedná se totiž o zlepšování struktur, které je možné kontrolovat pouze na základě prokázání úspěchu, tedy dlouhodobě. Je ovšem jasné, že není k dispozici libovolně dlouhý čas, protože „objekt“ naší zahraniční a bezpečnostní politiky – státy a regiony ohrožené destabilizací politických a lidskoprávních poměrů – právem od integračních společenství požadují i navenek působení motivované společnými a uvnitř kodifikovanými hodnotami.

js@eaeu.de

¹⁾ Jak řekl ve svém projevu před Evropským parlamentem předseda komise Romano Prodi 16. 12. 2003 po ztroskotání summitu o Evropské ústavě: „..... možnost blokády rozhodnutí nemůže být jediným kritériem pro vytváření institucí.“

²⁾ Např. Feltham, Ralph G.: Příručka diplomata, Slon – Sociologické nakladatelství, Praha, 2003.

³⁾ Srovnej – Kimminich, Otto: Einführung in das Völkerrecht, Francke-Verlag, Tübingen, Basel, 1992.

⁴⁾ Tzv. Svatá aliance z r. 1815 sice zahrnuje hodnotovou základnu, ale nevztahuje se na principy občanských svobod a demokracie.

⁵⁾ Příklady by bylo možné nalézt v historicky často popsaném dočasném omezení občanských práv při ohrožení suverenity státu.

⁶⁾ Sládek, Zdeněk: Malá dohoda 1919–1938, Karolinum, Praha, 2000.

⁷⁾ Solana, Javier: A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy (poslední verze přijatá na bruselském summitu 12. prosince 2003). <http://ue.eu.int/pressdata/EN/reports/78367.pdf>

⁸⁾ Společná zahraniční a bezpečnostní politika je jako princip obsažena již ve smlouvách z Maastrichtu z r. 1993 a nelze tedy hovořit o „zavádění“ této politiky ani o něčem, co by fundovanému odborníkovi mohlo být nové.

⁹⁾ Například tzv. Morillonova zpráva přístupná pod značkou A5-0111/2003.

¹⁰⁾ Kupchan, Charles A.: The End of the American Era. Vintage Books, Random House Inc. New York, 2002.

¹¹⁾ Stützle, Walter: Europa zwischen Anspruch und Wirklichkeit. Strukturwandel in den internationalen Beziehungen, Internationale Politik 10 (2003).

¹²⁾ Začátky koordinace konzulárních aktivit členů Schengenské dohody viz dokument EU 2003/C310/01 z 19. 12. 2003.

¹³⁾ Jak nedávno naznačil Paul Luif ve své stati „EU cohesion in the UN General Assembly“, Occasional Paper Nr. 49 of the Institute for Security Studies, Paris, December 2003.

Nová Evropa

a nový svět v pojetí českých (československých) politických stran 1945–1948

MICHAL PEHR

Československá zahraniční politika po druhé světové válce reprezentovaná Janem Masarykem a Edvardem Benešem byla determinována několika faktory, z nichž nejdůležitější bylo odčinění války (reparace, vysídlení Němců a Maďarů, úprava hranic v náš prospěch, připojení Kladska, Lužice, polská otázka – Těšínsko a další), strach z Německa a obava z vypuknutí nové války.

Základním úkolem pro novou zahraniční politiku bylo krom jiného udělat vše pro to, aby nedošlo k nové válce.

Mimořádně tuto základní tezi poválečné zahraniční politiky zformuloval už v roce 1939 jeden z hlavních autorů zahraničněpolitické koncepce československého státu Edvard Beneš. Ten ve své práci *Demokracie dnes a zítra* napsal, že při jakýchkoliv poválečných úpravách půjde o to, aby nedošlo: „ke třetí válce světové“.¹⁾

Otázkou ovšem zůstávalo, jak se mělo tohoto stavu dosáhnout, obzvlášť v neklidné střední Evropě. Proto Beneš přišel s myšlenkou, že evropská rovnováha by měla být vytvořena na politickém a hospodářském vyrovnání sil. Toho mělo být dosaženo vytvořením několika větších politických jednotek. Představoval si, že vznikne osm celků: západoevropský blok (Velká Británie, Francie, Belgie, Nizozemí), poválečné Německo, Itálie, reorganizovaná střední Evropa – jejímž základem by mohla být československo-polská konfederace a která by definitivně zarazila „Drang nach Osten“, balkánský blok, Sovětský svaz – a na okraj připouští ještě možnost vzniku iberského a skandinávského bloku.

Cílem těchto jednotek mělo být dosažení rovnováhy, tak aby slabost malých států nebyla napříště záminkou k pokusům o jejich přepadení ze strany velkých států. V této souvislosti napsal: „Mám tu pochopitelně zvlášť na mysli případ Československa z roku 1938 a 1939, který bude navzdory typickým příkladem politické krátkozrakosti, lehkomyšlnosti a neodpuštělné sobeckosti většiny rozhodujících vlád evropských v kritické chvíli Evropy před [...] válkou.“²⁾

Vedle tohoto rozdělení předpokládal vytvoření nové bezpečnostní světové organizace, která bude účinnější než předválečná Společnost národů.

V podobném duchu hovořil i program domácího odboje, který později vešel do

dějiny pod názvem *Za svobodu do nové Československé republiky*. Ten si kladl v oblasti zahraniční politiky za úkol přispět k přebudování Společnosti národů: „ve skutečně výkonný orgán mezinárodní spolupráce k zajištění míru a demokracie“.³⁾ Vedle tohoto úkolu předpokládal ještě vybudování trvalé součinnosti středoevropských států. V praxi měla tato součinnost znamenat, že střední Evropa s vyloučením Itálie a Německa uzavře dohodu v oblasti zahraniční politiky, dohodu o základech branné moci, dohodu o „udržení demokratického režimu ve všech státech Středoevropské dohody“ a koordinaci hospodářských kroků. Od Středoevropské dohody si slibovali její autoři, že poskytne všem svým členům účinnou ochranu proti pokusům o hegemonii, proti cizímu imperialismu, proti diktatuře a zabezpečí jim nezávislost, demokracii, mír a svobodu.

Vývoj mezinárodní politiky se však ubíral úplně jiným směrem. Koncem války se svět dělí na Východ a Západ, respektive na komunistický blok se Sovětským svazem v čele a na demokratický blok v čele se Spojenými státy a Velkou Británií. O této proměně hovořili mnozí včetně čelných státníků (W. Churchill a další) a projevovala se i v projevech Edvarda Beneše. Nabízela se totiž základní otázka. Co Československo, na kterou stranu se přidá? Součástí kterého bloku se stane atd.?

Beneš dokonce ve svých pamětech jednu z kapitol nazval Československo na rozcestí mezi Východem a Západem. V této kapitole na tuto otázku odpovídá: „...pro nás problém obsažený v otázce: Západ či Východ? je vědomě a jasně řešen odpovědí: Západ a Východ“.⁴⁾

Touto jednoduchou větou definoval svou představu zahraniční politiky československého státu. Československo mělo být podle těchto představ jakýmsi mostem mezi Východem a Západem, které nebude součástí ani jednoho celku a půjde svou

„vlastní cestou“. Tuto představu přebírala vlastně československá politická reprezentace státu a odrazila ve všech vládních a politických programech třetí Československé republiky 1945–1948 (Košícký vládní program atd.).

Tento model více méně přejala také všechny tehdejší povolené strany. Jediné, v čem se rozcházely, byla formulace těchto idejí. Národní socialisté ve svém programu k zahraniční politice prohlašovali: „S hlediska celkové situace mezinárodně politické je spojenectví se Sovětským svazem úhelným kamenem naší bezpečnosti a naší zahraniční politiky, při čemž zároveň budeme dále pěstovat a prohlubovat svůj přátelský styk s mocnostmi západními.“⁵⁾

Podobně se vyjadřovali i sociální demokraté. Ti se ve svém programu zaměřili na několik otázek. První byla otázka zachování světového míru. „Sociální demokracie je si vědoma, že světový mír, tak touženě očekávaný všemi národy světa, není trvale zabezpečen.“ Úsilí o mír bylo podle nich ale navíc spojeno s bojem o socialismus a prohlašovali, že světový mír bude zachován jediné tehdy, pokud bude zlomena „moc mezinárodního kapitálu“. Slovy programu: „Má-li být zajištěn trvalý mír, je nutné zlomit moc mezinárodního kapitálu, neboť nebezpečí válek nebude zažehnáno, dokud politika vlád bude určována kořistnými zájmy a konflikty mezinárodních kartelů.“ Další otázkou, kterou řešil sociálně demokratický program, byly vztahy k jednotlivým státům. O Sovětském svazu se vyjadřoval, že spojenecká smlouva s ním je „nejspolehlivější oporou samostatnosti a nezávislosti“ našeho státu a že „zůstává základem našeho mezinárodního postavení naší zahraniční politiky“. V případě západních velmocí se program vyjadřoval ve smyslu: „Chceme rovněž zachovati a utužiti naše přátelské vztahy k západním demokraciím“. Poslední podstatnou otázkou pro sociální demokraty byl vztah k našim sousedům. V této věci byli pro úzkou spolupráci, která je „pro naši republiku politickou a hospodářskou nezbytností“. Jedinou výjimku zde pochopitelně hrálo Německo. V jeho případě bude možná úzká spolupráce jediné tehdy: „až poslední zbytky demoralizace, způsobené nacismem, budou odstraněny natolik, že německý národ bude opět způsobilý zařadit se do světového společenství národů“.⁶⁾

V případě lidovců se mezinárodní politice věnovala poslední kapitola pod názvem *Politika mezinárodní*. Smysl a cíl zahraniční politiky spatřovali lidovci v mezinárodním zabezpečení Československé republiky, které mělo být zajištěno díky dobrým vztahům se Sovětským sva-

zem, západními mocnostmi, ale také díky OSN, která byla zmiňována na konci kapitoly. Na prvním místě zahraničněpolitické koncepce lidovců nebyl po válce nikdo jiný než Sovětský svaz. V programu se pravilo: „Spojenecká smlouva naší republiky se SSSR jest přirozeným a nutným výrazem naší mezinárodní politiky, vyplývající ze zeměpisné polohy a slovanského charakteru našeho národa.“ Od ní si slibovali, že přinese republice nejsilnější ochranu před útokem, zabezpečí samostatnost republiky a po zkušenostech z války zajistí „našemu státu trvalou bezpečnost proti jakémukoliv příštímú náporu germánstva.“ Jestliže se hovořilo o spojenecké smlouvě se Sovětským svazem, pak program jediné nesocialistické české strany paradoxně neřikal nic o vůli, přání či ochotě lidovců, aby stát uzavíral obdobné smlouvy s dalšími západními mocnostmi. Na jejich adresu zde jen zaznívá: „S Anglií, Amerikou a Francií nás pojí přátelský poměr, vyplývající ze stejného rázu kultury, demokratických ideálů a občanských svobod.“ V tomto ohledu se omezoval jen na konstatování: „Vítáme přátelské smlouvy se všemi nám nakloněnými státy a budeme usilovat o jejich uskutečnění.“ Na posledním místě se nacházela nově vzniklá Organizace spojených národů (OSN). Její úkol spatřovali v zabezpečení světového míru. Slibovali si od ní, že „válka jako nástroj mezinárodní politiky bude úplně vyřazena a eliminována z mezinárodních vztahů a už i příprava k válce bude napříště prohlášena za zločin proti lidství“. Na závěr tohoto bodu se vyjádřili i k odsunu, který stejně jako ostatní strany schvalovali. Lidovci ho ve svém programu odůvodňovali slovy: „Otázka národnostních menšin ve střední Evropě nedá se řešit jinak než odsunem německých a maďarských menšin v zájmu světového míru.“ Touto myšlenkou končil zahraničněpolitický program lidovců.⁷⁾

Poslední strana, kterou jsem zde prozatím nezmiňoval, byla Komunistická strana Československa. Tato strana byla v poválečném vývoji nejsilnější. V jejím případě se ale jen velmi těžce hovoří o komunistickém programu, protože jej v pravém slova smyslu neměla. Její program nahrazuje protokol ze sjezdu KSČ v březnu 1946. Zahraniční politice se tento sjezd velmi málo věnoval, protože tato otázka nebyla pro komunisty podstatná. Důležité pro ně bylo získat moc a v tomto plánu byla zahraniční politika až na druhém místě. Prosovětská orientace komunistů byla ale daná a zřejmá. Jejich názor snad ale nejlépe komentuje výrok Václava Kopeckého při moskevských jednáních v březnu 1945. „Naše orientace na východ bude jednoznačná...musíme za-

nechat všech her s mostem, vyvažování spojení na východ a na západ a zajistit jednoznačnou orientaci na východ.“⁸⁾ Jeho slova pak jako by doplňoval prokomunistický sociální demokrat a předseda prvních dvou československých vlád Zdeněk Fierlinger, když řekl „Kdo si myslí, že to může dělat fifty-fifty mezi východem a západem, ten se hrozně mýlí.“⁹⁾ Tyto názory byly ovšem neoficiální a v podstatě tajné. V oficiálních projevech a programech byla zdůrazňována spolupráce jak s Východem, tak se Západem.

Po srovnání programů všech českých politických stran se nám nabízí základní otázka – Jaká byla realita? Navzdory všem těmto prohlášením byla skutečnost ovšem úplně jiná. Už od roku 1945 jsme byli součástí východního bloku a jen poválečná anarchie a další problémy, s kterými se potýkal Sovětský svaz, vytvořily zdání, že Československo půjde vlastní cestou. Skutečnost byla jiná. Československo se stalo na dlouhou dobu komunistickým sateli-

tem. Byl to jeden z výsledků druhé světové války a jakékoliv přání nebo představy československých politiků na tom nemohly příliš změnit.

pehr@msu.cas.cz

¹⁾ Edvard Beneš: Demokracie dnes a zítra. Praha 1999, s.196.

²⁾ Edvard Beneš: c.d., s. 197.

³⁾ Za svobodu do nové Československé republiky. Praha 1945, s. 79–80.

⁴⁾ Edvard Beneš: Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha 1947, s. 425.

⁵⁾ Akční program Československé strany národně socialistické přijatý na zasedání zastupitelstva strany (8.–9. 12. 1945).

⁶⁾ Blíže viz: Zásady politického programu, který přijal XX. manifestační sjezd Československé sociální demokracie z 21. října 1945.

⁷⁾ Program Československé strany lidové prohlášený sjezdem strany 2. dubna 1946. ČAT, Praha 1946.

⁸⁾ Státní ústřední archiv v Praze, fond Klement Gottwald, sv. 172, a.j. 1532 – Záznam z moskevských jednání.

⁹⁾ Archiv Ústavu T. G. M., fond Edvard Beneš III, karton 31 – Záznam důvěrného rozhovoru Zdeňka Fierlingera z 10. září 1945.

RECENZE

Vnější vztahy Evropské unie

Eva Cihelková: Vnější ekonomické vztahy Evropské unie.

Praha, H. C. Beck, 2003, ISBN 80-7179-804-5, 709 stran.

Nedávno vyšla publikace mimořádně ho rozsahu a obsahu, zabývající se tématem, jež nebylo nejen u nás tak komplexně, přehledně a výstižně zpracováno.

Významnost je rovněž aktualizována vstupem nových zemí včetně České republiky do Evropské unie, takže vnější vztahy přestávají být problematikou „o nich“, ale též „o nás“, tedy o vztazích, na kterých budeme záhy partnersky participovat.

Evropská unie je z hlediska své provázanosti vnějšími vztahy vůči ostatním subjektům světa unikátním útvar. Vnější vztahy – ekonomické, právní, politické – představují významný nástroj jejího vlastního rozvoje, upevňování pozice ve světové ekonomice i politice a v mezinárodních vztazích vůbec.

Publikace zdařile charakterizuje šíři (kvantitu) a hloubku (kvalitu) současných vnějších vztahů Evropské unie a jejích členských států vůči třetím zemím, skupinám zemí či regionálním seskupením. Poskytuje čtenáři orientaci v problematice vnějších vztahů Evropské unie, která v průběhu transformačního období byla značně zastíněna tématy vnitřního institucionálního vývoje, komunitárních politik a práva Společenství.

Kniha je pozoruhodná interdisciplinárním charakterem. Vedle prioritních vztahů ekonomických zahrnuje i právní a politické, případně jiné mimoekonomické aspekty problematiky, je-li to potřebné k pochopení celkové dimenze a proporcí vzájemného vztahu. Má komplexní charakter, a to jak z hlediska kombinace obecně teoretických východisek s konkrétní podobou reálných vztahů, tak z hlediska podchycení jednotlivých teri-

torií světa, časového rozsahu zkoumání i oblastí a nástrojů součinnosti. Součástí obsahu nejsou vztahy EU a mezinárodních organizací.

Kniha se skládá ze čtyř částí:

První část je logicky věnována vnějším vztahům EU z pohledu kategoriálního a právního. Vychází ze skutečnosti, že Evropská unie a její vnější vztahy nejsou jen kategoriemi právními. Prameny práva vnějších vztahů jsou relevantní nejen k vymezení základních používaných pojmů, ale i mezinárodněprávní subjektivit Evropských společenství, resp. EU (včetně práva diplomacie a legace), upravují základy smluvního práva na mezinárodní úrovni a na úrovni komunitární vymezují základní prvky vnějších vztahů EU, zejména společnou obchodní politiku; politiku v oblasti rozvojové spolupráce; hospodářskou, finanční a technickou spolupráci; asociační politiku; kooperační politiku; přijímání nových členských států Evropské unie; zahraniční a bezpečnostní politiku.

Další části, které jsou těžištěm a původní prací autorky, jsou zaměřeny na vnější ekonomické vztahy Evropské unie vůči třem uskupením zemí – vyspělým, rozvojovým a transformujícím se zemím. Uvnitř uskupení se pak zabývají zeměmi a skupinami zemí (regiony a subregiony) tak, jak je vymezuje Evropská komise a jak jsou řízeny Generálním ředitelstvím pro vnější vztahy:

Část druhá – Evropské sdružení volného obchodu; Severní Amerika (USA a Kanada); Japonsko, Austrálie a Nový Zéland;

Část třetí – Afrika, Karibik a Tichomoří; Středomoří; Latinská Amerika; Asie.

Část čtvrtá – střední a východní Evropa; východní Evropa a Střední Asie; jiho-východní Evropa/západní Balkán.

Zemím a skupinám zemí je věnováno celkem 15 kapitol.

Výklad v každé kapitole je veden dle analogické osnovy se zaměřením na:

- charakteristiku příslušného partnera EU, jehož specifika podmiňují „specifickou“ vzájemného vztahu,

- nárys historie spolupráce a integrace obou partnerů, která je východiskem k pochopení „kvantity“ i „kvality“ současného vztahu,

- právní základy existujících vztahů, jejich formy, metody, nástroje, ovlivňující míru „privilegovanosti“ partnera ze strany EU,

- dosažený stav a problémy spolupráce a integrace, jež mohou napomoci při budoucím koncipování vnějších vztahů EU a rozhodování o změnách platných dohod a mechanismů,

- očekávání v budoucnu, jež umožňují uvažovat o perspektivě vnějších vztahů ČR v rámci i mimo společné politiky EU.

Co je příčinou tak velkého rozmachu integračního regionalismu ve světě?

Příčinou je pravděpodobně sama globalizace, která vyvolává obavy ze ztráty národní moci a posiluje diskriminační dohody a konkurenci na regionální bázi. Vytváření regionů a interregionálních vazeb je výsledkem vůle subjektů reagovat na nejistoty a být konkurenceschopnější ve srovnání s jinými regiony či mocnostmi. V dané souvislosti se zdůrazňují především dvě skutečnosti:

Vize regionalizace podle GATT-WTO – dohody o spolupráci a na jejich bázi prováděná liberalizace regionálního obchodu jsou spatřovány jako nutné přechodné kroky, které umožňují zemím a společností vyrovnávat se s možnostmi a riziky globálního trhu a přijmout nová mnohostranná pravidla obchodu.

Protikladný vývoj v GATT – podpora regionálních dohod dle čl. XXIV zesílila v důsledku průtahů Uruguayského kola a neúspěchu ministerské schůzky v Seattlu.

Příčiny lze identifikovat i na úrovni národní. Za národní faktory lze považovat:

Vůli států (a především států, které v daném regionu zaujímají dominantní roli) chránit vlastní suverenitu, obnovit mezinárodní obchodní pozici či vyvážit regionální mocnost v rámci společného systému (u menších zemí).

Zájem vývozních odvětví, která vytvářejí své řetězce na regionálních základech.

Mezinárodní přesuny jako důsledek úspěšných, i když jen na relativně okrajové sektory zaměřených dohod o spolupráci.

Přání rozvojových zemí postupně se vyrovnat s globální konkurencí.

Mezi systémové příčiny nového regionalismu je možné zařadit:

Konec bilaterálního uspořádání světa – ukončením politického rozdělení světa, narušením předchozích spojeneckých bloků, dezintegrací a vytvářením nových politických a ekonomických center, změnami záměry světových center a sjednocením světové ekonomiky vytvořil širší pole působnosti pro regionální organizace a integrační seskupení.

Pád komunismu – působí jako jednotlivý faktor nejen pro světovou ekonomiku a finanční trhy, ale také pro politickou demokratizaci a kulturu, která se celosvětově mění (v důsledku přístupu k ekonomické liberalizaci).

Jak na sebe působí současný regionalismus a fenomén globalizace, se teoretické názory neshodují. Zatímco např. J. Bhagwati a P. Arvind tvrdí, že regionalismus ohrožuje mnohostranný obchodní jednání a zpomaluje celosvětovou liberalizaci, Bergsten zastává názor, že se zakládá na jiných prioritách, než jsou priority globální, Luttwack, že regionalismus bude novou formou četných geoecono-

mických konfliktů s možnými politickými důsledky, L. Summers dokazuje, že regionální liberalizace je nejlepší cestou k volnému obchodu a globalizaci a nejenže nepoškozuje multilaterální světový obchodní systém, ale že bude motorem celosvětové liberalizace; dezintegrační pohyby směrem k národnímu státu omezuje tím, že vytváří novou nadnárodní strukturu.

Země jsou povzbuzovány k posílení spolupráce na mezinárodní úrovni příslušností ke stejné geografické oblasti, historickými a kulturními vazbami, aplikací stejných politických doporučení světových organizací (liberalizace, transparentnost, nové regulační systémy, fiskální a monetární spolupráce), řešením obdobných problémů a dalšími faktory.

Není pochyb, že preferenční (obchodní) dohody přispívají k pozitivním výsledkům integrujících se ekonomik. Mezi jejich přínosy patří snadnější umístění zemědělského zboží, služeb a výrobních faktorů v zahraničí, což vede k rychlejšímu rozvoji obchodu a toků investic, úspore dopravních nákladů a podobným efektům. Regionální seskupení zjednodušují obnovení rozvojových regionů světa a také jim pomáhají vyrovnat se postupně s tlaky mezinárodní konkurence. Větší regionální trhy umožňují velkým společnostem rozvíjet se a připravit se na světovou konkurenci.

Ve vztahu k rozvojovým zemím ale platí, že (obchodní) výhody přiznané určité skupině rozvojových zemí jsou pravděpodobně poskytovány na úkor jiné skupiny zemí. Preference tudíž zmenšují tlak na tržní liberalizaci signatářských zemí, čímž je ovlivněna jejich vnitřní reformní politika, která by mohla za jiných okolností vést k rychlejší expanzi obchodu a umožňovat ekonomický růst. Rozvojové země jako skupina budou proto získávat více výhod z „méně preferenčního“ a tím méně diskriminačního přístupu, kterým se bude zabývat nadcházející kolo mnohostranných obchodních jednání, započaté v roce 2002 v Dauhá.

Publikace je určena především ekonomům, manažerům, politikům a vysokoškolským studentům. Protože přináší poznatky převážně encyklopedického typu, je vhodná pro širší okruh čtenářů se zájmem o Evropu, Evropskou unii a její propojení do systému mezinárodních vztahů.

Uvedené komplexní dílo nemůže nechat hostejným žádného z uvedených rozsáhlých čtenářské obce, každý, kdo v různých i zprostředkovaných souvislostech se profesně dotýká Evropské unie, by se s touto erudovanou publikací měl seznámit.

Vladimír Jeníček

jenicek@vse.cz

Korejská válka: nové pohledy a národní hledisko

Brian Catchpole: Korejská válka 1950–53. Vydal Jiří Buchal – BB art, 2003, Praha. Z anglického originálu *The Korean War 1950–53* (první vydání UK, Constable & Robinson Ltd 2000). Přeložil Kryštof Válka. ISBN 80-7341-073-77, 347 stran.

Korea se v posledních letech často stala středem zájmu světové veřejnosti. Příspělo k tomu mistrovství světa v kopané spolupřipravené Korejskou republikou, a hlavně otázka severokorejského jaderného programu. Po dílčích úspěších v mezikorejském dialogu, který zahájil summit nejvyšších představitelů v Pchjongjangu v červnu 2000, se situace opět výrazně zhoršila s nastolením tvrdé linie novou administrativou v Bílém domě.

V akademické obci lze zvýšený zájem o Koreu zaznamenat už dříve. Od počátku devadesátých let se objevila řada ruských a čínských materiálů, které byly do té doby uzamčeny v archivech. Nová bádání se proto posléze zaměřila především na role vlád těchto států v korejské otázce během druhé poloviny dvacátého století. Dlouhodobě nejzkoumanější událostí na Korejském poloostrově přitom zůstala korejská válka.

Odtažené archivy podnítily historiky z mnoha zemí, aby se tomuto tématu začali věnovat z různých národních hledisek. Tato hlediska se často jeví jako konfliktní, protože v sobě skrývají emoční náboj, který pramení ve specifickém pohledu na válku ovlivněném převážně mírou zainteresovanosti určitého národa v oblasti Dálného východu. Přes řadu výhrad lze soudit, že zkoumání národních hledisek je užitečné, protože stará témata jsou oprašována pod novým úhlem pohledu, a tím se otevírá prostor pro odkrývání stále nových informací. Důkazem může být například práce *Korejská válka, 1950–1953*, britského autora Briana Catchpolea, která byla nedávno přeložena do češtiny.

Korejský poloostrov – ring velmocí

Korejský poloostrov se nachází na severovýchodním cípu asijského kontinen-

tu. Díky svému strategickému umístění a surovinovému bohatství se v dějinách často stal předmětem zájmu velkých sousedů. Po dlouhá staletí byla Korea především Japonskem vnímána jako most spojující asijskou pevninu s japonskými ostrovy. A skutečně takovým mostem byla. Právě přes ni se do Japonska dostávaly poznatky o starobylé čínské kultuře. Ovládnutí korejského území bylo zároveň v očích Japonců klíčem pro vojenské dobývání Číny, a též nutným předpokladem pro útok na Japonsko ze strany pevninských národů. Obklopena Čínou, Ruskem a Japonskem se nejednou Korea stala bitevním polem nebo musela plnit roli vazala politického hegemonu v oblasti.

Tento dlouhodobý střet hospodářsko-politických zájmů velmocí nakonec vyvrcholil anexí Koreje rozpínajícím se japonským císařstvím v roce 1910. Po porážce Země vycházejícího slunce ve druhé světové válce se vlády na poloostrově ujali jeho osvoboditelé – Spojené státy a Sovětský svaz. Je nepochybné, že velkou část politické odpovědnosti za rozdělení Koreje nesou právě tito bývalí váleční spojenci. Nejprve v rámci svých okupačních zón podpořili vznik ideologicky neslučitelných mocenských center a posléze souhlasili i se založením dvou republik uvnitř národa, který se po třináct staletí politicky i kulturně rozvíjel jako jeden homogenní celek. Vyhlášení Korejské republiky a Korejské lidové demokratické republiky v roce 1948 lze chápat jako vyústění procesu bipolarizace na poloostrově se všemi jeho pozdějšími tragickými důsledky.

Bezprostřední odpovědnost za rozpoutání korejské války ovšem nesou Korejci sami. Již v roce 1948 existovaly na obou stranách rovnoběžky útočné plány na ovládnutí protivníkovy území. Zvyšující se napětí ponoukalo oba znepřátelené režimy k aktivitě. Nakonec první záutočila Severní Korea. Její vůdce Kim Ir-sen, povzbuzen příchodem korejských válečných veteránů z Číny a prohlášením státního tajemníka Deana Achesona, že na Jižní Koreu se nevztahují americké bezpečnostní záruky, si za přispění Mao Ce-

tunga vyprosil u Stalina souhlas k útoku na jih.

V neděli ráno 25. června 1950 vtrhla bez vyhlášení války severokorejská armáda na území Jižní Koreje a zcela zaskočila jednotky protivníka na hranicích. Během pouhých dvou dnů padl Soul a tanky T-3 sovětské výroby se rychle a nezadržitelně valily dál do vnitrozemí. S prvním účinnějším odporem se setkaly až na řece Naktonggangu poblíž města Tegu. Sovětská nepřítomnost v Radě bezpečnosti OSN umožnila Američanům prosadit rezoluci vyzývající Pchjongjang k okamžitému zastavení agrese a zároveň obracející se na členské země s žádostí o vojenskou podporu Jihu.

Jen pohotová intervence ze strany Američanů a dalších 15 států zabránila úplnému obsazení poloostrova severokorejskými vojsky. V situaci, kdy obrana jihokorejského území byla stlačena na úzký pruh země na jihovýchodě poloostrova, tzv. pusanský perimetr, obrátila vývoj války odvážná invaze spojenců u Inčchonu. Generálovi MacArthurovi vyšel jeho záměr vpadnout nepříteli do týlu, roztržít jeho ozbrojené síly a narušit zásobování.

Severokorejské vítězné tažení se velmi rychle změnilo v katastrofu, když už v říjnu 1950 jejich vojska čelila úplné porážce na severních hraničních řekách s Čínou. Situaci pro ně zachránila ohromná armáda čínských „dobrovolníků“, které Mao Ce-tung poslal severokorejským souvěrcům na pomoc. V lednu 1951 Soul opět ovládli komunisté, ale při protiofenzivě spojenců byl hned v březnu získán zpět. Fronta se potom s hořkou paradoxností ustálila na místě, kde konflikt začal – na 38. rovnoběžce. Nevyčísitelné ztráty na životech představovaly jediný viditelný výsledek nesmírného úsilí znepřátelených armád. Příměří obě válčící strany uzavřely 27. července 1953 v Pchamundžomu. Mírová smlouva, která by navždy poslala třetíou válku v Koreji do historie, ovšem nebyla podepsána dodnes.

Catchpoleova Korejská válka

Práci Briana Catchpolea *Korejská válka 1950–1953* (nakladatelství BB art, Praha 2003) je nutné hodnotit ze dvou různých úhlů – jednak jako jeden z mála přeložených titulů na toto téma v České republice, potom jako vědeckou studii mezinárodního významu v rámci celosvětové vlny historického přezkoumávání období studené války. Tato vlna, jak už bylo uvedeno, se vzedmula po zpřístupnění ruských a čínských archivů na počátku devadesátých let.

Český překlad *Korejské války* byl vydán při příležitosti padesátiletého výročí konce prvního ozbrojeného konfliktu studené války. Jeho hlavní význam spočívá v tom, že nabídl běžnému českému čtenáři doposud nejrozsáhlejší a nejucelenější přiblížení války, jež byla nejdříve v padesátých letech propagandisticky medializována, aby se později na ni poněkud zapomnělo. V tomto smyslu je *Korejská válka* cenným zdrojem informací pro historiky, koreanisty i nejširší čtenářskou veřejnost. České vědce by navíc mohla vyburcovat k důslednému historickému přezkoumání československého působení v Koreji. Na objektivní zhodnocení čekají především skutečnosti týkající se československé vojenské nemocnice a také účasti našich vojáků v tzv. Dozorčí komisi, která byla pověřena kontrolou demilitarizovaného pásma po válce. K bádání by mohl vybídnout také již hotový filmový dokument s výpověďmi lékařů, kteří v Koreji sloužili. Česká televize ho však

zatím odmítá zařadit do vysílacího plánu.

Autorovi *Korejské války* historici většinou vyčítají dva až tři základní nedostatky. Za prvé, že při zpracovávání zaměřené problematiky nedostatečně čerpal z pramenů z odtajněných čínských a ruských archivů, za druhé jim vadí nevyváženost a zaujatost jeho pohledu na válku. V národním hledisku problém nespočívá. Popis válečných operací z hlediska zemí Britského společenství je ozvlášťující a příkladný. Vedle dodání nových poznatků v rámci zkoumané problematiky by mohl sloužit pro jiné vědce jako návod a motivovat je k dalšímu historickému výzkumu. Co ale nutí k zamyšlení, je často relativizující pohled na účinkování hlavních protagonistů války. Oproti chrabřým jednotlivcům z řad jednotek OSN a z nich převážně těch z Commonwealthu (které často zviditelňují zajímavé osobní výpovědi) stojí, jak už před časem velmi výstižně v Lidových novinách poznamenal historik Karel Sieber, zcela „anonymní

masy“ čínských vojáků. Tento problém je navíc v knize zviditelněn řadou citově podbarvených hodnocení, kterých by se měl historik v takto ucelené studii vyvarovat. Protože se jedná o popis rozsáhlého válečného konfliktu, mohl také autor podrobněji rozpracovat zásadní okolnosti, které k němu vedly (například alespoň zmínit změny v socioekonomické struktuře v Koreji během japonské nadvlády nebo ideologicky rozštěpený korejský odboj v tomto období).

Přes všechny oprávněné připomínky odborníků má *Korejská válka* bezesporu velkou informativní hodnotu. Za mimořádně zdařilé a přínosné lze považovat především kapitoly 9 až 14, v nichž autor líčí život vojáků na frontě a v zajateckých táborech, průběh a význam letecké a námořní války a nástroje a účinky válečné propagandy.

Jakub Svoboda

Praha, 8. 12. 2003

svjakub@hotmail.com

Československá zahraniční politika a vývoj mezinárodních vztahů 1946–1947

Alte, Rüdiger: Die Aussenpolitik der Tschechoslowakei und die Entwicklung der internationalen Beziehungen 1946–1947. – München: R. Oldenbourg Verlag, 2003 – Veröffentlichungen des Collegium Carolinum – Bd. 96–577 s. – ISBN 3-486-56617-2.

Předkládaná publikace je pro českého zájemce o danou problematiku zajímavá hned z několika důvodů. Jde o nové zpracování československé zahraniční politiky v souvislostech s vývojem mezinárodních vztahů v letech 1946–1947, tedy krátce po skončení druhé světové války, a to od německého odborníka. Zároveň jde o stále často diskutované otázky spjaté s poválečným vývojem v Československu i v Evropě vůbec.

Publikace je vědeckou prací, o čemž svědčí již úvodní metodické poznámky ke studiu mezinárodních vztahů a mezinárodní politiky. V historickém pohledu na jejich utváření od počátku novověku dochází autor až ke zlomům v mezinárodních vztazích ve 20. století – při zhroutení mezinárodního systému za první světové války a později za druhé světové války. Všímá si silného vlivu ekonomických faktorů na nové formy aliancí a mírových úprav. Osvětluje, proč byla omezena úspěšnost původního Společenství národů, nesplněné podmínky harmonizace rozdílných zájmů jednotlivých států. Poukazuje na nestabilní strukturu mezinárodních vztahů, spočívající na hierarchizaci mezinárodních vztahů a zároveň na snahách existující hierarchie prolomit.

Zahraniční politiku jednotlivých států pokládá za významnou součást mezinárodních vztahů, při jejím hodnocení jako dlouhodobé strategie vychází z definice *národních zájmů* a z analýzy zahraniční politiky jiných států a jejich vztahů ke sledovanému státu a jeho zahraniční politice. Ukazuje, jak prosazování národních zájmů na mezinárodní úrovni závisí na postavení v rámci mezinárodního systému, na existujících či možných zájmových konvergencích ve vztahu k jiným státům. Přitom osvětluje, jak podstata a forma hierarchizace mezinárodních vztahů určují základ nejen cesty k řešení konfliktů, ale i jejich obsahy a formy. Mezinárodní vztahy jsou chápány „nejen jako komplex a vzájemné působení mezi různými zahraničními politikami, ale jsou též vztahy mezi společnostmi... Zahraniční politika je též více než formulování a realizace národních zájmů... je zároveň výrazem celospolečenského rozvoje, poměru sil ve společnosti...“¹⁾

Publikace analyticky zachycuje rozdělení a vzájemné působení vnitřní a zahraniční politiky, neopomíjí strukturální analýzu vnitropolitických vztahů. Dokazuje, že zahraničněpolitické aktivity a rozhodnutí obracejí vývoj i rozpory v sociálním, ekonomickém, politickém a kulturním životě obyvatel států. Autor pak vysvětluje, proč zpracoval právě téma československé zahraniční politiky v souvislosti se souběžným vývojem mezinárodních vztahů. Všímá si rozsahu zpracování tohoto

úseku československých dějin v historiografii. Klade si otázku, do jaké míry ovlivnila potřeba zajistit bezpečnost po druhé světové válce a po jaltské konferenci přiblížení Československa k Sovětskému svazu a začlenění do systému východoevropských zemí.

Za dosud nezodpovězené otázky československých dějin v letech 1945–1948 pokládá – „jaké byly konkrétní obsahy konceptu bezpečnostního zajištění československé suverenity a teritoriální integrity, jaké zahraničněpolitické zájmy zformulovalo československé vedení a z jaké zahraničněpolitické koncepce vycházelo, jaké z toho vzešly požadavky a konkrétní postupy, jak ovlivnily tyto zájmy mezinárodní vztahy a jak zpětně působily tyto vztahy na československou zahraniční politiku, u kterých jiných států je možno konstatovat shodu či podobnost zájmů, za jakých okolností a co z toho vyplývá, jak a čemu se museli představitelé československé zahraniční politiky v průběhu této doby přizpůsobovat, čemu se – vědomě či nevědomě – nepřizpůsobili.“⁽²⁾

Hodně pozornosti je věnováno problematice *sověťzace* a diskutabilnosti tohoto pojmu v souvislosti s československou zahraniční politikou. Autor upozorňuje, že nesmí odvádět pozornost od komplexnosti a mnohohravnosti vývoje československé zahraniční politiky v rámci mezinárodních vztahů, souvisejícího s konkrétními motivy a zahraničněpolitickými koncepcemi. Rovněž je zdůrazněna nutnost sledovat vnitropolitické boje a střety, ale i zahraničněpolitické konstelace a vývoj.

Autor seznamuje čtenáře i s některými problémy spojenými s realizací předkládané práce. Například uvádí otázku výběru ve vztahu ke zpracování československé zahraniční politiky, její koncepce a praxe a zároveň i k vývoji mezinárodních vztahů. Výběr byl ovlivněn významem přisouzeným jednotlivým otázkám československé zahraniční politiky. Proto je například celá kapitola (II.) věnována *Pařížské mírové konferenci*, zabývající se mimo jiné spojenci Německa za druhé světové války. Pro Československo zde bylo důležité obzvláště řešení *maďarského problému*. „Plány na vysídlení maďarské menšiny byly rozvíjeny paralelně s koncepcí odsunu německé menšiny z Československa. V tomto procesu spolupracovala londýnská exilová vláda v čele s E. Benešem a český odboj v Protektorátu Čechy a Morava... Reálné a ideologické pozadí představ nuceného odsunu neslovanských menšin z Československa nebylo žádnou výslovně československou konstrukcí či zvláštností.“⁽³⁾

Jednání o francouzsko-československé smlouvě, zachycená v kapitole III.,

jsou ukázána jako výraz vážného zájmu československé zahraniční politiky zakotvit vztahy k Západu ve smluvní základně. „V analýzách a hodnoceníh francouzsko-československého vztahu se na československém ministerstvu zahraničí vycházelo z dalekosáhlé shody bezpečnostních zájmů mezi oběma státy.“⁽⁴⁾

Kapitola IV. osvětluje *Marshallův plán a založení Komunistického informačního byra* roku 1947 jako zásadní mezníky ve vývoji zahraničněpolitické pozice Československa, aniž by však v Československu byly jako mezníky vnímány. „Tzv. Marshallův plán byl důležitým prvkem evropské politiky USA v poválečném období. Při jeho vzniku je nutno brát zřetel na dlouhodobé i krátkodobé motivace... Marshallův plán se stal jedním z nástrojů zahraniční a zahraničněobchodní politiky USA, pomocí něhož chtěly realizovat své globální zájmy v Evropě... Komunistické vedení v Československu interpretovalo mezinárodní vývoj od poloviny roku 1946 jako vyostřování třídního boje na národní a mezinárodní úrovni...“⁽⁵⁾

Problém Německa v československé zahraniční politice analyzuje kapitola V. Přisuzuje mu zásadní význam, postoj k německé otázce je vylíčen jako hlavní měřítko při hodnocení zahraniční politiky jiných států. Do pozadí proto ustoupil význam mezinárodních organizací, OSN apod. Jako další kritérium věcného výběru práce působil fakt, že Československo sice patřilo k vítězným státům druhé světové války, nepatřilo však k rozhodujícím velmocem. Zásadní význam pro československou zahraniční politiku autor připisuje postoji velmocí – tj. čtyř mocností, které po válce okupovaly Německo. Proto věnuje tak velký prostor vztahům Československa k těmto velmocem, zájmovým shodám i rozdlím mezi nimi i *evropské politice* velmocí. „Stanovisko československého ministerstva zahraničí ohledně německé otázky do Londýnské konference dokumentují nejen memoranda československé delegace na konferenci, ale i usnesení vlády... Bralo ohledy i na zájmy Polska a Sovětského svazu... Československá strana si byla vědoma, že některé její speciální požadavky by narazily na odpor velmocí, ale byla odhodlána hájit požadavky týkající se bezpečnosti a kontroly.“⁽⁶⁾

Co se týká *využití literatury a pramenů* v publikaci, zvláště v kapitole o Marshallově plánu a úloze německé otázky pro československou zahraniční politiku, pracuje autor s množstvím pramenů sbírek, monografií a další literatury, umožňující začlenit zahraniční politiku menšího státu, jako bylo Československo, do mezinárodněpolitické

kých souvislostí a interpretovat ji v tomto kontextu. To však neplatí ve stejné míře pro kapitolu týkající se Pařížské mírové konference a jednání o francouzsko-československém spojení. K těmto jednáním autor postrádá odborně zpracovanou literaturu. Opírá se zde především o pramenný materiál, získaný z archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, Státního ústředního archivu ČR, Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a archivu francouzského ministerstva zahraničí. Hodně publikací se zabývá politikou velmocí vůči Německu a významným událostem na mezinárodní scéně v poválečném období – jako byla například již výše zmíněná problematika Marshallova plánu. Již méně prací je shledáno k tématu strategie velmocí týkající se evropské politiky. Ani počet publikací k československé zahraniční politice v rámci mezinárodních vztahů zkoumaného období není k výše zmíněným oblastem výzkumu příliš veliký. Výjimku tvoří otázka odsunu německé menšiny z Československa, nyní již dobře zpracovaná i v české a slovenské historiografii.

Pokud jde o interpretaci československého působení v mezinárodních vztazích v letech 1945–1948, poukazuje autor na dva tábory. První, který zařazoval československou zahraniční politiku v souvislosti s pomocí spřáteleného Sovětského svazu do demokratického, antifašistického a antiimperialistického tábora, a druhý, jenž přisuzoval československé zahraniční politice určitou svobodu rozhodování do událostí kolem Marshallova plánu, ale od tohoto okamžiku pak podřízenost sovětskému politickému zaměření na Evropu. Chybí odpovědi na otázky, proč a jakým způsobem ke zmíněnému vývoji došlo, v čem spočívala „volnost rozhodování“ československé zahraniční politiky do roku 1948 apod. Autor poukazuje na to, že nelze omezení zahraničněpolitického rozhodování v Československu redukovat jen na vliv Sovětského svazu a KSČ. V exkursu do historie Československa let 1918–1945 autor zmiňuje hlavní „tradiční národnostní konflikty“, otázky spojené s vytyčením hranic, ale i působení politických, ekonomických a vojenských konfliktních situací. Jako vítězný stát bylo Československo obklopeno státy poraženými, usilujícími o revizi výsledků války. Aby uchovalo svou suverenu a integritu, uzavíralo spojení s velmocemi i menšími přátelskými státy. Výrazné bylo úsilí Československa o zajištění mezinárodní bezpečnosti a vyřešení konfliktů. Nedokázalo však sladit jednotlivé zájmy zainteresovaných států.

Autor analyzuje strukturální krizi Versailleského mírového zřízení, důsledky světové hospodářské krize, neschopnost Společnosti národů čelit japonské agresi, italské fašistické rozpínivosti či remilitarizaci Německa. Ve vztahu k Československu jsou osvětlovány postoje sudetských Němců, vyhocení konfliktu s československým státem i role, kterou jim přisoudila německá vláda – role destabilizátora československého státu a v těchto souvislostech pak i reakce československé zahraniční politiky. Pro období 1938–1945 se předkládá práce soustřeďující na tři fenomény, které vystoupily do popředí v důsledku mnichovské dohody, rozbití Československa roku 1939 a zřízení na Německu závislého Slovenského štátu a posléze válečných vítězství Rudé armády nad Wehrmachtem v zimě 1942/43. Bylo to uznání londýnské exilové vlády jako provizorní vlády Československa a anulování mnichovské dohody velmocemi, dále uzavření československo-sovětské dohody o spojení roku 1943, nazna-

čující perspektivu poválečného spojení, za třetí pak sblížení londýnské exilové vlády pod vedením Edvarda Beneše a KSČ vedené Klementem Gottwaldem v moskevském exilu, obzvláště po uzavření československo-sovětské smlouvy o spojení. Autor ukazuje, jak se na vnitropolitické scéně posouval poměr sil ve prospěch KSČ, jak pravice strany byly diskreditovány kolaborací. Podrobně je charakterizována situace v Československu v roce 1945, Košický vládní program, koncepce československé zahraniční politiky spočívající na spolupráci států antihitlerovské koalice, přičemž ústřední pro Československo bylo spojení s Sovětským svazem. Spolupráce s menšími evropskými zeměmi měla posílit postavení Československa vůči Německu. Československá zahraniční politika měla spočívat na právu, spravedlnosti, demokracii a sociálním pokroku. Všeobecný posun doleva v politické i ekonomické sféře je dokumentován i novým postavením politických stran po roce 1945.

Publikace celkově pro charakteristiku československé zahraniční politiky v rámci mezinárodních vztahů v letech 1945–47 zvolila určitý výběr – vzhledem k rozsáhlosti a složitosti tematiky nezbytný – a závislý samozřejmě na autorovi a jeho koncepci práce. Jako opěrné body představila Pařížskou mírovou konferenci, projednávání Marshallova plánu ve spojitosti s vývojem ve východní Evropě, řešení německé otázky po druhé světové válce, například při mezinárodních jednáních v Moskvě a v Londýně. Rozsáhlost problematiky nutí k výběru, v případě předkládané publikace určitě jde o výběr poskytující mnoho významných a zajímavých konstatování a charakteristik.

Ivona Řezanková

¹⁾ Viz: Alte, Rüdiger: Die Aussenpolitik der Tschechoslowakei und die Entwicklung der internationalen Beziehungen 1946–1947. – München: R. Oldenbourg Verlag, 2003 – Veröffentlichungen des Collegium Carolinum – Bd. 96 – s. 6.

²⁾ Tamtéž, s. 8.

³⁾ Tamtéž, s. 58–59.

⁴⁾ Tamtéž, s. 187.

⁵⁾ Tamtéž, s. 259; 367

⁶⁾ Tamtéž, s. 436–7.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Doc. Dr. Slobodan Antić, nar. 1959; studoval na Fakultě politických věd a na Filosofické fakultě Univerzity v Bělehradě, kde v současné době působí. Patřil vždy k důsledným kritikům vládnoucí moci (v letech 1989 a 1997 vyloučen z univerzity). Analyzoval strukturu Miloševićova systému vlády, nyní se věnuje politickému systému a elitám v postmiloševićovském Srbsku. Zabývá se teorií elit, teorií stratifikace, patří k zakladatelům oboru historická sociologie v Srbsku. (str. 7)

PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D., nar. 1973; je vedoucím Katedry sociologie a politologie na Fakultě humanitních studií ZČU v Plzni. Vystudoval politickou vědu na FSV UK v Praze, rok studia strávil na Univerzitě v Lublani. Zabývá se obecnou politologií, komparativní politologií a problematikou střední Evropy a Balkánu jako specifických evropských regionů. (str. 4)

Jiří Česal, nar. 1964; vystudoval obor historie a politologie na FF UK. Od r. 1995 se věnuje výzkumům veřejného mínění. Pracoval jako výzkumný pracovník v IVVM a jako projektový manažer v TNS Factum v oblasti sociálního a politického výzkumu. V rámci TNS Factum se podílel na projektech „Zpětné vazby ke komunikační strategii ČR před vstupem do EU“. Od loňského podzimu působí jako nezávislý analytik. (str. 27)

Martin Ehl, nar. 1973, vystudoval žurnalistiku a politologii na FSV UK; pracoval jako redaktor Lidových novin, MF Dnes a časopisu Týden, nyní je redaktorem Hospodářských novin. (str. 9)

Petr Halaxa, nar. 1973, vystudoval sociální geografii a regionální rozvoj na PřF UK v Praze. Zabývá se problematikou zahraniční rozvojové pomoci. Od roku 2001 je vedoucím Rozvojové

ho střediska Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 20)

Dalibor Holý, nar. 1969; vystudoval Pedagogickou fakultu UK, obor matematika a občanská výchova, a dvouleté postgraduální studium statistiky na VŠE v Praze. Od roku 1996 pracuje jako odborný statistik v Českém statistickém úřadě, věnuje se oblasti statistiky trhu práce, zejména rozvoji strukturálních šetření a mzdovým analýzám. (str. 27)

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, CSc., nar. 1932; ekonom, pedagog, výzkumný pracovník. Působí na Vysoké škole ekonomické v Praze. Specializuje se na problémy globalizace, světové a rozvojové ekonomiky. Publikuje v odborných časopisech doma i v zahraničí. (str. 35)

JUDr. Mgr. Vratislav Košťál, naroz. 1976; vystudoval Fakultu sociálních věd UK v Praze, obor mezinárodní vztahy, a Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, v současné době student postgraduálního studia oboru mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd UK v Praze; absolvoval studijní stáž ve Mnichově (Max-Planck Institut) a Tallinnu (Tallinská pedagogická univerzita), mj. přispívá i do časopisu Právní rádce, zabývá se rovněž problematikou evropské integrace. (str. 17)

PhDr. Michal Pehr, nar. 1977; vystudoval FF UK Praha obor historie-politologie. Absolvoval studijní pobyt na Paris Lodron Universität v Salcburku. Nyní je vědecký pracovník Masarykova ústavu AV ČR a interním doktorandem Ústavu politologie FF UK Praha. Specializuje se především na české politické myšlení, vývoj politických stran v Čechách a v Československu a na období třetí československé republiky 1945–48. (str. 34)

Srdjan Prtina, nar. 1981 v Novém Sadu v Srbsku; od roku 1994 žije v České republice, kde studuje bakalářský cyklus – politologii, meziná-

rodní vztahy a evropská studia na FSS MU v Brně. Zajímá se o politickou situaci západního Balkánu. (str. 10)

Tomáš Raděj, nar. 1980; v současnosti studuje magisterský cyklus politologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Je bakalářem oborů politologie-mediální studia a žurnalistika. Zaměřuje se především na dějiny Středního východu po druhé světové válce a na problematiku fundamentalismu v zemích islámského světa. (str. 24)

PhDr. Ivona Řezanková, CSc., nar. 1952, absolventka FF UK (dějepis – němčina); pracovala v Ústavu východoevropských zemí ČSAV, nyní v Ústavu mezinárodních vztahů; zabývá se problémy Německa. (str. 38)

PhDr. Vladimír Srb, nar. 1974; politolog, ředitel Vysoké školy politických a společenských věd, s.r.o. v Kolíně a externí vyučující Katedry politologie a evropských studií FF UKF v Nitře. (str. 23)

Jakub Svoboda, nar. 1976. Je absolventem Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, obor korealistika. Během stipendijního pobytu v Korejské republice vystudoval obor mezinárodní obchod na Ajou University. V Soulu zároveň působil jako dopisovatel deníku Právo. V současnosti pracuje jako ekonomický redaktor. (str. 37)

RNDr. Ivo Šanc, CSc., nar. 1955. Vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, obor geologie. V roce 1994 byl zvolen starostou Kutné Hory. Z funkce starosty odstoupil v roce 1999 a stal se pracovníkem mise OSN v Kosovu, kde v letech 1999–2001 působil jako administrátor (starosta) oblasti Gnjilane a v roce 2002 jako administrátor hlavního města a oblasti Prištiny. V roce 2003 působil dále v Kosovu jako expert Rady Evropy pro decentralizaci a reformu veřejné správy. (str. 15)